

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových a environmentálních studií

Bc. Karolína Formánková

Vnímání ochrany životního prostředí a role zelených škol v Bhútánu

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Martin Schlossarek Ph.D.

Olomouc 2021

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a veškeré zdroje jsem uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne 07. 06. 2021

.....

Podpis

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce Mgr. Martinovi Schlossarkovi, Ph.D. za veškerou jeho pomoc a také Mgr. Simoně Šafaříkové, Ph.D za věnovaný čas a cenné připomínky.

Na závěr bych ráda poděkovala svým rodičům, mému příteli a svým prarodičům za jejich nekonečnou a laskavou podporu.

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

Jméno a příjmení: **Bc. Karolína FORMÁNKOVÁ**
Osobní číslo: **R18911**
Adresa: **Svojsíkova 32, Ústí nad Labem – Severní Terasa, 40011 Ústí nad Labem 11, Česká republika**
Téma práce: **Vnímání ochrany životního prostředí a role zelených škol v Bhútánu.**
Téma práce anglicky: **Perception of environmental preservation and role of green schools in Bhutan.**
Vedoucí práce: **Mgr. Martin Schlossarek, Ph.D.**
Katedra rozvojových a environmentálních studií

Zásady pro vypracování:

Diplomová práce se zaměřuje na vnímání a postoj Bhútánců k ochraně životního prostředí a to převážně u středoškolských studentů. Autor si dává za cíl zjistit jaké faktory respondenty ovlivňují se zaměřením na roli škol. Součástí práce je i zasazení výsledků do kontextu českého školství. Teoretická část práce se věnuje environmentálnímu vzdělávání převážně v místním kontextu a jeho významu pro udržitelnou společnost. Výzkumnou část tvoří analýza rozhovorů se skupinou středoškolských studentů a skupinou dospělých Bhútánců.

Seznam doporučené literatury:

Powdyel, T. S. (2014). *My green school: An outline. Supporting the gross national happiness initiative*. Thimphu: Kuensel. Gayphel, K., Jose, K. C., Yangdon, Giri, N., Sonam, S., & Dorji, U. (2014). *Spiritual greenery in five schools of Samtse*. Gough, A. (2005). *Sustainable schools: Renovating educational processes*. Applied Environmental Education and Communication. Kezang Sherab, Maxwell T.W., Cooksey R.W. (2016) *Teacher Understanding of the Educating for Gross National Happiness Initiative*. In: Schuelka M., Maxwell T. (eds) *Education in Bhutan. Education in the Asia-Pacific Region: Issues, Concerns and Prospects*, vol 36. Springer, Singapore. Kadji-Beltran, C., Zachariou, A., & Stevenson, R., B. (2013). *Leading sustainable schools: Exploring the role of primary school principals*. Environmental Education Research. Yero, J. L. (2010). *Teaching in mind: How teacher thinking shapes education*. Hamilton: MindFlight Publishing. Schuelka, M. (2013). *Quality education: How can Bhutan achieve it? The Raven*. REC [Royal Education Council]. (2009). *The quality of school education in Bhutan: Reality & opportunities*. Thimphu: REC. Galloway, R. (2007). *Character in the classroom: A report on how New Zealand's changing social values are impacting on student behaviour and how schools can meet new challenges*. Auckland: The New Zealand Foundation for Character Education Inc. Dymont, J., E. (2005). *Green school grounds as sites for outdoor learning: Barriers and opportunities*. International Research in Geographical & Environmental Education.

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Podpis vedoucího pracoviště:

Datum:

ABSTRAKT

Vnímání ochrany životního prostředí a role zelených škol v Bhútánu.

Tato diplomová práce řeší vnímání a postoj vůči ochraně životního prostředí v Bhútánu. Cílem je popsat aktivity bhútánských škol, které jsou už od roku 2010 zaštitěny programem *Green school for Green Bhutan*. Tato práce si dává za cíl analyzovat vliv těchto aktivit na chování studentů. Dále je analyzován vliv dalších ovlivňujících faktorů na proenvironmentální chování respondentů v místním kontextu. Ve výzkumu byla při sběru dat použita metoda polostrukurovaného rozhovoru a fokusní skupiny. Výzkumný vzorek se skládá ze 17 respondentů bhútánské národnosti. Pro vyhodnocení dat byla použita tematická analýza. Provedeným výzkumem bylo zjištěno že „zelené“ školy poskytují studentům inspiraci pro budoucí proenvironmentální jednání nejenom svými aktivitami. Proenvironmentální jednání je v Bhútánu také posilováno místní kulturou a náboženstvím, které dohromady Bhútánce učí neantropocentrickému postoji vůči všemu živému. Přínos této práce autorka shledává v inspiraci, kterou tato práce může poskytnout na cestě za dosažení tohoto postojem i v naší evropské kultuře.

KLÍČOVÁ SLOVA: proenvironmentální výchova, ochrana životního prostředí, *Green School for Green Bhutan*, Bhútán, zelená škola, buddhismus, Hrubé národní štěstí, neantropocentrický postoj

ABSTRACT

Perception of environmental preservation and the role of green schools in Bhutan

This master thesis addresses the perception and attitude towards environmental protection in Bhutan. The aim is to describe the activities of Bhutanese schools, which have been under the programme Green School for Green Bhutan since 2010. This work also aims to analyze the impact of these activities on student behavior. Furthermore, it analyzes the influence of other influencing factors on the pro-environmental behavior of respondents in the local context. In the research, the method of semi-structured interview and focus group was used. The research sample consists of 17 respondents of Bhutanese nationality. For the evaluation of collected data, thematic analysis was used. The research found out that "green" schools provide students with inspiration for future pro-environmental actions not only through their activities. Pro-environmental action in Bhutan is also strengthened by the local culture and religion, which teach Bhutanese to have a non-anthropocentric attitude towards all living things. The author finds the contribution of this work in the inspiration that this thesis can provide on the way to achieve this attitude also in our European culture.

KEY WORDS: pro-environmental education, environmental protection, Green School for Green Bhutan, Bhutan, Buddhism, Gross National Happiness, non-anthropocentric attitude

OBSAH

Abstrakt	5
Klíčová slova	5
Abstract	6
Key words:	6
Seznam obrázků	9
Seznam tabulek:	10
Seznam zkratk.....	10
Úvod.....	11
1. Teoretická část.....	12
1.1 Vymezení stěžejních pojmů.....	12
Životní prostředí	12
Proenvironmentální chování	13
1.2 Postoj k přírodě.....	14
1.2.1 Chování vůči přírodě	14
Teorie univerzálních hodnot	15
Model teorie plánovaného chování	16
1.2.2 Environmentální výchova	17
1.2.3 Etika.....	18
2. Bhútánské království.....	20
2.1 Základní charakteristika.....	21
Vztah k životnímu prostředí	21
Index rozvoje – hrubé národní štěstí.....	22
Buddhismus	23
2.2 Vzdělání	24
Zelená škola	25
<i>Environmental greenery</i>	26
<i>Spiritual greenery</i>	27
<i>Intellectual greenery</i>	28
<i>Social greenery</i>	28
<i>Cultural greenery</i>	28
<i>Academic greenery</i>	28
<i>Aesthetic greenery</i>	28
<i>Moral greenery</i>	29

2.2.1 Představení škol	29
Doplňující informace ze školy YGMSS	29
3. Výzkumné metody práce.....	31
3.1 Typ výzkumu	32
3.2 Výzkumný vzorek.....	33
První výzkumná skupina - studenti.....	34
Druhý výzkumný vzorek – dospělí	35
3.3 Metody sběru dat použité v tomto výzkumu.....	36
Polostrukturované rozhovory.....	37
Fokusní skupina	38
Dotazník.....	38
3.4 Analýza shromážděných dat.....	39
3.5 Ukazatele kvality v kvalitativním výzkumu a limity výzkumu	40
3.6 Etika výzkumu	41
4. Interpretace výsledků	41
4.1.1 Výsledky první výzkumné otázky u studentů	42
4.1.2 Výsledky z první výzkumné otázky – dospělí.....	46
4.2.1 Výsledky z druhé výzkumné otázky – studenti	53
4.2.2 Výsledky z druhé výzkumné otázky – dospělí	58
4.3.1 Výsledky z třetí výzkumné otázky – Studenti	60
4.3.2 Výsledky z třetí výzkumné otázky – dospělí.....	67
5. DISKUZE	74
6. Závěr	78
7. Bibliografie.....	79
8. přílohy.....	85
Příloha 1.....	86
Příloha 3.....	88
Příloha 4.....	89
Příloha 5.....	90
Příloha 6.....	96
Příloha 7.....	97

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek č. 1: Teoretický model vztahů mezi deseti typy hodnot podle S. H. Schwartze.....	15
Obrázek č. 2: Znárodnění teorie plánovaného chování.....	17
Obrázek č. 3: Odpadové hospodářství na škole YGMSS.....	30
Obrázek č. 4: Sociální zelenost na YGMSS.....	31
Obrázek č. 5: Kategorie a kódy z první výzkumné otázky – studenti.....	42
Obrázek č. 6: První kategorie se svými kódy, první výzkumná otázka – studenti.....	43
Obrázek č. 7: Druhá kategorie se svými kódy, první výzkumná otázka – studenti.....	44
Obrázek č. 8: Kategorie a kódy z první výzkumné otázky – dospělí.....	46
Obrázek č. 9: První kategorie se svými kódy, první výzkumná otázka – dospělí.....	46
Obrázek č. 10: Druhá kategorie se svými kódy, první výzkumná otázka – dospělí.....	49
Obrázek č. 11: Kategorie se svými kódy, druhá výzkumná otázka – studenti.....	53
Obrázek č. 12: Druhá výzkumná otázka, první kategorie – studenti.....	54
Obrázek č. 13: Víčková mapa Bhútánu vyrobená studenty.....	55
Obrázek č. 14: Druhá výzkumná otázka, druhá kategorie – studenti.....	57
Obrázek č. 15: Kategorie se svými kódy, druhá výzkumná otázka – dospělí.....	58
Obrázek č. 16: Kategorie se svými kódy, třetí výzkumná otázka – studenti.....	60
Obrázek č. 17: První kategorie, třetí výzkumná otázka – studenti.....	61
Obrázek č. 18: Druhá kategorie, třetí výzkumná otázka – studenti.....	64
Obrázek č. 19: Třetí kategorie, třetí výzkumná otázka – studenti.....	64
Obrázek č. 20: Kategorie se svými kódy, třetí výzkumná otázka – dospělí.....	67
Obrázek č. 21: První kategorie, třetí výzkumná otázka – dospělí.....	67
Obrázek č. 22: Druhá kategorie, třetí výzkumná otázka – dospělí.....	71
Obrázek č. 23: Třetí kategorie, třetí výzkumná otázka – dospělí.....	73

SEZNAM TABULEK:

Tabulka č. 1: Hlavní výzkumný vzorek, skupina studentů.....	35
Tabulka č. 2: Druhý výzkumný vzorek, dospělí.....	36
Tabulka č. 3 Sociální zázemí studentů.....	61
Tabulka č. 4: Rozpočet domácností respondentů, studenti.....	63
Tabulka č. 5: Náboženské vyznání rodičů.....	64
Tabulka č. 6: Vzdělání a bydliště, dospělí.....	68
Tabulka č. 7: Finanční situace respondentů, dospělí.....	70
Tabulka č. 8: Náboženství, dospělí.....	73

SEZNAM ZKRATEK

EGNH Educating for Gross National Happiness

GNH Gross National Happiness, Hrubé národní štěstí

MSS Mothithang secondary school

YGMSS Yangchen Gatschel Middle Secondary School

ŽP Životní prostředí

ÚVOD

Geochemik a vynálezce Lovelock ve své první knize (1979) na otázku, zda je možné, aby lidská činnost omezila schopnost Země zajišťovat rovnováhu, odpovídá jednoznačně „ano“. Avšak postupem let Lovelock (1981) považuje ohrožení Země lidskou činností za méně aktuální, než směřování lidí k zničení předpokladů lidského života. Za hrozbu považuje krátkozrakou náročnost konzumentů.

Ve své knize uvádí W. Sachs (1992), že „rozvinuté“ společnosti nemohou být modelem. Pokud by totiž všechny země následovaly „úspěšný“ průmyslový příklad, lidstvo by podle něj potřebovalo pět nebo šest planet, které by sloužily jen jako doly a skládky odpadu.

Kohák (2000) předkládá dva možné postoje k dnešní situaci: Buďto truchlit nad tím, jak nás rozvoj lidstva ochuzuje o všechno, co pro naše předky znamenala příroda, ale nic nedělat pro změnu nebo jednat a změnit naše jednání a osobní citění.

Du Nann Winter (2009) také považuje změnu psychiky za potřebnou ke zvládnutí problémů životního prostředí. *„Musíme se začít jinak chovat, jinak pohlížet na sebe samé, jinak vnímat svůj vztah k přírodě a dokonce pozměnit svůj názor na smysl života.“*

Aby bylo udržitelného rozvoje možné dosáhnout v globálním měřítku současného světa, je nutné redefinovat instituce a procesy na lokální, regionální i globální úrovni. Je tedy zapotřebí mezinárodní spolupráce a předávání zkušeností v tomto směru. (Rynda, 2000)

Jednou ze zemí, která by mohla být v tomto ohledu inspirativní, je Bhútán. Je zemí uhlíkově neutrální a nežije na ekologický dluh. Právě v Bhútánu autorka absolvovala čtyřměsíční pobyt, během kterého realizovala terénní výzkum.

Hlavním cílem této diplomové práce je porozumět vnímání a postojům vůči životnímu prostředí v Bhútánu. Za tímto účelem byla kvalitativně sebrána data u dvou výzkumných skupin. Celkový vzorek se skládá ze 17 respondentů. Cílem práce je také analyzovat působení zelených škol na středoškolské studenty. Práce se zabývá i vlivem kulturního a sociálně ekonomického prostředí na vnímání a postoje respondentů vůči životnímu prostředí.

První část diplomové práce se věnuje jak obecným teoretickým poznatkům z environmentální psychologie, tak hlavním konceptům, na kterých je založené vzdělávání v Bhútánu. Teoretické poznatky z této části diplomové práce jsou využity i v druhé části práce. Druhá část diplomové práce je praktická, věnuje se celému procesu a výsledkům výzkumu. V této části jsou představeny metody sběru dat, analýza shromážděných dat a diskuze a závěr celého výzkumu.

Práce čerpá převážně z mnoha cizojazyčných zdrojů. U některých termínů či názvů je autorka toho názoru, že jejich český překlad by mohl pozměnit obsah a znesnadnit jejich správné pochopení a proto jsou cizojazyčné termíny ponechány a jsou uvedeny v kurzívě. Je tomu tak jak v teoretické části, tak v části praktické, jelikož všechny rozhovory byly vedeny v anglickém jazyce.

1. TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část práce je rozdělena do tří kapitol. První kapitola se věnuje psychologickému pohledu na vnímání a postoj vůči životnímu prostředí. Druhá část představuje Bhútán a jeho index Hrubého národního štěstí a také koncept Zelené bhútánské školy.

1.1 VYMEZENÍ STĚŽEJNÍCH POJMŮ

V této kapitole si představíme teoretický základ pro druhou část této diplomové práce. Autorka se zde věnuje cílům environmentální výchovy a teoriím environmentální psychologie o formování postojů a hodnot vůči ochraně životního prostředí. Dále je v této kapitole poskytnut obecný náhled na různorodost možných vztahů s životním prostředím.

ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Jelikož se definice životního prostředí vyvíjela, mohou se názory na to, co všechno tento pojem zahrnuje, odlišovat.

Jančárová (2016) vymezuje životní prostředí jako ucelený systém navzájem kooperujících a ovlivňujících se prvků. Tento systém je složen z přírodních, umělých a sociálních složek. V této práci je zaměřena pozornost na přírodní složky a jejich ochranu.

„Obecněji můžeme říci, že životní prostředí (nejen člověka, ale také jiných organismů, populací a společenstev) je soubor všech činitelů, se kterými daný živý subjekt přichází do styku a podmínek, kterými je obklopen. Životní prostředí je tedy vše, co na živý subjekt přímo i nepřímo působí.“ (Nováček, 2012)

PROENVIRONMENTÁLNÍ CHOVÁNÍ

Jedná se o lidské chování, které určitým způsobem ovlivňuje životní prostředí příznivě či negativně. Jelikož je člověk v interakci se svým prostředím prakticky neustále, mohli bychom environmentálním chováním nazvat skoro veškeré lidské chování. Proto je environmentální chování v užším smyslu slova vnímáno jako to, co významně působí na životní prostředí. A za proenvironmentální chování je považováno to chování, které je obecně v dané společnosti hodnoceno jako šetrná varianta environmentálního chování. (Krajhanzl, 2010)

Bell (2001) rozlišuje čtyři oblasti environmentálních problémů:

- **Problémy environmentální estetiky** - kam řadí odhazování odpadků, narušování přírodních památek a poškozování krajinného rázu.
- **Problémy ve vztahu ke zdraví** – do této oblasti patří hrozby jako znečištění ovzduší, toxické látky v prostředí či lidskou činností zvýšená úroveň radioaktivity.
- **Problémy přírodních zdrojů** – středobodem této oblasti je nadměrné čerpání zdrojů neobnovitelných i obnovitelných.
- **Problémy ochrany života a jeho důstojnosti** – se týkají újmy zvířat ve velkochovech zemědělského průmyslu, testování kosmetiky na zvířatech, destrukce přírodních biotopů a tvorba migračních bariér.

Autorka dále uvádí typologii proenvironmentálního chování od Hungerforda, jehož interpretace byla volně převzatá od Činčera (2020). Toto dělení se týká aktivit, které jednotlivec může vyvíjet na řešení environmentální problémů. Toto chování je rozlišeno na pět různých oblastí:

- **Ekomanagement** – interakce s přírodními zdroji např. třídění odpadu, sbírání odpadků v lese, nebo šetření vodou a energií
- **Spotřebitelství** - kdy jednání ovlivňujeme svými finančními aktivitami
- **Přesvědčování** – působení na jiné
- **Právní jednání** – používání existujících právních prostředků, např. žaloby za poškozování životního prostředí
- **Politické jednání** – účast nejrůznějších politických procesů v společnosti, zapojení se do procesu rozhodování

1.2 POSTOJ K PŘÍRODĚ

Tato teoretická kapitola se věnuje postoji člověka k přírodě. V této práci se autorka, pokud není jinak řečeno, řídí vybranou definicí od Krajhanzla (2010), který vymezuje postoj k přírodě následovně: „*Postoj k přírodě vyjadřuje, jak konkrétní člověk o přírodě smýšlí, jak k ní ve svém životě obecně přistupuje.*“

Postoj je získáván na základě spontánního učení v rodině a v jiných sociálních prostředích. Postoje souvisejí s hodnotovými systémy, a jsou tudíž závislé na kulturních, etnických a vzdělanostních faktorech (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 210). V podkapitole 1.2.2 (environmentální výchova) se autorka věnuje hlavním sociální faktorům.

Aspekty, které v životě člověka podporují zlepšení proenvironmentálních postojů jsou přiblíženy v následující kapitole 1.2.1 (chování vůči přírodě). V kapitole 1.2.3 (etika) je pro objasnění významu postoje člověka vůči životnímu prostředí vymezen pojem antropocentrický a neantropocentrický postoj.

1.2.1 CHOVÁNÍ VŮČI PŘÍRODĚ

V této kapitole se autorka věnuje modelům a užitečným nástrojům sloužícím k predikování přístupu k přírodě.

Je nám všem z vlastní zkušenosti jasné, že různí lidé mají rozdílný vztah k přírodě a tento vztah člověka k přírodě nelze vyjádřit jednodimenzionálně (Krajhanzl, 2010).

Na to, jak člověk chápe životní prostředí a jak s ním nakládá, lze nahlížet i z hlediska vnímání. Kognitivní psychologie se zabývá tím, jak informace zpracováváme a jaký jim dáváme význam. To nás nakonec přivádí k tomu, abychom na ně reagovali tak či onak. Nicméně nahlížet na postoj k přírodě pouze z kognitivního hlediska nelze. Informacím byla přiřčována v nejstarších modelech eko – psychologie klíčová role. Předpokládalo se tehdy, že pouhé jejich předání, uvědomění veřejnosti o problému, spolu s návodem jak se chovat postačí k změně postojů, které povedou ke změně chování. (Cassidy, 1997)

Tento model byl však v dalších letech mnohokrát výzkumně zpochybněn. Dnes už víme, že vztahy mezi znalostmi a chováním jsou nepřímé a složité a že úloha znalostí není tolik důležitá, jak bylo předpokládáno. Programy na proenvironmentální chování založené pouze na předání informací sice zvyšují znalost a zájem, ale nepodněcují k akci. (Činčera, 2020)

Lidské chování k životnímu prostředí ovlivňují jak faktory vnější, neboli působení prostředí kde se jedinec nachází, tak fyzické a psychické procesy probíhající uvnitř jedince, které označujeme jako faktory vnitřní (Krajhanzl, 2010).

Krajhanzl (2010) předkládá tři oblasti faktorů ovlivňujících environmentální chování jedince:

- Faktory vycházející z podmínek prostředí,
- Faktory osobnosti jedince,
- Faktory osobního vztahu jedince k přírodě.

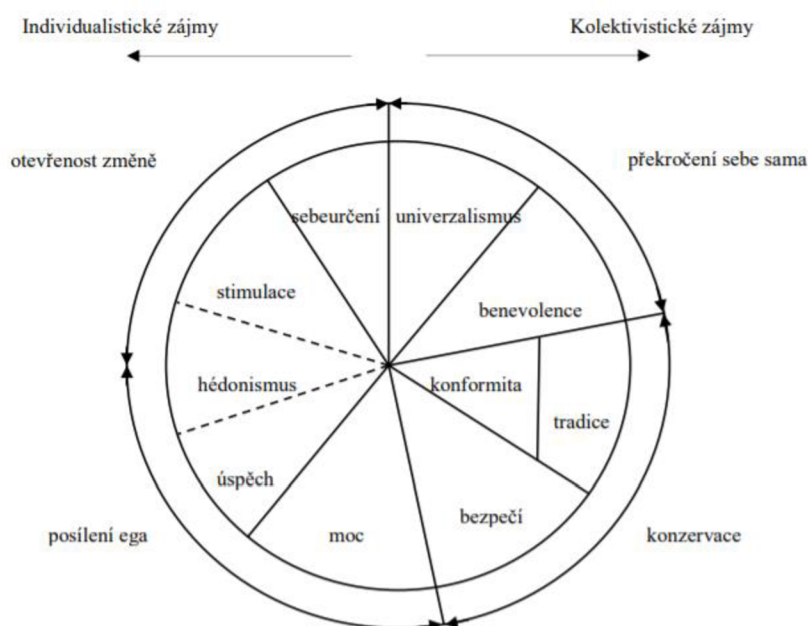
TEORIE UNIVERZÁLNÍCH HODNOT

Autor metody S. H. Schwartz se svými výzkumnými projekty cílil k objasnění ovlivnění hodnotové priority jednotlivců jejich sociálními zkušenostmi. Touto teorií chtěl vysvětlit, jak hodnotové priority ovlivňují volby chování a postoje v oblasti politické, náboženské a environmentální atd. (Řeháková, 2006)

Schwartz (1992) předpokládal, že napříč kulturami existují určité sady univerzálně sdílených hodnot, jež je možné rozdělit do několika základních kategorií. Jeho teoretický model univerzálních hodnot vychází z toho, že altruistické chování podporují kolektivistické zájmy a egoistické chování naopak podporují zájmy individualistické (viz Obrázek č. 1).

Kolektivistické zájmy podle Schwartze reprezentují především hodnoty univerzalizmu a hodnoty benevolence. Pod hodnoty univerzalizmu spadá např. spojení s přírodou, ochrana přírody, vnitřní harmonie, mír a krása. Pod hodnoty benevolence zase např. láska, duchovní život, odpouštění, přátelství, smysluplnost života nebo zodpovědnost. (Činčera, 2020)

Obrázek č. 1: Teoretický model vztahů mezi deseti typy hodnot podle S. H. Schwartze

Zdroj: Převzato z Havlíčková (2008)

Hodnoty v modelu na sebe reagují, protilehlé se navzájem oslabují a sousední se zase posilují (Schwartz, 1992). Takže pokud člověk silně věří tomu, že chránit přírodu a prosazovat spravedlnost je potřeba, či že je v životě důležitá láska a přátelství, tak má také tendenci chovat se altruisticky včetně toho, že má tendenci se chovat proenvironmentálně (Činčera, 2020).

MODEL TEORIE PLÁNOVANÉHO CHOVÁNÍ

Dalším užitečným nástrojem, který nebývá zpochybňován, je teorie plánovaného chování, poprvé představena Ajzenem a Fishbeinem v roce 1975. Teorie se věnuje jak predikci chování, tak vlivu postojů na chování. Několik desítek studií potvrzují schopnost Ajzenovi teorie plánovaného chování predikovat výskyt skutečného pozitivního i negativního chování do budoucna. (Příhodová & Preiss, 2020)

Podle Beck & Ajzen (1991) je na ovlivnění chování zapotřebí působení na následujících pět faktorů:

- Postoje
- Subjektivní normu
- Vnímanou kontrolu (*percieved behavioral control*)
- Záměr
- Skutečné chování měřené v určitém časovém úseku (*actual behavior*).

Grafický přehled teorie plánovaného chování představuje Obrázek č. 2. Teorie plánovaného chování předpokládá, že nejpodstatnější vliv mají první tři proměnné, a proto si je dále představíme. (Činčera, 2020)

Postoje lidí dle tohoto modelu vycházejí ze srovnání možných přínosů a rizik, na základě kterých člověk potom zaujímá buď pozitivní, nebo negativní stanovisko. Tyto postoje se formují v souhře ostatních proměnných. Jednou z proměnných je znalost, díky které si můžeme vytvářet názory na jednotlivé důsledky chování. (Ajzen 1991)

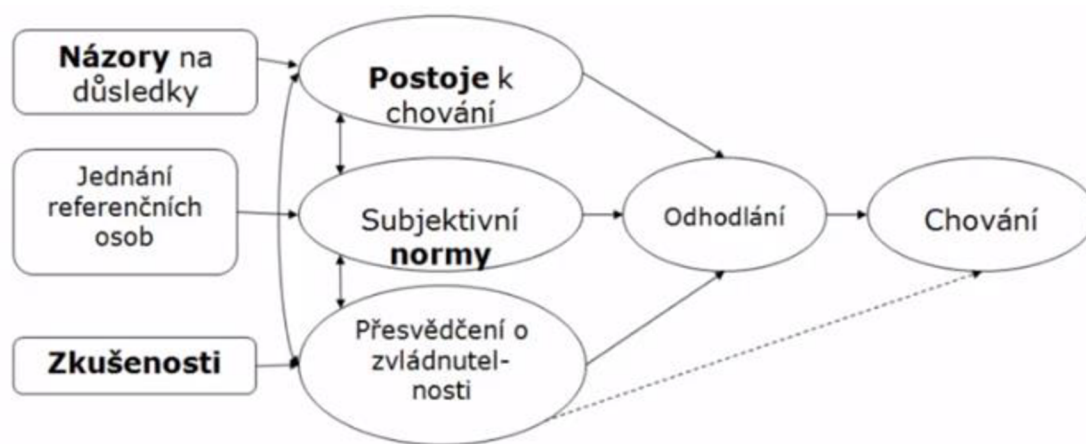
Subjektivní norma je v tomto modelu vykládána jako posouzení a vnímání společnosti, ve které se daný jedinec pohybuje a sociální tlak spojený s uskutečněním nebo neuskutečněním předmětného chování (Činčera, 2020). Základním determinantem této proměnné je normativní názor části populace ovlivňující zkoumanou osobu (Ajzen 1991), neboli postoje referenčních skupin.

Vnímaná kontrola charakterizuje do jaké míry je definované chování opravdu uskutečnitelné ve smyslu potřebných prostředků, realizace nebo předpokládaných překážek. Klíčovou roli hraje osobní zkušenost se zvládnutím, zda má jedinec sebedůvěru pro další akci. (Ajzen 1991).

Dle tohoto modelu je ovlivnění chování založeno na informacích o důsledcích činnosti i nečinnosti, poznání referenční skupiny pro danou cílovou skupinu a posilování důvěry skrze získané zkušenosti (Činčera, 2020).

Cílem této diplomové práce je objasnit vnímání a postoje vůči životnímu prostředí v Bhútánu a vliv škol a dalších okolních faktorů na tyto postoje. Pro tuto práci slouží zmíněné modely proenvironmentálního chování jako orientační bod pro samotný výzkum, dále už modely nebudeme podrobně rozebírat.

Obrázek č. 2: Znárodnění teorie plánovaného chování

Zdroj: Převezato od Činčera (2020)

1.2.2 ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA

Smyslem environmentální výchovy dle Činčera (2013) je pozitivní ovlivňování stavu životního prostředí. Jak je uvedeno v The TBILISI Declaration (2005) cílem environmentální výchovy je pomáhat udržovat životní prostředí vhodné pro kvalitní život.

Jednoduše můžeme říct, že environmentální výchova tedy usiluje o nalezení dynamické rovnováhy mezi kvalitou života a kvalitou životního prostředí (Hungerford, 1980).

To, že prostřednictvím výchovy je skutečně možné měnit chování cílových skupin, udává Činčera (2020) na příkladu výsledku řešení problému v národním parku Sequoia. Vedení národního parku se zde snažilo přesvědčit návštěvníky, aby neopouštěli značenou cestu. Za tímto účelem vybrali jako nástroj informační tabule a dále řešili, jaká varianta bude fungovat nejlépe. Zkoušeli více variant nápisů, důležité bylo zjištění, že nejvíce porušení bylo při variantě, kdy na místě nebyla cedule žádná.

Co se týče změny hodnot, těžiště je spatřováno v pochopení významu úcty a pokory k životu ve všech jeho formách a v uvědomění si sounáležitosti a provázanosti s přírodou (Krajhanzl, 2010).

V rámci narušeného vztahu mezi člověkem a přírodou podle Horké (2013, s. 41) nabývá v současné době značného významu **vzdělávání**.

Horká (2005, s. 46) uvádí, že právě výchovou a vzděláváním by měl být překonán postoj člověka (viz níže antropocentrický postoj), na jehož základě se lidé považují za jedince předurčené k vládnutí přírodě. Višňovský (2009) se kriticky vyjadřuje k současnému vzdělávání právě kvůli tomu, že vzdělávací systém čerpá z antropocentrické kultury.

Jako jeden z významných prvků pro úspěšné vedení žáků ve škole k nabytí proenvironmentálního chování jsou postoje učitelů k přírodě. Jelikož způsob prezentace dané problematiky žákům má vliv na vytváření jejich postojů k přírodě (Myers, 2008) .

Dalším významně ovlivňujícím faktorem při environmentální výchově jsou **rodiče**. Ando a kol. (2015) a Grønhøj & Thøgersen (2012) vytvořili studie, které zjistily, že rodiče skutečně ovlivňují environmentálně významné chování svých dětí. Vliv rodičů se liší v dopadu na chování. Studie od Ando a kol.(2015) zjistila, že rodiče ovlivňovali svoje děti (okolo 9 až 10 let) přímo tím, že se chovají jako vzorový model a nepřímo prostřednictvím dětského vnímání, že jejich rodiče od nich očekávají, že se budou chovat proenvironmentálně díky ovlivnění subjektivní normy dítěte.

Když pozorovali Matthies a kol. (2012) skupinu dětí v podobném věku, zjistili, že chování rodičů spolu s chválou a tresty předpovídají recyklační chování dětí. Dalším zjištěním bylo, že znovu používání odpadu u dětí nebylo efektivní pouze přes pozorování vlastního chování rodičů. Efektivnější v tomto případě byla komunikace zvyšující uvědomění tohoto problému u dětí. Autoři to vysvětlují na nižší viditelnosti těchto aktivit. Jelikož recyklaci u svých rodičů mohou děti snadno pozorovat, tak opětovné použití papíru rodiči je mnohem méně viditelné.

Grønhøj a Thøgersen (2012) vyzkoumali rodičovský vliv ve vztahu k udržitelným činnostem v domácnosti i u zralejší věkové skupiny 16–18letých. Jednalo se o činnosti správného zacházení s odpadem a nákup zelených produktů do domácnosti. Dle jejich výsledků měli dospívající sklon modelovat chování svých rodičů v těchto dvou zmíněných činnostech.

1.2.3 ETIKA

Horká (2005, s. 97) označuje etickou stránku výchovného procesu při budování proenvironmentálních postojů jako klíčovou. Podle autorky je především nutné dospět k novým hodnotovým systémům, upřednostňujícím hodnoty mravní, hodnoty ochrany života a zdraví před hodnotami materiálními.

Tyto upřednostňované hodnoty v rámci teorie univerzálních hodnot vedou k altruistickému chování (viz kapitola 1.2.2).

Zmiňované hodnoty u člověka označují autoři Gál a Frič (1996, s. 15–17) jako postoj „alternativní“, ten co respektuje mimolidský svět.

Takové vnímání mimolidského světa je také označováno jako **neantropocentrická etika**.

Podle Aldo Leopold, který je považovaný za zakladatele této etiky, otázka dobra a zla nemůže být řešena jen vzhledem k určitému útržku biotického celku (nejčastěji k člověku), ale vždy vzhledem k celému skutečnému společenství (Kohák, 2000).

V tomto případě vnímání už člověk není svrchovaným pánem světa, ale je součástí biologického společenstva. Žije v něm jako občan, který by měl respektovat jak ostatní žijící tvory, tak přírodu jako takovou, jelikož si je vědom, že se jedná o jeho domov. (Schweitzer, 1993)

Historicky má neantropocentrický postoj k přírodě kořeny ve filosofiích s holistickým pohledem na svět, které zahrnovaly soucit vůči živé přírodě a živým tvorům. Například programový vegetarianismus jako postojový model soucitu vůči všemu živému je mimoevropské povahy, nejčastěji se s ním setkáme v buddhistické tradici. V Evropě jsou známy pouze ojedinělé výjimky neantropocentrického přístupu, např. křesťanští mystici oslavující přírodu jako stvoření Boží. (Librová, 1994)

Neantropocentrický přístup bývá rozlišován na biocentrismus a teocentrismus.

Sociolog Stanislav Hubík dělí dále biocentrismus na dvě podskupiny. Interpretace tohoto dělení je převzata od Nováčka (2012):

- Radikální biocentrismus – kdo nemiluje přírodu, je lhostejný k osudu lidí a škodí sám sobě.
- Preferování životního prostředí – civilizace je pro lidstvo pokrokem, ale ničí životní prostředí.

Teocentrismus je taktéž dělen na dvě podskupiny:

- Denominační typ – v přírodě člověk poznává Boha a chová se podle toho.
- Kulturně civilizační kořeny a tradice – předkové nám předali přírodu v téměř neporušeném stavu a je naší povinností předat ji ve stejném stavu potomkům.

Za klenot neantropocentrické etiky je označována hluboká ekologie (někdy uváděna jako hlubinná), která vedle samozřejmého uznání samostatné hodnoty přírody, jejích tvorů a její druhové rozmanitosti vyžaduje na člověkovi zejména zásadní změnu hodnotového systému a s tím spojenou změnu způsobu života (Librová, 1994). Změnu hodnotového systému uvedl jako východisko pro řešení ekologické krize Arne Naesse ve svém díle, které se stalo základem hluboké ekologie. V něm poukazuje na to, že řešení se nenachází v zlepšení technologií či šetrné výrobě, ale ve změně lidských postojů, a to převážně těch v konzumní evropské civilizaci. (Kohák, 2000)

Druhý, naprosto odlišný postoj autoři Gál a Frič (1996, s. 15–17) označují jako „standardní“. Tento postoj vychází z názoru, že člověk má právo neomezeně vládnout nad přírodou. Už z názvu „standardní“ je patrné, že autoři považovali tento přístup za většinový.

Jak uvádí Librová (1994) takové vnímání, že smysl a hodnota všeho se odvozuje od člověka, označujeme také jako **antropocentrické**. Jinak řečeno vztah člověka k přírodě je založen na etice využívání zdrojů.

Takový postoj byl běžný např. za dob různých světových dobyvatelů, kteří se prohlašovali za bohy. V podstatě má evropský člověk zkušenost panského nakládání se svým světem už od dob průmyslové revoluce. (Kohák, 2000)

V mezích antropocentrického postoje bývá ekologie někdy označovaná jako plytká nebo povrchní ekologie. I když si řada myslitelů označovaných za antropocentristy uvědomovalo, že krátkozraký egoismus není v zájmu člověka a že by měli lidé omezit své nároky na přírodu na úroveň přirozené obnovy, činili a mysleli tak ne pro dobro přírody ale pro dlouhodobé dobro člověka. (Kohák, 2000)

Zastánci hluboké ekologie poukazují na to, že plytkost antropocentrické ekologické etiky vyplývá z nepoučeného názoru, že ekologické problémy lze zvládnout pouze technologicky, bez zásadních sociálních proměn. (Librová, 1994)

Dle (Kohák, 2000) je nálepka antropocentrismu dvojznačná, protože může označovat jak sobecky kořistnický, tak pastýřský pečující postoj k přírodě.

Sociolog Stanislav Hubík dělí antropocentrismus na tři podskupiny. Interpretace tohoto dělení je také převzata od Nováčka (2012):

- Arogantní antropocentrismus – člověk je pánem přírody a má právo s ní nakládat podle svých potřeb.
- Naturalizovaný antropocentrismus – člověk tvoří s přírodou jednu komunitu, a musí ji proto chránit.
- Ekologizovaný antropocentrismus – člověk je trestán za svou neúctu k přírodě špatným životním prostředím.

2. BHÚTÁNSKÉ KRÁLOVSTVÍ

V této kapitole teoretické části je představena země, kde byl prováděn výzkum. Na začátku je uvedena základní charakteristika země v rámci které autorka poskytuje základní geografické údaje. Dále jsou představeny státní opatření týkající se životního prostředí a jeho ochrany a také index *Gross National Happiness* a v zemi všudypřítomný buddhismus. Druhá podkapitola se věnuje vzdělání v Bhútánu a programu *Green School for Green Bhutan*. Na závěr jsou představeny školy, ze kterých pocházeli respondenti první výzkumné skupiny.

2.1 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA

Bhútánské království je vnitrozemskou zemí v Jižní Asii ve východní himálajské oblasti, mezi Čínskou lidovou republikou na severu a Indií na jihu. Na rozloze 38 394 kilometrů čtverečních (km²) zde žije 754 394 obyvatel. Bhútán roku 2008 přijal ústavu a demokracii a stal se konstituční monarchií s dvoukomorovým parlamentem a králem Džigme Khesar Namgyal Wangčhugem, který také vládne od roku 2008. Úředním jazykem je zde Dzongkă. Nicméně Bhútán je cizojazyčným národem, který se může pochlubit více než 19 domorodými jazyky. Ve školách je tedy ve většině hlavních předmětů dorozumívacím jazykem angličtina. (Tourism Council of Bhutan, 2021).

Bhútán má jednu z nejmenších ekonomik na světě a stále je řazen mezi nejméně rozvinuté země, zároveň je však jednou z nejrychleji rostoucích ekonomik v jižní Asii (United Nations, 2018). Od roku 2007 snížila míra chudoby více než o polovinu (Asian Development Bank, 2019). Přestože přibližně jeden z pěti obyvatel stále žije pod hranicí chudoby, většina Bhútánců má přístřeší a je soběstačná (Tourism Council of Bhutan, 2021). Klíčová odvětví HDP jsou hydro-energie, zemědělství, chov hospodářských zvířat, lesnictví a stavebnictví. Cestovní ruch je pro Bhútán také významným odvětvím, přinášejícím devizu a pracovní místa. (Government of Bhutan, 2012)

Zatím většina (58 %) populace bydlí ve venkovských oblastech. Gramotnost v zemi nad 15 let je po zvýšení zhruba 66 %. Nejnižší je gramotnost osob nad 65 let, která činí pouze 23%. (UNESCO UIS, 2017)

VZTAH K ŽIVOTNÍMU PROSTŘEDÍ

Bhútán patří mezi pět zemí na světě s nejvyšším podílem půdy v chráněných oblastech, které tvoří 42,7 % rozlohy země (IndexMundi, 2018; Royal Government of Bhutan, 2015).

Dle ústavy je každý Bhútáncem správcem přírodních zdrojů celého království a životního prostředí ve prospěch současných a budoucích generací. Tudíž je základní povinností každého občana přispívat k ochraně životního prostředí a zachování bohaté biodiverzity. Bhútánská ústava také stanovuje, že vláda musí zajistit, aby minimálně 60 % území Bhútánu bylo vždy pokryto lesním porostem. (The Constitution of the Kingdom of Bhutan, 2008)

Zákonů, které podporují ochranu životního prostředí v Bhútánu, je řada: například zákon o ochraně životního prostředí z roku 2007, zákon o hospodaření Bhútánu z roku 2009, zákon o vodě z Bhútánu z roku 2011, nařízení o předcházení a nakládání s odpady z roku 2012 a národní strategie a akční plán pro rozvoj nízkouhlíkového hospodářství, které byly formulovány v roce 2012. (Centre for Bhutan Studies 1999, 20-21)

V současnosti Bhútán díky svým rozsáhlým lesům zachycuje více uhlíku, než produkuje. Také se závázal, že zůstane uhlíkově neutrální i v budoucnu. Podpora a rozvoj obnovitelné energie v zemi jsou dalším důležitým mechanismem, díky němuž je bhútánská politika úspěšná v dosahování cílů ochrany životního prostředí a snižování dopadů na změnu klimatu. (Kharat, 2016)

Dosažení dlouhodobé uhlíkové neutrality zde ohrožuje rostoucí urbanizace, industrializace a rychlý nárůst automobilové dopravy. Mezi další klíčové výzvy v oblasti životního prostředí patří zvyšování tuhého odpadu a tlak na vodní zdroje. (Royal Government of Bhutan, 2015)

Kromě zákonů přímo se týkajících ochrany životního prostředí má bhútánská vláda unikátní i politický přístup k cestovnímu ruchu a energetice. Bhútán je známý cílem pro eko – turisty z celého světa. Návštěvníci jsou zde silně zdaněni a prověřováni drahými a zdlouhavými vízovými postupy, což vede k jejich významné selekci. (Kharat, 2016)

INDEX ROZVOJE – HRUBÉ NÁRODNÍ ŠTĚSTÍ

Hlavní bhútánskou strategií rozvoje a ochrany životního prostředí je „*Gross National Happiness*“ (GNH), v práci bude také používán český překlad - Hrubé národní štěstí (Keawkhunok, 2019). GNH je národní index rozvoje vytvořený pro prosperitu a štěstí lidí v Bhútánu. Tento holistický přístup k rozvoji vychází z myšlenky, že naplnění štěstí je u všech lidí tou nejsilnější tužbou (GNH Survey Report, 2015). Jedná se o přístup balancující duchovní a hmotné činnosti. Hrubé národní štěstí se snaží využít mahájánskou buddhistickou filozofii míru, přátelství a harmonie v kombinaci s konceptem udržitelného rozvoje (Kaewkhunok, 2019).

Autoři Bandyopadhyay (2005) a Bracho (2004) index GNH propagují, vidí jej jako vhodný nástroj pro řešení problémů způsobených ekonomickým přístupem. Viní ekonomický přístup HDP z pobídky k lidské chamtivosti a z nerovnoměrného přerozdělování zdrojů doprovázené nevyváženým lidským rozvojem a zhoršováním životního prostředí.

GNH je postaveno na čtyřech pilířích:

- Dobré vládnutí
- Udržitelný socioekonomický rozvoj
- Zachování kultury
- Zachování životního prostředí

Tyto čtyři pilíře jsou dále rozpracovány do devíti domén:

- Životní standardy
- Vzdělání
- Zdraví
- Životní prostředí

- Vitalita komunity
- Využití času
- Psychologická pohoda
- Dobrá správa věcí veřejných
- Kulturní odolnost a propagace

Těchto devět skupin tvoří základ pro měření, index a další nástroje Hrubého národního štěstí (GNH Survey Report, 2015). Obsah domén v tomto indexu ukazuje, že k dosažení štěstí je důležitých mnoho vzájemně souvisejících faktorů.

Současný král Bhútánského království Wangchuck (2009) o GNH řekl: „GNH jedná jako naše národní svědomí, které nás vede k tomu, abychom přijímali moudrá rozhodnutí pro naši lepší budoucnost.“ Mezi zásady státní politiky patří prosazování právě těch podmínek, které umožňují usilovat o Hrubé národní štěstí (Constitution of Bhutan, 2008).

Ochrana životního prostředí je klíčovou pro GNH, protože kromě toho že, životní prostředí poskytuje důležité služby a statky, jako je voda a energie, také přispívá k estetickým a dalším stimulům. Jak je uvedeno ve zprávě GNH Centre Bhutan (2019) „Tyto podněty mohou být přímo léčivé pro lidi, kteří mají rádi živé barvy a lehký, neznečištěný vánek a ticho za zvuků přírody.“

Pem Lama (2019) ve svém článku o udržitelné konzumaci a produkci v Bhútánu označuje za největší tragédii snahu Bhútánu vyrovnat se zbytku světa i přesto že jejich národní filozofií je GNH. Věří, že v rychle měnícím se světě, který je řízen technologiemi se Bhútán ostatním státům nemůže opravdu vyrovnat a proto je cesta zahrnující aplikaci buddhistické moudrosti vhodnější pro udržitelný rozvoj země.

BUDDHISMUS

Právě spiritualita může hrát důležitou roli v ochraně životního prostředí. Dle Thathong (2012) vzdělání a náboženství jsou dva důležité nástroje, které mohou být použity k řešení environmentálních problémů.

V Bhútánu jsou skoro všichni obyvatelé věřící, alespoň to vyplývá z průzkumu States (2015) kdy se nikdo nepřihlásil k ateismu. Většina obyvatel (84 %) se hlásí k buddhismu, 11 % populace k hinduismu a 3 % k animistickým/šamanským náboženstvím.

Řešení problémů životního prostředí z buddhistického hlediska je dle Thathong (2012) založeno na buddhistickém chování, myšlích a porozumění.

Jako důležitý faktor pro chování uvádí omezení. Jak vnitřní, vyplývající z tréninku morálního chování tak vnější, které je nastavené pravidly a předpisy.

Jedno z takových omezení vyplývá ze slov Buddha, který řekl, že by mniši a jeptišky neměli narušovat bydliště žádného jiného tvora ani zabíjet jiné živé tvory (BBC, 2021).

V mysli je třeba jak uvádí Thathong podporovat lásku a ocenění přírody, která vedou k přirozené touze chránit životní prostředí. Musí být minimalizována a napravena touha dobýt a využívat přírodu. Z buddhistického hlediska lze mysl takto vycvičit.

A samozřejmě pro pochopení příčin a dopadů environmentálních problémů, je zapotřebí porozumění přírodnímu řádu a ekologickým systémům. Všechny tři aspekty spolu souvisejí a vzájemně se podporují. I když lidé pochopí příčinu a důsledek environmentálních problémů, nezmění své chování škodlivé pro životní prostředí, pokud jejich mysl nebude chtít. (Thathong, 2012)

Podle Payutto (1995) tyto tři aspekty společně představují komplexní řešení environmentálních problémů.

Obecně řečeno, buddhismus může jít ruku v ruce s environmentální výchovou, jelikož podporuje harmonický život mezi všemi živými tvory a životním prostředím a soucitem. (BBC, 2021)

2.2 VZDĚLÁNÍ

Historie moderního vzdělávání v Bhútánu začala v roce 1913. V tu dobu první král Bhútánu, Gongsa Ugyen Wangchuck, zřídil první školu království ve vysokém údolí Haa v západním Bhútánu. (Matthew Schuelka, 2016)

Současný král, již pátý v pořadí, Jigme Khesar Namgyel Wangchuck, vždy dával najevo, že role vzdělání je důležitější než role jakéhokoli jiného aspektu národního rozvoje. Současný král si je vědom toho, že kvalita vzdělávání, které mladší generace obdrží, bude určovat kvalitu budoucnosti Bhútánu. Například ve svém projevu pro absolující učitele J. K. N. Wangchuck (2009) řekl „*Můžeme snít o národní ochraně životního prostředí, GNH, silné ekonomice, živé demokracii a přesto nic z toho není možné nebo udržitelné, pokud nebudeme dřít a potit se při budování silného vzdělávacího systému.*“

Bhútánská rozvojová mantra *Gross National Happiness* má celosvětové uznání od počátečního přijetí indexu GNH v listopadu 2008 a je součástí i místního vzdělávacího systému. V prosinci 2009 v Bhútánu proběhl denní workshop světově proslulých odborníků ve vzdělávání a rozvojových odborníků spolu s místními pedagogy, kteří diskutovali o modelu vzdělávání založeném na GNH. Výsledek tohoto setkání byl program: *Green Schools for Green Bhutan* - Zelené Školy pro Zelený Bhútán. (Ahonon, 2013)

Ministerstvo zahájilo programem *Green School for Green Bhutan* v roce 2010 vzdělávací reformu školství v Bhútánu (Yangdon, 2019)

Dále se od roku 2010 Bhútán pokouší integrovat filozofii GNH do škol prostřednictvím přístupu s názvem „*Educating for GNH (EGNH)*“ - výchova k Hrubému národnímu štěstí.

Na GNH muselo být klíčové zaměření v učebních osnovách základních a středních škol i v terciárním vzdělávání. EGNH není ve školách vyučováno jako předmět, ale jako zastřešující téma. Nevýhodou je, že časově konkuruje předmětům, které jsou zkoumány samostatně, navíc je obtížné ho uvést do praktického fungování. (Schuelka, 2016)

Všichni učitelé v Bhútánu pro ulehčení implementace EGNH absolvovali školení v letech 2012–2013 a během těchto školení měli představit vlastní výuku EGNH ve svých třídách (Ahonen, 2013).

Stále však existuje málo publikací a literatury na téma Zelených škol v Bhútánu (Schuelka, 2016). Jelikož je tento bhútánský koncept škol se zaměřením na udržitelný rozvoj atraktivní, rozhodla se autorka doplnit literaturu i svým výzkumem.

ZELENÁ ŠKOLA

Jeden z klíčových tvůrců EGNH, je bývalý ministr školství, Lyonpho Thakur Singh Powdyel, který vyvinul myšlenku „*Green Schools*“ za účelem vybudování „*Green Bhutan*“ (Ahonen, 2013). Powdyel napsal také knihu „*My Green School*“. V této knize přibližuje, jak by takové školy založené na GNH měli vypadat. „Zelenou“ školu staví Powdyel (2014) na osmi aspektech:

- Environmentální zelenosti
- Sociální zelenosti
- Intelektuální zelenosti
- Akademické zelenosti
- Kulturní zelenosti
- Spirituální zelenosti
- Morální zelenosti
- Estetická zelenosti

Powdyel (2014) uvádí že, zelená je pro něj nejen barvou přírody, je také metaforou pro cokoliv a všechno, co podporuje život ve všech jeho formách. Tudiž jeho zelená škola je zelená nejen v barvě, ale v přístupu k životu. Powdyel (2014) uvádí lásku k životu a všemu živému jako první princip vzdělání.

Školy jsou vyzývány, aby podporovaly každou z těchto dimenzí zelenosti a usilovaly o vytvoření „zelené“ školy pro „zelený“ Bhútán. Tyto klíčové oblasti a ukazatele jsou nyní součástí nástrojů pro sebehodnocení škol (EMSSD, 2013).

Program „*Green School for Green Bhutan*“ zaštiťuje vzdělávání mládeže za využití lokálního prostředí ve všech disciplínách, s důrazem na učení se o reálném světě.

Vychází ze dvou základních podmínek. Zaprvé zachování životního prostředí a zadruhé učení se spolu s životním prostředím. Je to vzdělávací model ekologicky udržitelné společnosti, jenž vyžaduje vztah mezi školou, přírodou a místní komunitou. (Drakpa, 2013)

Jose (2015) se spolupodílel na průzkumu porozumění studentů konceptu zelené školy na pěti vybraných školách v Bhútánu. Z výsledků jeho šetření vyplývá, že tento koncept je pro žáky na základní škole většinou nejasný. Žáci si sice jsou vědomi některých aktivit probíhajících ve škole, díky nimž je škola „zelená“. Většinou za ně považují ty aktivity, které vytvářejí prostředí školy čisté, zelené a atraktivní. Odpovědi těchto žáků vymezující zelenost školy inklinovaly tedy spíše k environmentální zelenosti školy. Jedno dítě ze čtrnácti se lišilo a zahrnuje i další aspekt, který koncept zelené školy zahrnuje, uvedlo, že *„zelená škola je škola, kde málo studentů konzumuje nezdravé jídlo.“*

Na střední škole, jak z výzkumu vyplývá, je tento pojem žákům více jasný. Přesto 33 % studentů vymezovalo koncept zelené školy odpovídající environmentální zelenosti. Zbýlých 67 % studentů už člení zelenost na různé složky, které víceméně odpovídají osmi doménám zelené školy. Studenti uváděli aspekty, které tvoří školu zelenou jako např. dobré vztahy a spolupráce se všemi (spolužáky, učiteli i komunitou). Dále zmiňovali intelektuální a akademický rozvoj a zelené, čisté a šťastné prostředí atd.

ENVIRONMENTAL GREENERY

Jelikož se tato práce týká ochrany životního prostředí, vybrala autorka za nejvíce relevantní aspekt environmentální „zelenost“ v rámci programu „zelené“ školy. Aktivity na školách podporující tento aspekt budou nejvíce analyzovány v praktické části spolu s jejich vlivem na postoj a vnímání studentů.

Cílem environmentální zelenosti je udržet v okolí školy bohatou flóru, aby škola byla zelená a obklopená rostlinami, květinami a ovocem (Drakpa, 2013). Prostor škol by podle Powdyele (2014) měl být bezplastový, bezodpadový, *junk-free* (bez nezdravého jídla), bezdrogový a bez graffiti. Prostředí školy má mít uklidňující a přívětivý efekt pro oči a další smysly studentů. Příjem uklidňujících podmětů by po ránu měl studenty lépe vybavit na celodenní práci.

Internátní školy by měly být víceméně soběstačné a pěstovat vlastní potraviny, ovoce a zeleninu, vše by mělo být organické. Tak by škola byla alespoň v malé míře modelem udržitelnosti.

Dětem se má dostávat vzdělání týkající se koexistence mezi přírodou a lidským druhem. Powdyele (2014) ve své knize uvádí, že škola by měla studenty učit o důležitosti skromnosti a respektu při každém střetnutí s okolním světem. Studenti by měli chápat, že my potřebujeme zemi, moře, nebe, vzduch, vodu a rostliny víc než ony potřebují nás.

Naplnění cílů environmentální „zelenosti“ činí studenty podle Powdyel (2014) „více uvědomělými a o trochu starostlivějšími, což je tajemství našeho přežití a přežití planety Země“.

Konkrétní aktivity

Na zelené škole se tedy studenti učí ekologickému jednání. Např. neplýtvání vodou a elektřinou. Na některých aktivitách v rámci environmentální zelenosti škol se podílí studenti spolu s učiteli, jedná se o sázení stromů a zahradničení. (Powdyel, 2014)

Podle výzkumu, který probíhal na třinácti bhútánských školách, sázení stromů provozuje 62 % škol. Pěstování vlastní zeleniny se věnuje 85 % škol. (Drakpa, 2013)

Zahradničení studentů na květinové zahrádce se koná ve všech třinácti zkoumaných školách. Mezi aktivity, které udržují kampus škol čistý a zelený, patří opakovaný hromadný úklid školy, který dodržuje 92 % škol. Pro čistý kampus je zapotřebí i dostatek odpadkových košů, kterých je jak z vlastní zkušenosti autorka při svém pobytu vyzozorovala obecně v Bhútánu nedostatek. Ve studii uvedlo 77 % škol, že má dostatek odpadkových košů v svých prostorech. (Drakpa, 2013)

Jose (2015) ve svém výzkumu, který probíhal na pěti školách a byl zaměřený na spirituální „zelenost“, zdokumentoval další aktivity podporující ekologické chování. Jedná se o tematicky zaměřené dny probíhající na školách. Zúčastněné školy na svých školách pořádají: vegetariánský den, den chůze (bez dopravních prostředků) a den bez nezdravého jídla.

Pem Lama (2019) ve svém výzkumu z roku 2016 ale odhalila také slabá místa výuky bhútánských studentů. Ti podle ní mají buďto malou nebo žádnou představu o tom o čem je koncept udržitelnosti. Učitelé konceptu prý rozumějí, ne však natolik aby se cítili schopní o tom učit. Dále z jejího výzkumu vyplývá, že většina studentů (a jejich rodin) z těchto škol nepoužívá jednoduché udržitelné návyky. Autorka uvádí následující příklady: sdílení aut, vypínání kohoutku při mytí rukou a vypínání spotřebičů při jejich nepoužívání (Unitar, 2016).

SPIRITUAL GREENERY

Podle Powdyel (2010) propojenost mezi jednotlivými kategoriemi zelenosti je tvořená dostatečným uvědomováním si okolí a péčí o něj. Všechny problémy světa podle něj vznikají z toho, že nejsme dostatečně vědomí a dostatečně pečující. Tyto vlastnosti jsou hodnotami spirituální zelenosti.

Aktivitou na podporu duchovní zelenosti je cvičení meditace. Kromě meditací se studenti cvičí i v modlitbách (Powdyel, 2014).

Dle výzkumu Drakpa (2013) meditaci praktikuje 100 % škol. Dále ve výzkumném vzorku 85 % škol uvedlo, že se u nich na škole denně provádí i večerní modlitba společně s ranní. Některé školy (31 %) zvou do svých prostor i spirituální vůdce.

INTELLECTUAL GREENERY

Vliv na postoj a vnímání životního prostředí je ovlivňován v nějaké míře i v rámci intelektuální zelenosti (Powdyel, 2014).

Ta je totiž podporována zapojením kreativních a inovativních nápadů, jimiž jsou například soutěže v znovu použití odpadu. Výsledky z již zmíněného výzkumu ukazují, že 54 % škol pořádá soutěž v managementu odpadu a 46 % škol pořádá soutěž v recyklaci. (Drakpa, 2013)

SOCIAL GREENERY

Sociální zelenost zahrnuje ty aktivity, které rozvíjejí vztah s místní komunitou. I aktivity v rámci této kategorie ovlivňují postoj k životnímu prostředí. Jednou z velmi častých aktivit škol je společný komunitní úklid okolí nebo komunitní sázení stromů (Powdyel, 2014). Hromadný úklid vykonává všech třináct škol ve výzkumu a komunitní sázení stromů pouze 8 % zúčastněných škol (Drakpa, 2013).

CULTURAL GREENERY

Kulturní zelenost studenti na školách splňují pomocí předepsané školní uniformy. Dále se studenti učí, jak mají vystupovat, jak tančit národní tance a zpívat národní písně, jak jíst, jak se modlit a mnoho dalších věcí, které jsou výjimečné právě pro zachování jedinečné bhútánské kultury (Powdyel, 2014).

ACADEMIC GREENERY

Akademická zelenost by na školách měla být naplňována pomocí učení se pro život, kdy na sebe učivo v jednotlivých předmětech na sebe navazuje a učí studenty myšlení v souvislostech. Učitelé by měli studenty učit nejenom znalosti ale jít jim i příkladem. (Powdyel, 2014)

AESTHETIC GREENERY

Estetickou zelenost zajišťují kluby mediální gramotnosti nebo třeba dramatické kluby, dále činnosti spojené s hudbou a uměním. Součástí je vše, co potěší smysly studentů. Aktivity, kdy studenti vyrábějí dekorace z odpadu nebo zahradičí, spojují environmentální zelenost s intelektuální a estetickou. (Powdyel, 2014)

Škola dosahující morální zelenosti pomáhá vybudovat společnost bez korupce, férovou a starající se společnost, která je bezstresová a sebevědomá ať má jakoukoliv velikost. (Powdyel, 2014)

2.2.1 PŘEDSTAVENÍ ŠKOL

V této kapitole jsou stručně představeny školy účastníků první výzkumné skupiny a jsou zde interpretovány výsledky dotazníkového šetření (viz kapitola 3.3) na škole YGMS za účelem ilustrace místních aktuálních podmínek.

Účastníci ve výzkumném vzorku studují/studovali na čtyřech různých středních školách:

- Yangchen Gatshel Middle Secondary School (YGMSS) se nachází zhruba 11 kilometrů od centra města Thimphu. Nachází se ve vesnici zvané *Chamgang* v převýšení 2700 m. n. m a je obklopená lesem. V areálu školy je i internát, který funguje jako ubytovna pro studenty ze vzdálených oblastí. Škola je státní.
- *Mothithang secondary school* se nachází v centru města Thimphu v 2 500 m. n. m. Je to denní a státní škola.
- *Shaba secondary school* se nachází ve vesnici a spadá pod okres *Shaba*. Je to denní státní škola, která se nachází 13 km jižně od města Paro v 2 230 m. n. m.
- *Paro Middle Secondary School* se nachází ve městě Paro v 2 350 m. n. m. Je to státní a denní škola.

DOPLŇUJÍCÍ INFORMACE ZE ŠKOLY YGMSS

Dle učitelů jsou předměty, které studentům poskytují environmentální vzdělání následující: zemědělství, environmentální studia a science. Také byl zmiňován i skautský program a program *socially usefull productive work* (SUPW) v rámci kterého se zkrášluje okolí školy, sází se rostliny, zahradníčí se, ale také se studenti mohou věnovat svým koníčkům.

Škola YGMSS má sklizeň v rozmezí 700 – 1200 kg. Škola nejvíce zeleniny prodá a vaří z ní ve školní jídelně. Na škole se pěstují plodiny jako: brambory, fazole, špenát, květák, hrášek, cibule, ředkev, salát, brokolice, mrkev, rajčata, chilli a z ovocných stromů na YGMSS mají ořechové a jablečné.

Látka o životním prostředí se dle učitelů vyskytuje i v předmětu dzongkha, který se primárně věnuje národnímu jazyku a kultuře a také se s ní setkají studenti ještě v předmětu angličtina.

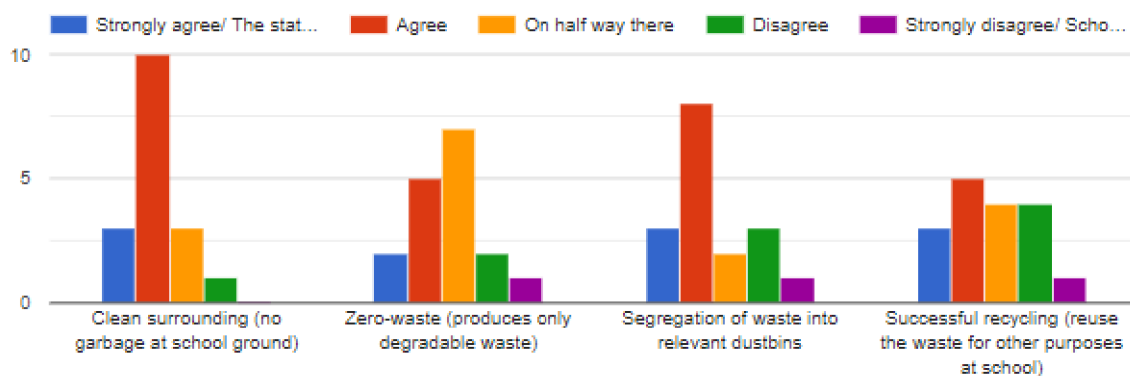
Dle učitelů se s environmentální výchovou dostanou studenti často do styku i v sportovním, kulturním a sociálním klubu.

V dotazníkovém šetření učitelé vypověděli, že k dosažení čistého prostředí školy vede kromě hromadného úklidu také zákaz přinášení potravin v obalech (jako chipsy, sušenky, pití v plechovkách atd.). Toto nařízení je vydáno za cílem *junk free* školy. Na škole YGMSS navíc používají právě strategie prostředí bez odpadkových košů (více vysvětleno v kapitole 4.2.1).

V dotazníkovém šetření byli učitelé vyzváni, aby ohodnotili úroveň školy na cestě k *zero – waste* a úspěšnému třídění a recyklování odpadu spolu s čistým okolím školy. Z grafu lze vidět, že učitelé nejsou jednotní ve svém hodnocení. Nicméně nejvíce učitelé shodují na tom, že okolí školy je čisté a že jsou zhruba v půlce cesty k dosažení produkce pouze rozložitelného odpadu.

Obrázek č. 3: Odpadové hospodářství na škole YGMSS

Please, evaluate the level of waste management in your school:

Zdroj: výsledek vlastního dotazníku na Google Forms

Podpora spirituality je dle učitelů zahrnuta v předmětech dzongkha a historie ale také v angličtině a sociálních studiích. Studenti mají každý den společnou modlitbu a zpěv národní hymny a večerní modlitbu. Učitelé zde podporují všímavost a bdělost studentů pravidelnými meditacemi před začátkem hodiny a také pravidelně organizovanými náboženskými promluvami od lámů a mnichů.

Škola vykonává roční rituál pro blahobyt všech cítících bytostí a pro blaho školy.

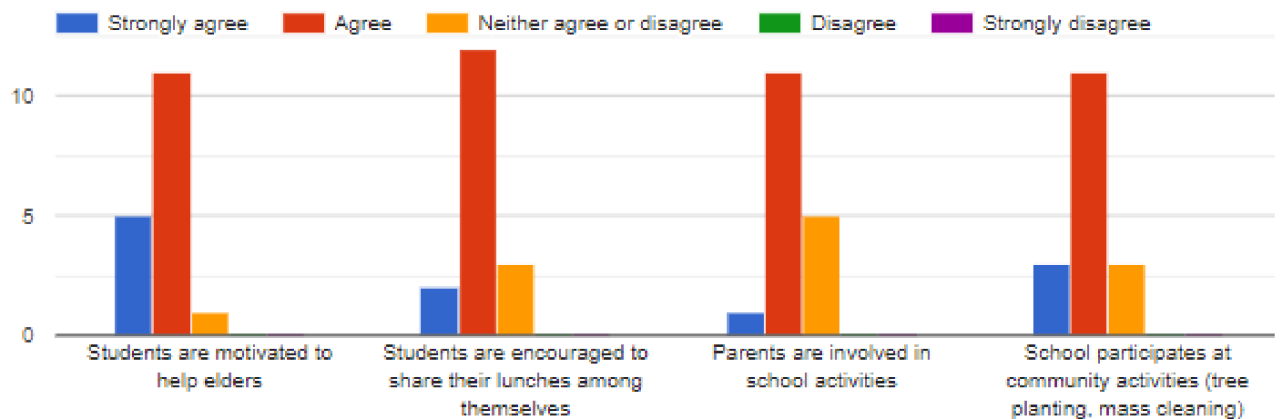
Jak vychází z grafu (Obrázek č. 4) většina učitelů ze školy YGMSS souhlasí s tím, že jsou na jejich škole vyvíjeny aktivity, které autorka vybrala pro demonstrování sociální „zelenosti“:

- Škola podporuje studenty, aby mezi sebou sdíleli své obědy.
- Rodiče jsou zahrnuti do školních aktivit.

- Studenti jsou vedeni k tomu, aby pomáhali starším.
- Škola sama se účastní komunitních aktivit, jako je sázení stromů a hromadný úklid.

Obrázek č. 4: Sociální zelenost na YGMSS

Please, evaluate the following statements. In our school:

Aktivity jako tradiční hry a tradiční sporty a tance spolu se zpěvy se dle učitelů konají alespoň jednou do měsíce. Tyto aktivity jsou vyvíjeny na podporu kulturní „zelenosti“

3. VÝZKUMNÉ METODY PRÁCE

Literatury a výzkumů o tom, jak Bhútánci vnímají životní prostředí a jaký vliv má EGNH na jejich proenvironmentální chování, není dostupné dostatečné množství (viz kapitola 2.2). A jelikož z unikátního konceptu *Green School for Green Bhutan* by mohli čerpat inspiraci i Česká republika, rozhodla se autorka provést vlastní terénní výzkum.

V této kapitole představuje autorka svoji metodiku výzkumu a celý výzkumný proces. Postup terénního výzkumu byl založen na odborné literatuře a byl konzultován s vedoucím práce a dalšími odborníky (viz kapitola 3.5 kvality a limity výzkumu).

Autorka prováděla svůj výzkum v rámci svého dlouhodobého pobytu v Bhútánském království, kde pracovala v společnosti *Bhutan Center for Media and Democracy*. V neziskové organizaci *BCMD* vykonávala pracovní stáž po čtyři měsíce na oddělení *Programme Division* v roli asistentky pro zaměstnance. *BCMD* bylo založeno v roce 2008, kdy se Bhútán stal konstituční demokracií. Od té doby posiluje principy demokratické kultury ve společnosti pomocí demokratického vzdělání poskytovaného občanům. Jednou z cílových skupin *BCMD* jsou také studenti a učitelé. Díky těmto kontaktům členové *BCMD* autorce zprostředkovali první kontakty na respondenty.

Kvalitativní výzkum byl proveden v hlavním městě Bhútánu, v Thimphu od 15.5 2020 do 26. 6. 2020. Sběr dat byl uskutečněn polostrukturovanými rozhovory a fokusní skupinou (viz kapitola 3.3).

Celý výzkum probíhal v angličtině. Je nutné vzít v úvahu, že angličtina není mateřským jazykem pro žádného z dotazovaných respondentů (ani pro mě, výzkumného pracovníka). I když je angličtina hlavním vyučovací jazyk v Bhútánu, což byl předpoklad pro to, aby se respondenti mohli výzkumu zúčastnit, bylo pro některé respondenty obtížné vždy najít vhodná slova. Jazyková vybavenost některých respondentů byla horší, což bylo limitujícím faktorem, naštěstí byli všichni respondenti schopni se s autorkou domluvit.

3.1 TYP VÝZKUMU

Můj výzkum je ze své podstaty kvalitativní. V literatuře lze nalézt mnoho definic kvalitativního výzkumu. Podle Dismana (2002) je kvalitativní výzkum „*nečíselný průzkum a interpretace sociální reality*.“ Cílem tohoto výzkumu je prozkoumat a popsat existující sociální realitu vztahu Bhútánců k ochraně životního prostředí ve dvou výzkumných vzorcích respondentů (více v kapitole 3.2).

Zvolila jsem kvalitativní formu výzkumu, protože jsem chtěla přispět k přiblížení zkoumaného tématu pomocí sběru dat přímo v terénu a také kvůli flexibilitě a hloubce, kterou kvalitativní výzkum při sběru dat poskytuje (Dušková & Šafaříková, 2015). Flexibilita terénního výzkumu mi poskytla výhodu a umožňovala mi reagovat na místní aktuální situaci, která byla proměnlivá kvůli Covidu-19.

Provedený kvalitativní výzkum byl ovlivněn různými faktory, které byly brány v úvahu během celého procesu, jsou popsány a analyzovány v další kapitole v kvalitách a limitech výzkumu (viz kapitola 3.6).

Výzkum byl proveden v úplně jiném sociálním a kulturním zázemí oproti České republice a podle toho autorka přizpůsobila otázky v rozhovorech. Výsledky jsou tedy validní pro populaci v místních realitách. Autorka si je vědoma, že generalizace na populaci je v kvalitativních metodách problematická, někdy i nemožná (Disman, 2002).

Nicméně autorka věří, že výsledky této práce mohou přispět k zlepšení vztahu člověka s životním prostředím. Zkoumaný životní styl respondentů může být inspirativní a přivést čtenáře k zamyšlení. Stejně tak některé zmíněné aktivity škol vedoucí k ochraně životního prostředí mohou být vzorové pro další vývoj na českých školách.

Hlavním cílem této diplomové práce je získat porozumění vnímání a postojům vůči životnímu prostředí v Bhútánu se zaměřením na roli zelených škol. Tento cíl byl pro účel práce rozdělen na tři výzkumné otázky.

- První výzkumná otázka se zabývá tím, jak Bhútánci vnímají životní prostředí a jak přistupují k jeho ochraně.
- Druhá výzkumná otázka se věnuje působení školního prostředí na proenvironmentální chování studentů. Ptá se, jaké činnosti na podporu životního prostředí si studenti odnáší ze středních škol.
- Třetí a poslední výzkumná otázka se zabývá tím, jak kulturní, náboženské a socioekonomické prostředí jedinců ovlivňuje postoje a vnímání respondentů vůči životnímu prostředí.

3.2 VÝZKUMNÝ VZOREK

Velice důležitou součástí kvalitního výzkumu je rozhodnutí o výběru vzorku. Jelikož v kvalitativním výzkumu je skoro nemožné, aby badatelé studovali do hloubky všechny lidi nebo okolnosti, které se studovaného fenoménu dotýkají. Cílem výzkumného vzorku je, aby reprezentoval určitý problém. Je konstruován teoreticky, záměrně s ohledem na zkoumaný problém. Výběr výzkumného vzorku je odvozován od výzkumného záměru a otázek. (Dušková & Šafaříková, 2015)

Pro výběr výzkumného vzorku pro tuto práci bylo použito kriteriální vzorkování, neboli výběr všech případů, které splňují předem daná kritéria.

Výzkumnice se dále řídila pravidlem graduálního konstruování vzorku, kdy je v průběhu sběru dat a jejich analýzy výzkumný vzorek rozšiřován a redefinován (Dušková & Šafaříková, 2015). Sestavení vzorku je tedy hotové ve chvíli, kdy je dosaženo tzv. saturace dat. Což znamená, že nově zahrnuté případy už nepřinášejí žádné nové a nepředpokládané informace (Švaříček, Šedová a kol. 2007).

V této diplomové práci se výzkumný vzorek skládá ze dvou skupin. První výzkumná skupina bude v textu dále označována jako studenti a druhá jako dospělí. Výzkumný vzorek byl v této diplomové práci konstruován tak, aby byly zastoupeny jak případy respondentů, kteří na střední škole studují nebo studovali při implementovaném programu *Green School for Green Bhutan* a taktéž případy respondentů, kteří neabsolvovali studium zaštitěné pod tímto programem.

PRVNÍ VÝZKUMNÁ SKUPINA - STUDENTI

Do první výzkumné skupiny byli vybráni respondenti, kteří splňovali dvě kritéria. Respondenti museli být studenti nebo čerství absolventi střední školy v Bhútánu. Druhým kritériem byla schopnost vést rozhovor v angličtině. Výzkumná pracovnice dále brala v potaz zajištění diverzifikace typu škol, protože jak je uvedeno v kapitole (2.1), která pojednává o konceptu „zelené školy, existují odlišné požadavky pro školu klasickou a školu internátní.

Pro vykonávání výzkumu v Bhútánu bylo nejprve potřeba získat doporučující dopis a povolení na to výzkum vykonávat od *Royal University of Bhutan*. Doporučující dopis (viz Příloha 1) byl potom dále zaslán zaměstnancům škol a předkládán všem respondentům.

Koronavirová situace zapříčinila zavření škol a omezení pohybu, proto zvolila autorka metodu kontaktování studentů středních škol přes zaměstnance školy, kteří byli požádáni aby distribuovali informaci o konání výzkumu. Autorka kontaktovala tři školy, na které dostala doporučení ze své domovské organizace *BCMD*. Bohužel z kontaktovaných škol se kvůli osobní a koronavirové situaci pouze škola *Yangchen Gatshel Middle Secondary School (YGMSS)* jako jediná vyjádřila ke kladné spolupráci. Z této školy pocházejí čtyři respondenti, kteří projeví zájem být součástí tohoto výzkumu.

Aby byli ve výzkumu zastoupeni i respondenti z dalších škol, zvolila autorka metodu přímého kontaktování. První respondent byl takto vybrán v místě bydliště autorky. Tento středoškolský student z *Mothithang Secondary School (MSS)* byl požádán po skončení rozhovoru o získání dalších respondentů tzv. metodou sněhové koule. Bohužel respondent nesehnal kontakt na žádného dalšího účastníka.

Autorka poprosila své kolegy z *BCMD*, aby kontaktovali své známé a rozšířili informaci o možnosti účasti ve výzkumu pro středoškolské studenty i přes sociální média. Tímto způsobem autorka získala další dva respondenty, studenta *MSS* a studenta *Shaba Higher Secondary School*.

Postupně výzkumná pracovnice získala další tři respondenty oslovených na veřejných místech v restauraci a v obchodě atd. Dva studenti pocházeli ze školy *MSS*, jeden byl čerstvým absolventem. Třetí respondentka byla studentkou *Paro School*.

Počet výzkumného vzorku studentů, při kterém nastala saturace dat, byl deset respondentů. Výzkumný vzorek je v genderově vyváženém složení pět mužů a pět žen (viz Tabulka č. 1).

Tabulka č. 1: Hlavní výzkumný vzorek, skupina studentů

Č. respondenta	Věk	Pohlaví	Škola	Metoda sběru dat
1	18	M	Yangchen Gatshel Middle Secondary School	Polostrukturovaný rozhovor
2	18	M	Mothithag Secondary School	Polostrukturovaný rozhovor
3F	16	Ž	Yangchen Gatshel Middle Secondary School	Fokusní skupina
4F	16	Ž	Yangchen Gatshel Middle Secondary School	Fokusní skupina
5F	17	Ž	Yangchen Gatshel Middle Secondary School	Fokusní skupina
6	20	Ž	Paro School	Polostrukturovaný rozhovor
7	17	M	Mothithag Secondary School	Polostrukturovaný rozhovor
8	17	M	Mothithag Secondary School	Polostrukturovaný rozhovor
9	16	Ž	Mothithag Secondary School	Polostrukturovaný rozhovor
10	17	M	Shaba Higher Secondary School	Polostrukturovaný rozhovor

Účastníci byli na konci rozhovoru požádáni o vyplnění krátkého dotazníku, který sloužil jako doplňující informace (v kapitole 4.3.1) o sociálně – ekonomických a náboženských podmínkách respondentů. Respondenti byli dotazováni na nejvyšší dosažené vzdělání jejich rodičů nebo opatrovníků, dále na finanční a náboženskou situaci jejich rodiny a na místo jejich bydliště.

Jednalo se o dotazník s předem vybranými možnostmi, celý dotazník je dostupný k nahlédnutí v Příloze č. 2.

DRUHÝ VÝZKUMNÝ VZOREK – DOSPĚLÍ

Podmínkou pro účast v rozhovoru pro druhou výzkumnou skupinu byla ukončená střední škola v Bhútánu a schopnost domluvit se anglicky. Třetí podmínkou bylo věkové rozmezí 25 – 55 let. Toto věkové rozmezí bylo vybráno ze dvou důvodů. Zaprvé horní hranice byla stanovena díky dlouhodobému pobytu v terénu, kdy výzkumná pracovnice nabyla zkušenost o horší jazykové vybavenosti starší generace. Zadruhé spodní hranice byla stanovena, tak aby

nejmladší účastníci tohoto vzorku byli teoreticky studenty středních škol, už když se začal implementovat program *Green School for Green Bhutan*, který začal od roku 2010 (více v 2. kapitole). Zároveň při výběru výzkumná pracovnice dbala na to, aby byl výzkumný vzorek demograficky diverzifikovaný.

Pro získání respondentů autorka využila osobních kontaktů a přes ně rozšířila informaci o možnosti zúčastnit se výzkumu. Za tímto účelem byla také využita sociální média.

V tomto výzkumném vzorku došlo k saturaci dat při počtu sedmi respondentů (viz Tabulka č. 2). Se všemi respondenty byl proveden polostrukturovaný rozhovor.

Tabulka č. 2: Druhý výzkumný vzorek, dospělí

Č. respondenta	Pohlaví	Věk	Vzdělání
1a	Ž	40-50	Postgraduál
2a	M	40-50	Postgraduál
3a	M	25 -30	Střední škola
4a	M	30-40	Klášterní vzdělání
5a	Ž	25 -30	Bakalářský titul
6a	M	25 -30	Postgraduál
7a	M	30-40	Bakalářský titul

Také tito respondenti byli požádáni o vyplnění krátkého dotazníku na konci rozhovoru (viz Příloha č. 3).

3.3 METODY SBĚRU DAT POUŽITÉ V TOMTO VÝZKUMU

Z celé řady metodiky kvalitativního výzkumu autorka zvolila pro tuto diplomovou práci polostrukturované rozhovory a fokusní skupinu. Provedení těchto dvou metod je popsáno v této kapitole. Také metoda sběr dat pomocí dotazníku pro učitele je v této kapitole popsána.

POLOSTRUKTUROVANÉ ROZHOVORY

Rozhovor je jedna z nejpoužívanějších metod sběru dat v kvalitativním výzkumu. Slouží k získání informací o životě dotazovaného, k vyjádření jeho vlastních názorů, zkušeností a hodnot a k popsání jeho chápání světa. (Dušková & Šafaříková, 2015)

Nejdůležitější metoda implementovaná během této diplomové práce je polostrukturovaný rozhovor, jenž byl hlavním zdrojem shromážděných údajů. Výzkumnice se držela teoretického základu o náležitostech polostrukturovaného rozhovoru, který poskytuje Hendl (2008) a při tvorbě a realizaci rozhovorů dbala na to, aby měl rozhovor jasnou strukturu s řadou otázek, které měly obecnou formu. Zároveň výzkumnice dbala na to, aby byla schopna měnit sled otázek, vkládat a upřesňovat významy. Otázky byly sestaveny tak, aby byly pokryty všechny výzkumné otázky a pomohly výzkumnici vést rozhovory s několika lidmi a pak je porovnat.

Rozhovory se různily svojí časovou délkou v mezích od 20 do 50 minut, záleželo na sdílnosti a tempu respondentů. Z první výzkumné skupiny studentů se sedm respondentů zúčastnilo polostrukturovaného rozhovoru. Ve druhé skupině dospělých byl realizován u všech respondentů. Ve všech případech se rozhovory konaly na místech vybraných respondenty (více v kapitole etika výzkumu).

Scénář otázek byl stejný jak pro polostrukturovaný rozhovor tak pro fokusní skupinu. Hlavních otázek bylo čtrnáct s osmi podotázkami pro případ stydlivosti nebo nemluvnosti respondentů. Scénář obsahoval jak uzavřené otázky, kdy má respondent jen několik možností jak odpovědět a nenabízejí mu rozvinutí dialogu (Dušková & Šafaříková, 2015), tak otevřené otázky, kdy měli respondenti možnost odpovědět podle svých zkušeností.

Otázky byly rozděleny do čtyř tematických oblastí:

- vnímání a význam životního prostředí
- proenvironmentální chování,
- škola a výuka k ochraně životního prostředí,
- vlivu sociálních kulturních a ekonomických podmínek.

Tyto tematické oblasti korespondují s výzkumnými otázkami (viz kapitola 3.1). Scénář rozhovoru je přiložen v Příloze č. 4. Všichni respondenti před začátkem rozhovoru podepsali informovaný souhlas.

FOKUSNÍ SKUPINA

Fokusní skupiny jsou, podle Davida Morgana (2001), specifickým typem skupinového rozhovoru. Tato metoda byla zvolena, jelikož poskytuje možnost dát dohromady několik vybraných účastníků a nechat je sdílet své zkušenosti s pomocí facilitátora (Bryman 2008; Morgan, 2001). Ve vydařeném průběhu fokusní skupiny je viditelné, jak na sebe jednotliví účastníci reagují, vyjadřují souhlas a nesouhlas atd. (Kitzinger, 2005).

Bylo sjednáno, že výzkumná pracovnice dorazí za respondenty. Fokusní skupina probíhala v sborovně učitelů na škole *Yangchen Gatsel Middle Secondary School* toto místo si vybrali respondenti, kteří bydleli ve stejné vesnici. Schůzka byla sjednána přes zaměstnance školy na základě telefonické a emailové komunikace

Fokusní skupina byla tedy realizována ve formě asistované diskuze skupiny s řadou předem připravených otázek. Skupina měla být sestavena ze 4 navzájem znajících se respondentů. Naneštěstí jednomu respondentovi se neudělalo dobře a nedorazil, tudíž skupina byla tvořena pouze třemi účastnicemi (pouze ženy) v analýze pod označením 3F,4F a 5F. Účastnice vyslovily přání přesto provést sběr dat pomocí fokusní skupiny. Celý proces trval asi 1hod. a 20 minut a byl nahráván na mobilní zařízení.

Na začátku byly účastnicím nabídnuty nápoje a malé občerstvení. Po představení výzkumníka a celého výzkumu byla také představena pravidla fungování fokusní skupiny. Všechny účastnice podepsaly informovaný souhlas. Diskuze byla zahájena stejnou počáteční otázkou jako u ostatních respondentů, zaměřenou na vnímání životního prostředí. Během diskuze výzkumnice fungovala jako facilitátor fokusní skupiny a přinášela připravené otázky a nechávala diskuzi plynout. Angažovanost výzkumnice byla nutná, protože respondentky ze začátku měly tendenci pouze odpovídat jen na připravené otázky, což mohlo být způsobeno malým počtem účastníků. V průběhu rozhovoru se však respondentky osmělily a začaly na sebe navzájem reagovat. Po skončení následovala studentkami dobrovolně zorganizovaná asi 20 minutová prohlídka školy a školní zahrady.

DOTAZNÍK

Dotazníkové šetření bylo zasláno na dvě nejvíce zastoupené školy. Do těchto škol byl mezi učitele rozeslán dotazník vytvořený na Google Forms. Cílem bylo poskytnout bližší kontext o aktivitách podporující principy *Green School for Green Bhutan* (viz kapitola 2.2.1). Učitelé byli dotazováni na aktivity podporující *environmental greenery*, *spiritual greenery*, *social* a *cultural greenery*. Dotazník obsahoval jak uzavřené otázky tvořené pětibodovými Likertovými škálami, tak polouzavřené otázky, jež nabízely různé možnosti odpovědi i otevřené otázky s volbou vlastní odpovědi.

Dotazník je přiložen jako Příloha č. 5. Dotazníkové šetření probíhalo od 26. 6. 2020 do 5.9 2020. Bohužel se podařilo získat jen reprezentativní vzorek z jedné školy a to *Yangchen Gatshe Middle Secondary School*, kde dotazník vyplnilo 17 učitelů z 25 přítomných. Ze školy *Mothithag Secondary School* jej vyplnil pouze jeden vyučující, a proto je tento vzorek nevyhovující a nebude použit.

3.4 ANALÝZA SHROMÁŽDĚNÝCH DAT

Všechny polostrukturované rozhovory a fokusní skupina byly nahrávány na mobilní zařízení a později přepsány. Přepis byl doslovný. Přepisy jsou uloženy a nikdo jiný k nim nemá přístup, tudíž je zajištěna důvěrnost a anonymita.

Analýza je založena na realistickém přístupu, který zohledňuje popis vnější reality nebo vnitřní zkušenosti respondentů a zaměřuje se spíše na to, co bylo řečeno, než na to, jak to bylo řečeno (Švaříček, Šedová, 2007).

Jako metodu analýzy dat autorka zvolila tematickou analýzu. Tato analýza byla použita, protože nabízí příležitost svobodně vytvořit kódy a kategorie založené na výzkumných otázkách a na datech. Dále autorka popisuje proces analýzy.

Na začátku byla všechna data uspořádána do komplexní podoby a autorka je několikrát pročítala. Redukce dat nastala ve formě kódování. Když byla data kódována, vycházela autorka dále z výzkumných otázek a podle nich seskupovala skupiny kódů do kategorií. Kódy a kategorie tedy byly vytvořeny induktivně i deduktivně. Deduktivně byly vytvářeny v souvislosti s výzkumnými otázkami. Induktivní kódy vyplynuly ze samostatných dat. Kódování probíhalo jako interaktivní proces, kdy při tvorbě nových kódů se překódovaly i některé starší kódy. Analýza kódů a kategorií byla později přeložena z anglického jazyka do českého jazyka.

Během psaní výsledků analýzy autorka porovnávala souvislost dat s teoretickým rámcem. Pro přehlednost práce autorka kódy vždy představuje na začátku u každé příslušné kategorie. Citace z rozhovorů byly použity k prokázání konkrétních výroků, názorů a postojů vyplývajících z analýzy.

3.5 UKAZATELE KVALITY V KVALITATIVNÍM VÝZKUMU A LIMITY VÝZKUMU

Pro zajištění kvality autorka konzultovala scénář rozhovorů s váženým panem Panchungem, který je ředitelem na katedře výzkumu a vnějších vztahů na *Royal University of Bhutan*. Autorce pomohl otázky zasadit do místního kontextu. Dále autorka konzultovala scénář rozhovorů a dotazníkové šetření pro učitele s kolegy z *Bhutan Center for Media and Democracy*. Dalším faktorem zajištění kvality je delší pobyt v terénu, kdy výzkumnice měla čas porozumět místní kultuře a svůj výzkum ji přizpůsobit.

Kvalita výzkumu byla podpořena použitím triangulace, tedy souběžné použití více metod sběru dat, což dle Creswella (2007) zajišťuje získání objektivního obrazu studovaného objektu.

Jedním z ukazatelů kvality je důvěryhodnost (Dušková & Šafaříková, 2015). Toto kritérium kvality a potvrditelnosti bylo v této práci naplňováno výběrem účastníků. Ve fázi interpretace byla použita metoda systematického porovnávání. V analýze byla používána přímá citace, která byla také interpretována.

Další ukazatel kvality, který byl použit v této diplomové práci, je kritérium spolehlivosti. To bylo naplňováno skrze doporučené techniky: konzistenci otázek, přepis nahrávek rozhovorů a opětovné kódování. Opětovné kódování dat bylo provedeno po skončení prvního kódování. Odlišnosti po znova provedeném kódování textu byly porovnány. Většinou byly způsobeny používáním deskripce při prvních kódech a analytických kódech až v další fázi (Dušková & Šafaříková, 2015).

Během celého procesu výzkumu dbala autorka na to, aby bylo splněno kritérium validity (Disman, 2008) a analýza dat přinesla odpovědi na výzkumné otázky, které autorka zamýšlela měřit a podle toho přizpůsobovala stavbu scénáře a výběr výzkumného vzorku.

Největšími limity byla opatření proti Coronavirové pandemii, v rámci kterých byly zavřené školy, což podstatně ztížilo komunikaci s potencionálními respondenty. Limitující byla i skutečnost, že v této době bylo v Bhútánu pro cizince skoro nemožné cestovat mezi okresy, což ovlivnilo výzkumný vzorek, který se tedy skládá pouze z obyvatel žijících v hlavním městě Thimphu a jeho okolí, které bylo v blízkosti pobytu výzkumnice. Nespolupráce učitelů ze školy *MSSH* byla také omezujícím faktorem, kdy i po několika emailových žádostech o vyplnění, vyplnil jen jeden vyučující a tak nebyl splněn reprezentativní vzorek.

A v neposlední řadě kvalitativní výzkum je však vždy do jisté míry neúmyslně narušen v určité úrovni ze strany výzkumníka (Flick, 2009). Na tento fakt se snažila autorka dbát při celém výzkumném procesu i při interpretaci dat a nezkreslovat tak výsledky svým vlastním vnímáním.

3.6 ETIKA VÝZKUMU

Respondenti byli před sběrem dat prostřednictvím *Letter of information* (viz Příloha 6) poučeni o předmětu výzkumu, dobrovolnosti jejich vlastní účasti na výzkumu a možnosti kdykoliv odstoupit od účasti. Všem byla zaručena anonymita a další zprostředkovaný kontakt s výzkumným pracovníkem. Všichni respondenti udělili výzkumnici informovaný souhlas (viz Příloha 7) na použití dat. Na počátku rozhovoru byl ještě ověřen souhlas respondenta s nahráváním rozhovoru. Za účast na výzkumu bylo všem respondentům poděkováno a byl jim nabídnut přístup k přepisům rozhovorů, nikdo však neprojevil zájem o tuto nabídku.

Výzkumník vyzval všechny respondenty, aby si vybrali místo, kde se budou cítit pohodlně a uvolněně. Rozhovory tedy probíhaly na různých místech v Thimphu a jeho okolí, např. v kavárně, v prostorách škol, v restauracích, ve vlastních bytech respondentů, v místě výkonu jejich práce atd.

Všichni účastníci byli ubezpečeni o zachování důvěrnosti. To bylo následně dodrženo při shromáždění všech rozhovorů, kdy během přepisů byla osobní data z rozhovorů pečlivě anonymizována. Pro účely výzkumu bylo respondentům přiděleno náhodné číslo, pod kterým se objevují ve výzkumné práci. Nikdo jiný než výzkumný pracovník nemá přístup k nezašifrovaným datům.

4. INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

V této kapitole jsou diskutovány výsledky analýzy, založené na všech třech výzkumných otázkách. Výsledky jsou popsány a analyzovány pro každou skupinu respondentů zvlášť.

Autorka mnohokrát prošla a důkladně přečetla přepsané texty jak z rozhovorů, tak z fokusní skupiny. V této fázi byla používána metoda nepřetržitého porovnávání. Redukce dat při kategorizování probíhala současně s rozkrytím a interpretací (Flick, 2009). Při otevřeném kódování byly kategorie deduktivně vytvářeny na základě výzkumných otázek. Kódy vznikaly induktivně na základě dat. Autorka ke každé výzkumné otázce vytvářela seznam kódů. Při axiálním kódování autorka hledala souvislosti mezi jednotlivými kódy a přiřazovala je ke kategoriím. V této fázi vznikla schémata kategorií a kódů, která jsou součástí této kapitoly. Autorka v této kapitole popisuje každou konkrétní kategorii a její kódy. Poznámky, které se vynořovaly při čtení a analyzování textu byly zapisovány a později zapracovány do diskuze, která je začleněna do interpretace výsledků.

U citací z rozhovorů autorka používá čísla, která byla respondentům přidělena (viz Tabulka 1 a Tabulka 3). V analýze byly zohledněny také odpovědi z dotazníků pro učitele.

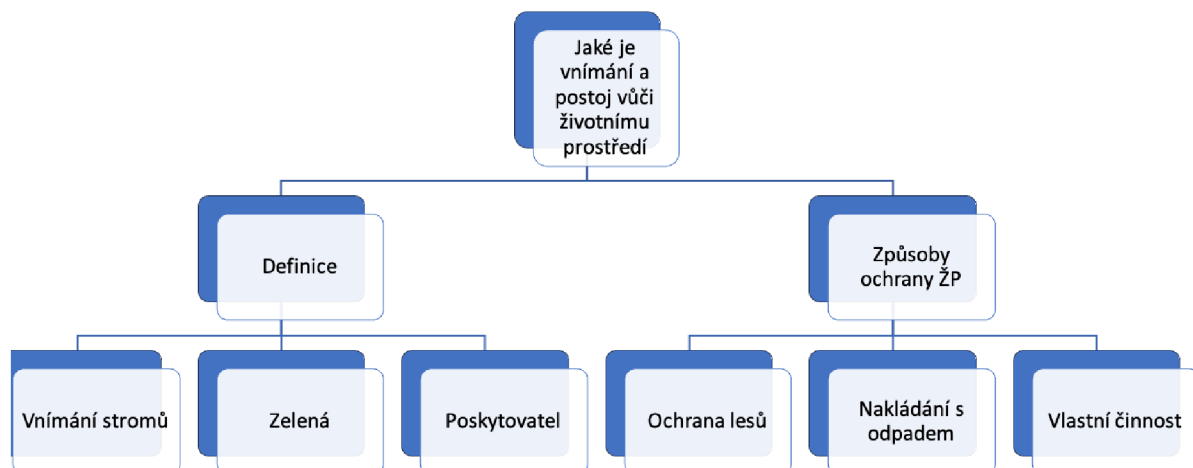
Výsledky pro každou otázku jsou nejprve prezentovány graficky (schéma) a poté následují přesná vysvětlení s citacemi.

4.1.1 VÝSLEDKY PRVNÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY U STUDENTŮ

Z první výzkumné otázky byly vytvořeny dvě kategorie s několika kódy (viz Obrázek č. 5). První kategorie se týká **definice** životního prostředí, v které respondenti popisují, jak ho vnímají. Tato kategorie se pohybuje na obecné úrovni, protože se týká hlavně definování pojmu a nelze z ní vyvodit vztah, který respondenti vůči životnímu prostředí zaujmají.

Druhá kategorie se věnuje **způsobům ochrany životního prostředí**, používané vybraným vzorkem respondentů a tím už přibližuje jejich konkrétní postoje. Obě kategorie byly popsány všemi účastníky.

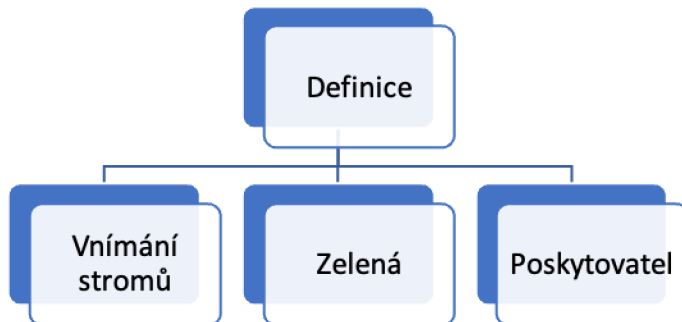
Obrázek č. 5: Kategorie a kódy z první výzkumné otázky - studenti

První kategorie: Definice

Kategorie **definice** byla vytvořena deduktivně a obsahuje tři induktivně vzniklé různé kódy: a) **poskytovatel**, b) **zelená**, c) **vnímání stromů**.

Obrázek č. 6: První kategorie se svými kódy, první výzkumná otázka - studenti

Životní prostředí má velmi různorodou definici v rámci zkoumané populace. Většina z respondentů vnímá životní prostředí jako své okolí. Respondenti nejčastěji hovořili o **zelené** části životního prostředí, ačkoliv si byli vědomi, že jejich okolí je tvořeno i dalšími složkami. Účastník F5 řekl: „*Životní prostředí je pro mě všechno, včetně přírody, včetně domů, které jsou v přírodě postaveny. Životní prostředí může být i znečištěné ovzduší.*“ Účastník F3 řekl: „*Životní prostředí je pro mě obvykle okolí [...]zeleň.*“ Respondentka 6 uvádí, „*moje oblíbená barva je zelená, takže já mám životní prostředí moc ráda, mám ráda přírodu ... Ráda zůstávám ve vesnici, protože je hodně zelená.*“

Respondenti mluvili o přírodě jako o **poskytovatelce** zázemí a životně důležitých surovin a v neposlední řadě zdroji potěšení a radosti. Respondent 10, který vyrůstal bez rodičů, používá pro životní prostředí dokonce i označení matka: „*Životní prostředí je pro mě jako matka. Od dětství jsme s bratrem vyrůstali bez rodičů, ale životní prostředí, příroda a společnost nás udělaly silnými. [...] příroda je naše matka, která nám dává život a místo kde zůstat ... vlastně nám dává všechno.*“ Účastník F3 dodává ocenění estetiky: „*Životní prostředí mě dělá šťastnou při pohledu na zeleň a krásu přírody, hlavně na jaře.*“ A účastník 2 dodává: „*Životní prostředí je místo, kde lidé a rostliny a zvířata mohou žít dohromady.*“

Bhútán má unikátní vztah k ochraně lesů, jak je uvedeno v kapitole 2.1, který se promítá do **vnímání stromů**. Stromy jsou respondenty vnímány jak z vědeckého, kulturního tak ekonomického hlediska. Účastník 8 hovořil o vědeckém pohledu: „*stromy jsou hodně důležité [...] Bhútán je uhlíkově negativní jelikož máme stromy, které produkují kyslík.*“ Účastník F5 doplňuje vliv stromů na globální oteplování: „*Skrze rostliny je fotosyntéza, [...] která snižuje oxid uhličitý, který je škodlivý pro globální oteplování.*“

Respondentka F5 vysvětluje kulturní pohled na stromy a celkově přírodu, který vychází z náboženské víry, řekla: „*Je příběh, že jedna dívka měla něco, co jí rostlo na krku a jednu noc, když šla prodávat sýr a mléko místním, zůstala v lese, protože to nestihla domů. Spala*

pod velkým stromem a modlila se k němu. Říkala prosím, pomoz mi dnes. [...]ten strom ji pomohl. Byla ochraňována do noci. Za starých časů říkali, že [v ten čas] chodí v okolí něco jako démoni. Ten démon ji viděl a chtěl ji sníst [...] ta dívka byla vyděšená. Takže se modlila a co udělala, bylo, že mu dala tu věc na svém krku.“ [...] když se vrátila a neměla tu věc na krku a další dívka ze stejné vesnice měla také nějakou věc [výrůstek], tak se, rozhodla, že chce také dát svůj [výrůstek] démonovi. Takže šla na stejné místo, ale nemodlila se k deity¹stromu, [...] a proto byla démonem snědena. Kvůli tomu lidé věří, že když se modlíme k božstvům, můžeme jimi být zachráněni.“

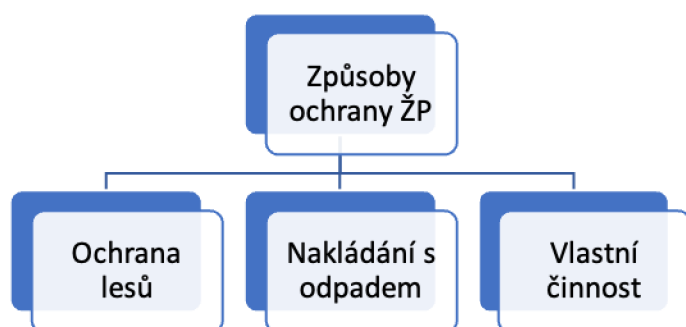
Účastník F3 dodává: Ano, věříme, že je božstvo pro všechno, [...] ale ne jako v minulosti. Za starých časů museli [lidé] nabízet horkou krev božstvům, aby byli požehnáni. Hlavně při farmářských pracích, sklizni nebo když potřebovali déšť, tak museli nabídnout horkou krev božstvu. Nyní se [lidé] jenom modlí.“

Z ekonomického hlediska je vnímání stromů v souladu s kódem **poskytovatel**, kdy někteří účastníci uvedli, že strom vnímají jako zdroj pro ně cenných materiálů. Účastník F5 řekl: „poskytují nám jídlo a kyslík, které jsou nezbytné pro naše tělo.“ Účastník 2 dodává: „jsou hlavním zdrojem pro Bukhari [kamna na dřevo] [...] zemědělské práce a oplacení. Moji rodiče také používají stromy k oplacení.“

Druhá kategorie: Způsoby ochrany životního prostředí

Tato kategorie byla vytvořena deduktivně na základě první výzkumné otázky, jaký postoj zaujímají Bhútánci vůči životnímu prostředí. Kategorie způsoby na ochranu životního prostředí obsahuje tři induktivně vzniklé kódy: a) **ochrana lesů**, b) **nakládání s odpadem**, c) **vlastní činnost**. Kód **vlastní činnost** charakterizuje proenvironmentální chování výzkumného vzorku studentů. Tato kategorie je bohatá na citace.

Obrázek č. 7: Druhá kategorie se svými kódy, první výzkumná otázka - studenti

¹ Deity – Božstvo v Buddhismu, které může vykonávat pro praktikujícího mnoho funkcí např. ochranou

Praktickou ochranu životního prostředí měli respondenti nejčastěji spojenou s **ochranou lesa**. Les je pro bhútánské životní prostředí zásadní, jak i vyplývá ze zmíněného kódu vnímání stromů. Účastník 7 řekl: „ *Moje podpora vůči životnímu prostředí je velmi vysoká, miluji ochranu lesa.*“ Respondenti často zmiňovali slova jako sázení stromů a požáry lesů. Účastník F5 řekl: „ *Kvůli zachování životního prostředí mnoho lidí všude po Bhútánu sází stromy, hlavně v oblasti, kde je velká socha Buddhy.*“ Účastník 2 doplňuje, „*sázet stromy můžeme tam, kde byl les zničen. [...], kde byl požár.*“ Za ochranu respondenti ve výzkumném vzorku označovali i neublížení přírodě. Účastník 7 řekl: „*Z mojí perspektivy je [...] zachování [přírody] neublížení přírodě ve velkém, jako deforestace a kácení stromů, požáry lesů atd.*“

Jako další oblast důležitou pro zachování a ochranu životního prostředí zmiňovali studenti **nakládání s odpadem**. Hovořili jak o produkci, tak o a zpracování odpadu. Účastník F5 hovořil o nakládání s odpadem také jako o GNH cíli: „*Ochrana životního prostředí je také management odpadu, protože obvykle zachování životního prostředí je pryč kvůli produkci odpadu. [...] pokud zvládneme naložit se svým odpadem, životní prostředí bude zachráněno. [...] je to i jeden z cílů GNH.*“ Praktika, často užívaná v Bhútánu na udržení čistého životního prostředí, je sbírání odpadu a to jak na individuální i kolektivní, tak placené i neplacené úrovni. Účastník 9 řekl: „*Viděl jsem mnoho lidí uklízet a prodávat odpad. Máme mnoho lidí, kteří jsou pověřeni uklízením.*“

Posledním kódem v této kategorii je **vlastní činnost** studentů na ochranu životního prostředí. Většina se věnuje sběru odpadků a ochraně lesa. Účastník 5 uvedl: „ *Soboty jsou většinou prázdniny [...] studenti mají volný čas a v naší komunitě lidé jednou za měsíc sbírají papír, plast. To je všeobecný úklidový den, to sbíráme odpad.*“ Účastník 1 řekl: „ *Někdy, když jdu na výlet, tak sbírám odpad [...].*“ Účastník 7 dodává: „*odhazování odpadků není dobré a já sám, když vidím odpadky v přírodě, tak necítím se dobře. Odpadky proto venku nevyhazuji.*“ Také účastník 9 spojoval čisté životní prostředí s dobrým pocitem, pocitem štěstí. Takový vliv čistého životního prostředí je zmíněn i v kapitole 2.5. Účastník 9 řekl: „*Chci, aby moje země byla čistá, abych se mohla cítit šťastná díky životnímu prostředí.*“

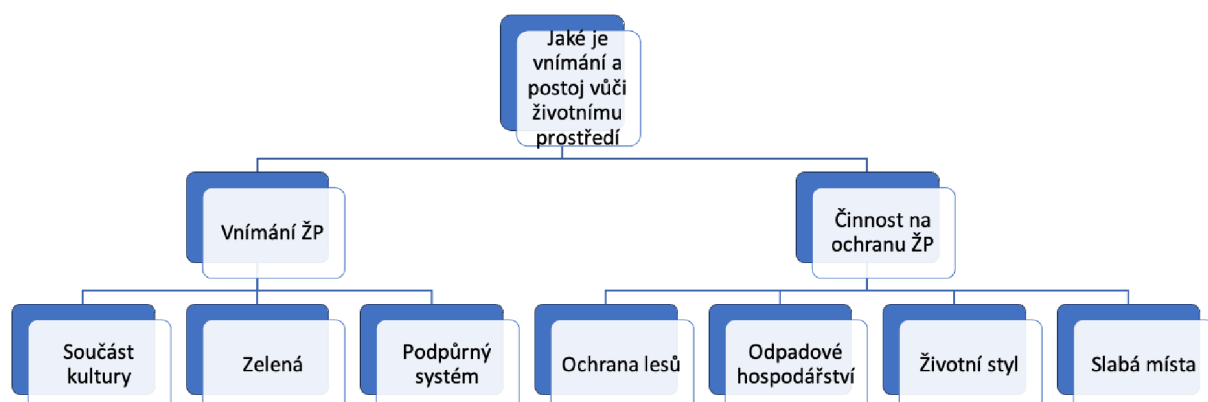
Účastník 1 hovoří o svých praktikách, které se naučil ve škole, týkající se neublížení svou činností životnímu prostředí: „ *některé věci jsou velmi malé: nevyhazuji odpadky, snižuji spotřebu benzínu [...] jako když chodím pěšky z domova do školy, místo toho, abych požádal svého otce, aby mě odvezl.*“

Jelikož studenti mnoho svých aktivit vykonávají ve škole, je kód **vlastní činnost** propojený s kódem **aktivity v rámci školy**, který autorka diskutuje dále v kapitole 4.2.1.

4.1.2 VÝSLEDKY Z PRVNÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY – DOSPĚLÍ

Stejným způsobem byly z první výzkumné otázky deduktivně vytvořeny dvě kategorie pro skupinu dospělých respondentů: a) **vnímání životního prostředí**, b) **činnosti na ochranu životního prostředí**. Obě obsahují několik kódů (viz Obrázek č. 8). Obě kategorie byly popsány všemi účastníky.

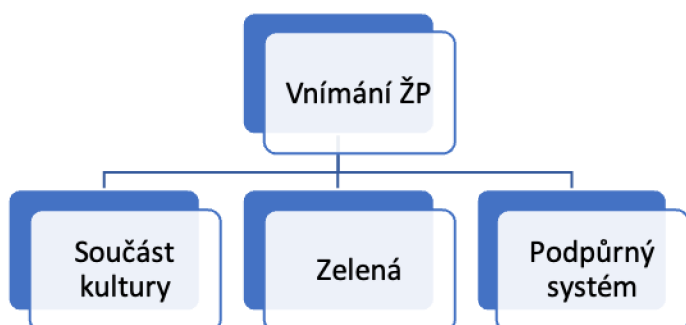
Obrázek č. 8: Kategorie a kódy z první výzkumné otázky - dospělí

První kategorie: Vnímání životního prostředí

Kategorie vnímání životního prostředí obsahuje tři různé kódy – a) **zelená**, b) **součást kultury**, c) **podpůrný systém**. Kód **součást kultury** je bohatý na citace.

Obrázek č. 9: První kategorie se svými kódy, první výzkumná otázka - dospělí

Účastníci rozhovorů hovořili o životním prostředí převážně jako o **přírodě**. Účastník 5a řekl: „Když se zamyslím nad životním prostředím, většinou přemýšlím nad svým okolím a přírodou.“ Účastník 2a dodává: „ Životní prostředí je pro mě zelený les, zelený svěží les, oblast, která je pokryta lesem. Respondent 3a zahrnul i neživou část svého okolí, řekl: „Životní prostředí je pro mě příroda, stromy a okolí, scenérie a možná budovy a moje rodina a společnost. To považuji za životní prostředí.“

Další kód označuje výpovědi účastníků, kteří nahlízejí na životní prostředí jako **součást kultury**. Jakým způsobem to ovlivňuje jejich chování, se autorka věnuje v kapitole 4.3.2. Účastník 2a řekl: „Životní prostředí je pro mě, někoho kdo vyrůstal v Bhútánu, součástí mého života.“ Specifickým kulturním faktorem je víra v božstvo, duchy přírody. Účastník 2a řekl: „[...]hory, také řeky, jezera všechno tohle symbolizuje deity nebo boha [...]. Mohla byste říct, že to je mýtus, ale já opravdu věřím, že jsou síla a energie, neřekl bych žijící bytost jako já a vy, ale jsou energií. [...] ti co vyrůstali v městských částech [to] nikdy nepoznají, mohou si myslet, že je to pouze mýtus, příběh.“ Účastník 1 řekl: „ Jsem buddhistkou od narození. V buddhismu je všechno, celý vesmír propojen, navzájem související. Takže když se na to díváte takto, příroda je část nás a my jsme část přírody [...].“ Účastník 2a dodává: „Myslím, že Bhútánci jsou buddhisti a taky z pohledu západního světa jsou pověřiví. Takový druh psychiky nám zabránil zneužívat naše životní prostředí pro ekonomii. Neobětovali jsme naše životní prostředí pro ekonomický rozvoj.“

Bhútánci vnímají životní prostředí jako **součást kultury**, což demonstrují i na faktu, že jeho ochrana je jedním ze čtyř pilířů indexu GNH. Účastník 5a řekl: „My Bhútánci dáváme nejvyšší prioritu našemu životnímu prostředí [...]když poukážete na čtyři pilíře GNH, jeden z pilířů je zachování životního prostředí.“ Účastník 1a doplňuje: „[Životní prostředí je] velká část našich životů, hraje pro nás velkou roli, [...] žijeme v něm.“

Zatímco účastník 7a vnímá vládní důraz na ochranu životního prostředí jako něco, co snižuje osobní zodpovědnost, řekl: „Myslím, že všichni napříč třídami a image, všichni v Bhútánu považovali životní prostředí za samozřejmost. Od té doby, co máme vládu, máme ty, co dynamicky ochraňují životní prostředí ... my normální občané bereme věci za samozřejmé. Hlavně životní prostředí, opravdu jsme se moc nestarali. Nikdy nás nenapadlo udělat něco pro životní prostředí kromě úklidové kampaně a vysazení pár stromů, možná to dělá naše vláda, možná mají nějaký plán, ale to opravdu moc nevíme.“

Účastník 2a to vnímá, že světová reputace Bhútánu zvětšuje prestiž ochrany životního prostředí pro mladou generaci: „Bhútán je znám jako uhlíkově neutrální země, už je to v zprávách dlouhou dobu, stalo se to teď smyslem pýchy mladé generace, což je dobré, bylo to posíleno jejich vědeckou znalostí globálního oteplování.“

Poslední kód této kategorie je **podpůrný systém**, jenž zahrnuje vnímání životního prostředí jako zdroj benefitů v mnoha oblastech, podobně jako u skupiny studentů. Účastníci navíc mluvili o tom, jak je příroda podporuje v klidné mysli a poskytuje jim vhodné místo pro relaxaci. Účastník 3a řekl: „Já považuji hory a stromy za matku přírodu, dělá naši mysl svěží, když potřebujete stín v teplém dni, jdete blízko pod strom. Takže je jako naše matka.“

Tak vidím životní prostředí.“ Účastník 2a uvedl: Řekněme, že já a moje žena se pohádáme a bylo to docela intenzivní, [...] les mě zklidní, balzám, uvolní mě.“ Účastník 4a, který je mnichem, zmiňuje důležitost prostředí, které působí na meditaci: „. Pokud je životní prostředí dobré, je čisté, tehdy můžu pokojně meditovat. Pokud není životní prostředí tolik užitečné, pokud je hlučné nebo není čisté, potom bych se kvůli tomu mohl rozptýlit. Takže i proto potřebujeme čisté životní prostředí.“

Při popisu přírody jako zdroje benefitů často účastníci používali slovo závislost. Účastník 4a hovořil o vzájemné závislosti z buddhistického hlediska: *„Všechno tohle je zcela závislé, životní prostředí a lidské bytosti navzájem. Zvířata a lidské bytosti jsou na sobě také závislé. Jelikož jsme všichni na sobě závislí, k dosažení míru, první věc, kterou musíte udělat je dělat dobré věci ostatním.“* Další respondenti mluvili o jednostranné závislosti na statcích a službách přírody. Účastník 1a vnímá tuto závislost menší, než měli lidé v minulosti, kdy je živilo hlavně zemědělství, řekla: *„My jsme vzdělaní a pocházíme z měst, ale tak generace před námi, rodiče a ostatní, všichni na polích, [byly] závislí na životním prostředí pro živobytí a udržitelnost.“* Účastník 6a dodává: *„[...] kdo říká, že příroda není důležitá, si na konci dne musí uvědomit, že vše co konzumuje, pochází z přírody. A jejich existence je výsledek přírody samotné.“*

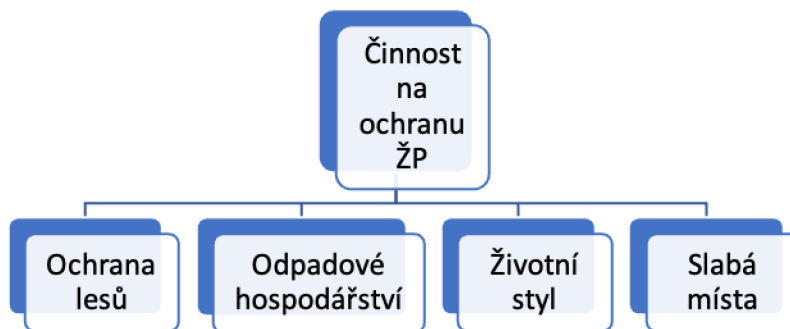
Účastník 4a, dále rozvádí myšlenku, jak vědomost o vzájemné závislosti přírody a člověka a jednání na základě toho přináší člověku benefity, řekl: *„Když se staráte o naše životní prostředí, přirozeně vám to pomůže, protože pokud se o něj staráte, kvůli dobrému životnímu prostředí dýcháme dobrý vzduch, [máme] dobrou půdu, dobrou vodu a všechno. Všechno tohle je používáno lidským bytostmi. Dobrý vzduch, dobrý kyslík není nikdy používán stromy, pouze lidské bytosti a další stvoření jako zvířata používají kyslík [...] dokonce prezident potřebuje čistý vzduch a vodu.“*

Kód **podpůrný systém** zahrnuje i ekonomický benefit přírody. Účastník 7a udává faktor budoucího ekonomického přínosu jako motivaci k výsadbě stromů: *„ Strom[...] pokud o tom přemýšlíme do budoucna, může taky mít ekonomický benefit. Předpokládejme, že vysadíme ovocný strom v tuhle chvíli a pokud to půjde dobře, možná někteří lidé si adoptují půdu a začnou pěstovat ovoce.“* Les je převážně důležitým zdrojem materiálu a obživy na vesnicích. Účastník 2a řekl: *„[...] ve vesnici je všechno les, dřevo na podpal je les, dostanete z něj houby, dostanete všechno.“* Účastník 1a doplňuje: *„ [...] lidé obvykle ve vesnicích jsou soběstační a samostatné komunity, jsou závislí velkou částí na přírodě ... přísun jejich jídla je také z přírody, houby jsou velkým zdrojem jídla.“*

Druhá kategorie: Činnosti na ochranu životního prostředí

Tato kategorie byla vytvořena deduktivně na základě výzkumné otázky, jaký postoj zaujmají Bhútánci vůči životnímu prostředí. A kódy byly vytvořeny induktivně podle dat. Kategorie **činnosti na ochranu životního prostředí** obsahuje čtyři kódy – a) **ochrana lesů**, b) **odpadové hospodářství**, c) **životní styl**, d) **slabá místa**.

Obrázek č. 10: Druhá kategorie se svými kódy, první výzkumná otázka - dospělí

Tato kategorie poskytuje přehled aktivit, které respondenti považují za důležité jak na individuální tak na národní úrovni.

Prvním kódem je **ochrana lesů**. Respondenti tuto činnost považují za stěžejní pro zachování životního prostředí. Účastníci často zmiňovali jednání jako: nevykořisťování lesa, sázení stromů a ochrana před požáry. Účastník 2a hovořil o svědomitější ochraně ve venkovských oblastech, ve svém příběhu řekl: „*Ve venkovských oblastech máme větší tendenci ochraňovat les.*“ [...] *pokud je v městských oblastech požár je to mimo naši kontrolu. [...] žil jsem [v dětství] s mojí babičkou a dědou [na vesnici]. Když jsem byl na vysoké škole ve východním Bhútánu, jel jsem je o prázdninách navštívit. V jejich vesnici byla hezká hora kousek od domu, obchodníci tenkrát chodili s koňmi obchodovat do Indie přes naší vesnici [...] byli kuřáci a některý hloupý z nich upustil nedopalek a byl tam požár. [...] Byl tam požár a můj dědeček řekl musíš utíkat, utíkat a co jsem udělal bylo, že jsem vykopal jámy okolo ohně abych zastavil šíření. [...] Myslím, že jsem zachránil tu horu, v tom smyslu, že jsem zastavil [požár] od dalšího šíření. Tak moc jsme oddaní a respektujeme hory, jsou skoro jako žijící bytosti pro Bhútance.*“ Účastník 5a doplňuje: „*jak můžete vědět, 67 procent je pokryto lesem, takže naše nejvyšší priorita je ochrana životního prostředí.*“ Respondent 4a mluví o **ochraně lesa**, jako o řešení pro delší přežití lidstva. Vychází z vnímání lesa jako zdroje benefitů, jak je uvedeno v kategorii **vnímání životního prostředí**: „*Pokud snížíme globální oteplování, myslím, že můžeme přežít delší dobu. Lidé mohou žít v kyslíku ne v oxidu uhličitém, takže snížit oxid uhličitý a produkovat kyslík, jediná věc co můžeme udělat je pěstovat a chránit stromy a les.*“ Účastník 4a dodává: „*Všichni chtějí dlouhý, šťastný život, ale tenhle dlouhý a šťastný život je spojený s životním prostředím a staráním se o životní prostředí. Znamená to rozvinout les, pokud se postaráme o rostliny, přirozeně dostaneme čistou vodu a vzduch. Nezáleží na tom, jak je člověk bohatý nebo slavný, bez těchto dvou elementů čisté vody a vzduchu nepřežije nikdo ve vesmíru.*“

Účastník 2a, věří, že je třeba chránit nejenom lesy ale i jezera a řeky, jejichž přítomnost přispívá k lidskému štěstí: „*Věříme, že pokud se nepostaráme o životní prostředí, nebudou tu žádná jezera a řeky a to přece přispěje k našemu neštěstí.*“

Účastník 6a doplňuje strategii ochrany lesa o respektování přirozeného chodu přírody: „*Pro mě ochrana také znamená nekácení nových přírůstků. Můžete porazit starší, ale v omezeném počtu.*“ Účastník 2a dodává, že na ochranu lesa má vliv víra v přírodní božstva, což vede k šetrnému nakládání s lesem: „*[...] šel jsem se svým strýcem [...]ve věku 10 nebo 11 let, hledat na nejvyšší horu nejlepší bambusy na stavbu domu. Předtím, než jsme je pokáceli, modlili jsme se k božstvu, modlíme se, pálíme kadidlo, omlouváme se, prosím, nezlob se, toto je jen pro stavbu domu. Takový druh přístupu, úcty, máme v bhútánské společnosti, zejména ve venkovských oblastech.*“

Účastník 2a dodává: „*Porazit strom není lehké v mojí vesnici, promýšlí to stokrát. Když už strom porazí, ujistí se, že každá část těla je využita. Viděl jsem, že kráva sní listí, pokud je kráva plná, tak listy poslouží jako postel pro krávy [...].*“

Další stěžejní oblastí ochrany životního prostředí bylo pro výzkumný vzorek **odpadové hospodářství**. Účastník 6a řekl: „*Silně věřím, že třídění odpadu na správné místo je velký krok lidí v ochraně a podpoře naší kultury.*“ Účastník 3a : „*Ochrana životního prostředí je pro mě management odpadu, kontrola odpadu a nakládání s vodou*“ Účastník 5a řekl: „*Pro životní prostředí se účastníme dobrovolného uklízení v okolí.*“

Kód **životní styl** shrnuje individuální proenvironmentální aspekty chování účastníků. Všichni respondenti za svůj život vysadili alespoň jeden strom, jak je uvedeno v nadcházející kategorii 4.2.2 pod kódem **aktivity školy**, někteří respondenti se věnují tématice sázení stromů i mimo školu. Účastník 4a řekl: „*Když jsem byl mladý, sázel jsem stromy s mými kamarády ve škole v klášteře, vysadili jsme jich hodně. Potom co jsem trochu zestárnul, potom co jsem se dal na meditaci, není pro mě sázení hlavním smyslem, ale nikdy jsem nezničil rostlinu bez důvodu.*“ Účastník 4a dodává: „*[...] všichni potřebují klid, jestliže my lidé potřebujeme klid, proč ne divoká zvířata? Vždy se snaží zachránit si svůj život. Život je jim cenný, vždy se snaží uniknout nebezpečí. Myslím, že místo používání slova les, by bylo lepší, kdybychom používali [označení]domov zvířat, tak roztomilé. Neničte domov zvířat. Takže, když lidé kácí stromy, řeknete, neničte domov zvířat.*“ *Všechno je to o síle, jak přemýšlíme a jak se chováme.*“

Účastník 2a mluví o předávání úcty ke stromům dalším generacím, řekl: „*Pro mě je důležité předat tu kulturu vnímání lesa mým dětem. Tohle vzdělání, pokud budu moct dát mým dětem, udělal jsem svoji práci. [...] Snažím se jim říct, například naposledy, když jsem mluvil se svojí dcerou a synem, že strom nám dává tolik věcí. Je domovem ptáků, hmyzu, je domovem tolika věcí. Proto sázet stromy je udržování života. Moje žena stromům i zpívá, protože věří, že stromy jsou živé.*“ Účastník 2a dodává: „*Moje dcera brečela, když se její babička rozhodla, že pokácí strom na její zahradě. Všichni jsme byli smutní. [...] Nepamatuji si, kdy jsem naposledy vysadil strom, ale velmi brzo půjdeme k Buddhově soše sázet stromy, máme plán.*“ Také účastník 6a uvádí sázení stromů jako aktivitu na zachování životního prostředí, řekl: „*Když se mě někdo ptá, proč nesázím stromy, tak jim říkám, nemusím, pěstujeme ovoce, máme vlastní pozemek, kde s rodinou sázíme ovocné stromy.*“

V rámci ochrany životního prostředí volí někteří respondenti šetrnější životní styl. Účastník 2a řekl: „Snažíme se nepoužívat plasty, moje žena málokdy použije plast.“ Účastník 1a řekl: „třídíme odpad, taky pokud je to možné snažím se jít do města na trhy a snažím se vyhnout plastům, většinou si přinesu svojí vlastní tašku a to jsou ty malé věci, které dělám.“ Účastník 6a uvedl: „Nepoužíváme moc plastu, nepálíme náš odpad a odevzdáváme ho popelářům, aby ho odvezli na recyklaci.“ Účastník 5a řekl: „Snažíme se dodržovat zásadu: redukuj, recykluj a znovu použij odpad. Začínající od oblečení po plastové lahve také jsme přešli na LED žárovky šetřící energii a životní prostředí.“ Účastník 3a preferuje skromný život, který šetří zdroje životního prostředí, řekl: „Nemám rád kupovat si více oblečení nebo domů, v tom smyslu, že by to mohlo zničit životní prostředí. Jednoduše co mám, tak stačí.“ Účastník 2a řekl: „Moje žena nás nenechá plýtvat vodou a teď můj syn pořád říká: zavři kohoutek, zavři kohoutek.“

Respondenti mluvili také o své spotřebě dopravních paliv. Účastník 6a řekl: „Nevlastním vozidlo a nechávám mé přátele, aby mě občas svezli. Nemám auto a neplánuju si ho dlouho kupovat. To má co dělat s tím, že miluju a obdivuji přírodu.“ Účastník 5a řekl: „Na osobní úrovni myslím, že vypnutí motoru, když nemusí být v provozu, je jedna věc, kterou dělám[...] také vyhazování cigaretových nedopalků na správné místo [...] přestala jsem používat chemické pesticidy v mojí malé kuchyňské zahradě, jelikož mám na paměti dlouhodobý efekt. [...] Takže na individuální úrovni, pokud uděláte všechny tyto věci, můžete společně přinést velkou změnu.“

Mezi celosvětově známý ekologický přístup patří také omezení konzumace masa. Podle buddhistického učení je špatné, když jsou zvířata zabíjena. V Bhútánu tedy existuje i zákon, který zakazuje zvířata zabíjet. Konzumace masa je v zemi přesto vysoká, podle magazínu Independent (2017) konzumace na osobu je dokonce nejvyšší v jižní Asii. Účastník 2a řekl: „Pro Bhútánce je konzumace masa úplně odlišná od respektování lesa a životního prostředí, protože u masa věří v nezabíjení ale v nakupování. Jaký je ale ten rozdíl pokud už vytváříš tu poptávku? Většina Bhútánců má pocit, že konzumace masa neovlivní životní prostředí, ale ona ovlivní.“ Účastník 2a dodává, že ačkoliv Bhútánci maso rádi konzumují, je celkové množství omezeno kvůli dostupnosti a to převážně ve venkovských oblastech, řekl: „Bhútánci milují maso, ale dostupnost masa to je jiná věc. Když jsem vyrůstal ve vesnici s mými prarodiči, měli jsme se dobře, ale maso bylo vzácnost. Měli jsme našich pět prasat a pouze během slavností, jako například na nový rok nebo na první déšť jsme se shromáždili a měli přístup k masu.“ Podobné zkušenosti ohledně nedostupnosti masa ve venkovských oblastech sdělovali i respondenti ve fokusní skupině studentů.

Účastník 2a dodává jak je to s konzumací masa ve městech: „Pouze v městských oblastech máme přístup k masu z Indie.“ [...] „Konzumace masa ve městech je docela vysoká, ale víc jak pět let zpátky se více a více lidí se stává vegany, což je poháněno buddhismem a módou.“ Účastník 2a doplňuje informaci o jeho vlastním stravování: „Naše rodina jedla minulý týden maso tak jednou, moje žena neoceňuje, když jíme maso.“

Ochrana životního prostředí je v Bhútánu součástí i pracovního života, ve státních podnicích je i dokonce v určité míře povinná.

Účastník 5a řekl: „Pokud rozložíte cíle každé organizace, vždycky tam najdete ochranu životního prostředí.“ Účastník 1a řekl: „Jedna věc, kterou děláme u nás v kanceláři [na univerzitě] každý měsíc je, že musíme vyčistit proud vody, určitou část řeky. [...] Každá kancelář musí mít závazek k udržení čistého města Thimphu a tohle je náš závazek, vyčistit tu část proudu.“ [...] Je to vládně nařízené a zároveň je to z naší iniciativy, protože jsme to dělali předtím, než to bylo nařízeno.“ I když účastník 2a vlastní soukromou cestovní kancelář a nemá stálý závazek na ochranu životního prostředí, jeho organizace se do úklidu okolí zapojuje. Řekl: „ Opravdu jsme do teď měli štěstí, že lidé co přišli do Bhútánu, oceňovali životní prostředí. Jedna z malých věcí, které děláme, vždy sbíráme odpad, když ho vidíme, začínaje od našich hostů.“

Příběh účastníka 7a, který je podnikatel, je unikátní, jelikož během pandemie začal se svou organizací sázet stromy ve velkém: „Mám čtyři startup společnosti, které jsou úspěšně na trhu a tři, které budou spuštěny velmi brzy na našem trhu. Tak jsem je při této pandemii povzbudil, aby při svém spuštění měly alespoň zelený program. Dělejte, co chcete, vysadte strom nebo úklidovou kampaň, udělejte cokoli. [...] Souhlasily a brzy s nimi tu dohodu podepíšeme.[...] Před několika měsíci jsme zahájili výsadbu stromů. [...] Také jsme [v práci] představili skleněnou láhev, kterou máme v úmyslu nahradit láhev plastovou. Takže to bylo docela úspěšné.“

Poslední kód se věnuje **slabým místům** ochrany životního prostředí v místním kontextu. Více respondentů se zmínilo o stagnující úrovni v individuální činnosti. Účastník 1a vysvětluje nečinnost veřejnosti v sektoru ochrany životního prostředí právě vládní agendou: „Myslím, že lidé jsou trochu bezstarostní, myslíme si, že věci jsou v pořádku a možná nevěnujeme moc pozornosti tomu, kolik vyvinutého úsilí je doslovně vědomé. [...] Na naší individuální úrovni, co děláme u nás doma, nemyslím, že toho děláme mnoho.“ Účastník 2a doplňuje: „V zemi jako je Bhútán, kde je tak hodně pozornosti na životním prostředí, nevím, jak moc toho jedinec může udělat. Vláda už na tom pracuje [na ochraně životního prostředí].“ Účastník 7a hovořil o důležitosti jasné implementace vládních nařízení: „Myslím, že opatření a vize jsou pro nás opravdu jasná, ale implementace pořád neexistuje. Také si myslím, že pokud nebudeme opatření plánovat dlouhodobě, povede to k černému trhu, podobně co se děje s tabákem². Je to zakázané, ale stejně tabák seženete. [...] vláda by řekla, že se snížila spotřeba, ale zvýšil se počet lidí, kteří jdou za mřížemi. Takže proto si myslím, že taková politika podpoří černé podniky a černý trh. Implementace tedy musí být velmi jasná a zpráva musí být předána jasně. Pokud řeknou zákaz plastů, jaký druh plastu? Měli by to zmínit konkrétně.“ Účastník 6a zmiňuje jako důležitý aspekt smysl pro občanství: „Pro mě ochrana [životního prostředí] znamená, že lidi mají smysl pro občanství, to by mělo stačit, pokud lidi vědí, kam mají odkládat svoje cigaretové nedopalky v lese, to je pro mě ochrana.“

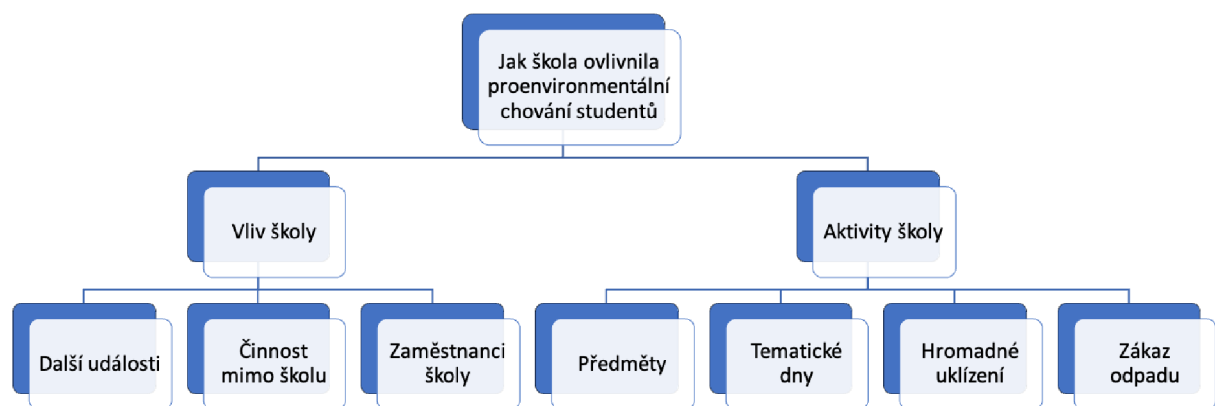
Respondent 2a vidí potenciál pro zlepšení vztahu s životním prostředím ve vzdělání: „Ochrana životního prostředí pro mě také znamená, že musíme posílit zvyšování vzdělání o významu životního prostředí pro společnost, pro svět, pro zemi.“

² Zákaz prodeje konzumace a distribuce tabáku je v Bhútánu uzákoněn od roku 2010. (Bangkok Post, 2020)

4.2.1 VÝSLEDKY Z DRUHÉ VÝZKUMNÉ OTÁZKY – STUDENTI

Druhá výzkumná otázka se zaměřuje na působení škol a na jejich konkrétní aktivity v rámci environmentální „zelenosti“. Byly vytvořeny dvě kategorie s několika kódy (viz Obrázek č. 11). První kategorie se věnuje **aktivitám školy**. Tato kategorie má celkově šest kódů a je bohatá na citace. Druhá kategorie s třemi kódy se týká **vlivu školy**, studenti zde byli dotazováni na to, co si ze školy odnáší do svého běžného života.

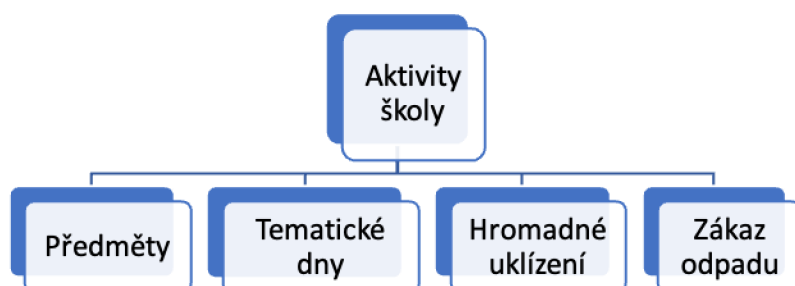
Obrázek č. 11: Kategorie se svými kódy, druhá výzkumná otázka - studenti

První kategorie: Aktivity škol

Tato kategorie byla vytvořena deduktivně na základě druhé výzkumné otázky. A induktivně byly vytvořeny kódy vyplývající z dat. Kategorie **aktivity školy** na ochranu životního prostředí obsahuje čtyři kódy: a) **předměty**, b) **tematické dny**, c) **hromadné uklízení**, d) **zákaz odpadu**.

Obrázek č. 12: Druhá výzkumná otázka, první kategorie – studenti

Jelikož program *Green School for Green Bhutan* je celostátní, není překvapením, že aktivity vedoucí k environmentální „zelenosti“ odpovídají na školách stejným standardům. To potvrzuje i účastník 10a: „Většina škol je stejná...sází stromy, učí nás o tom jaká je příroda, jak ji ochránit a jak je důležitá pro naši zemi.“ Účastník 1a doplňuje: „Každá škola má stejný postoj vůči životnímu prostředí, chce se o něj starat.“

První kód jsou vyučované **předměty**, které poskytují environmentální znalosti. Respondent 1 řekl: „Vím jak sázet zeleninu. Naučí vás to, když zahradníčíte. Naše škola, přidělila každé třídě zahradu, o kterou jste se museli starat. Naše třída ji měla, ale teď jsme v 12. třídě a zahrada už není tak důležitá.“ Respondent 2 řekl: „Do 10. třídy jsme měli environmentální třídu, která nás hodně ovlivnila.“ Účastník 8 doplňuje: „Měli jsme environmentálního učitelku, naučila nás jak sázet stromy a jak se starat o okolí [...] a to je užitečné. Řekla nám jak důležité je životní prostředí a jak bohatá je naše země.“ Účastník 2 zmiňuje další předmět: „Geografie učí hodně o ochraně životního prostředí, znečištění, jak jej snížit a co je špatné pro životní prostředí.“ Účastník F5 řekl: „V [předmětu] science se učíme, že skrze rostliny je fotosyntéza, [...] která snižuje oxid uhličitý, který je škodlivý pro globální oteplování. Takže oni [stromy] nám poskytují jídlo a kyslík, které jsou nezbytné pro naše tělo.“

Studenti získávají respekt k přírodě i z předmětu dzongkha. Účastník 9 řekl: „Naučili mě od malého věku ve škole, že bych neměla ubližovat stromům, zvířatům a ničemu kolem nás, protože jsme buddhisti a měli bychom následovat pravidla, která jsou buddhistická. Od 9. třídy se tohle učíme v dzongkhce v textech nebo kontextu jsme se naučili hodně o neubližování životnímu prostředí a zvířatům.“ Jak se již autorka zmiňuje v teoretické části - na školách, které se řídí konceptem *Green schools for Green Bhutan*, jsou součástí i environmentální kluby. Účastník 5F mluví o aktivitách které se tam odehrávají: „V naší škole máme nature klub, sbírají tam lahve a vyrábí z nich krásné věci, jako květiny, ty pak dají třeba ke kořenům velkých stromů, takhle vymalovali a dekorovali park, kde studenti mohou trávit svůj čas.“ Účastník 5F doplňuje, že i skauti se na škole věnují podobným recyklačním

činnostem: „S víčky od flašek skauti iniciovali uměleckou výrobu, dole máme mapu Bhútánu.“
“Účastník 9 dodává: „ Vyrábíme také nějaké výrobky z odpadu, nazýváme to management odpadu.“

Obrázek č. 13: Víčková mapa Bhútánu vyrobená studenty

Dalším kódem jsou **tematické dny**, které se v určité míře vyskytují na všech školách ve výzkumném vzorku. Tyto dny se opakují v rozptýlu jednoho týdne až jednoho roku a jsou zaměřeny na plnění cílů konceptu *Green School for Green Bhutan* a poskytují studentům praktickou výuku. Jak je již zmíněno v teoretické části 2.5.1 jedním z cílů školy je být bezplastovou. Účastník 3F mluvila o bezplastovém dni jako o svém oblíbeném: „*Nejlepší způsob jak jsme snižovali náš odpad, bylo každý pátek, kdy jsme slavili bezplastový den. Takže žádný kus plastu nebyl nalezen v okolí školy. To je jeden ze způsobů, jak jsme zmenšili náš odpad.*“ Národní lesnický den, který je pro všechny školy a celý Bhútán stejný, se koná na počest korunovace čtvrtého krále Bhútánu (MOAF, 2015). Účastník 2 tento den vybral jako jeho nejoblíbenější environmentální aktivitu školy: „*Protože se všichni studenti a učitelé sejdou a společně sází stromy.*“ Účastník 6 doplňuje: „*2. Června je den sociálního sázení stromů v naší škole i v naší vesnici. [...] musíme se o ně [stromy]starat, já jsem vysadil strom a ten je teď už docela velký.*“ Účastník 2 dodává, že se environmentální činnosti vykonávají i na narozeniny krále: „*Jednou jsme na královy narozeniny ve škole čistili proud řeky.*“ Účastník 5F potvrzuje, že se slaví na všech školách: „*Slavili jsme ho v naší škole, takže jsme sázeli okolo školy.*“ Studentům jsou dávány známky podle toho, jak jejich strom roste. Jsou takto motivováni, aby se o stromy starali i po jejich vysazení. Účastník 2 doplňuje: „*Konkrétní učitel dává studentům známky podle toho, jak jejich strom roste.*“ Účastník 3F hodnotí zkušenost s tímto známkováním: „*Nejdříve nám dají sazeničku a my jsme šťastní, že můžeme sázet, ale pokud umře, je to smutná zpráva, nedostaneme známku.*“ Účastník 5F doplňuje: „*Je to proto, že někteří studenti by ten strom nechali být jen tak.*“

Dalším **tematickým dnem** na ochranu životního prostředí je bezmasý den. Účastník 1 řekl: „*Někdy je den v týdnu, který se liší na různých školách. U nás je to středa, kdy bychom si neměli nosit do školy maso.*“ Účastník 1 dodává, „*Nemyslím, že to dodržuje mnoho studentů.*“ Účastník 5F má však opačnou zkušenost, řekl: „*[...] slavili jsme zelený den v pondělí, kdy jsme dostávali zelenou zeleninu jako náš oběd. Když jsme nedostávali oběd od školy, tak jsme si balili třeba špenát a ředkev.*“

Kód **hromadné uklízení** se věnuje aktivitám škol na cestě za splněním dalšího cíle a to bezodpadového prostředí, jak je zmíněno v kapitole 2.2 Účastník 9 řekl: „*Máme pravidlo, nultou hodinu, která je po naší škole, v tom období se všichni studenti a učitelé shromažďujeme a máme hromadné čištění. Uklízíme celou školu a děláme ji velmi čistou, [...] Ve třídě uklízí 5-6 členů, tak že ji můžou uklidit a udělat ji velmi čistou, to je rozdělené pouze mezi studenty a učitelé na nás dohlíží.*“ [...] „*já si vždycky uklízím v mé směně s kamarády [...]a také když máme lahve, prodáme je a dostaneme pak nějaký rozpočet, který můžeme použít v naší škole.*“ Účastník F5 dodává, že u nich to bylo podobné: „*V naší škole jsme plastové lahve prodávali.*“ Účastník 1 doplňuje: *Uklízeli jsme hlavně okolí školy.*“

V rámci odpadového hospodářství mají školy z výzkumného vzorku pro naši evropskou kulturu i některé zvláštní praktiky. Ty jsou shrnuty pod posledním kódem této kategorie: **zákaz odpadu**. První z nich je nepřítomnost odpadkových košů v některých školách.

Účastník 5F řekl: „*Náš třídní učitel, [...] říkal, že pokud máme popelnice, děti si budou myslet, ano, máme popelnici a můžeme tu věc vyhodit. Takže pokud nemáme popelnice, děti nebudou dělat žádný odpad. Takže i když uděláte odpad, musíte si ho vzít domů.*“ Účastník 3F dodává: „*Je to jedna strategie, jak škola zpracovává odpad. V naší třídě ani v areálu školního kampusu nemůžeme najít žádné popelnice. Takže kolem našeho kampusu nebudou ležet žádné papíry nebo plasty. Existuje pouze [jedno místo na odpady] speciálně pro dívky a to je pod naší Kirou³, místo popelnice“ Účastník 3F doplňuje: „*Naše škola se podívala na příklady ostatních škol, náš ředitel inicioval neumístění žádných odpadkových košů ve třídách a okolo areálu školy.*“*

Studenti jsou kontrolováni na některých školách už u brány, zda nevnášejí *junk food* a škola je tedy *junk-free*⁴, což jak je zmíněno v kapitole 2.2 je jedním z cílů škol. Účastník 3F řekl: „*Kapitáni jsou zvyklí zůstat u brány a během přestávek a polední přestávky a kontrolují, zda studenti chodí ven nebo ne, zvláště během ranních hodin nás tvrdě kontrolovali, jestli přinášíme junk food [nezdravé potraviny] [...] „Pouze junk [potraviny] které jsou v obalech, nejsou povoleny [...] jestli nějaké našli, naházeli je do popelnice, nebo to sbírali a ředitel by to otevřel před námi všemi a házel to do popelnice, aby si studenti byli vědomi, že tyto junk potraviny nejsou povoleny. Jedna legrační skutečnost byla, že malé děti, které je do školy nosily, je jedly před branou a potom přicházely.*“

³ Kira – spodní část dámského národního oblečení, které nosí studenti do školy, sukně bez kapes

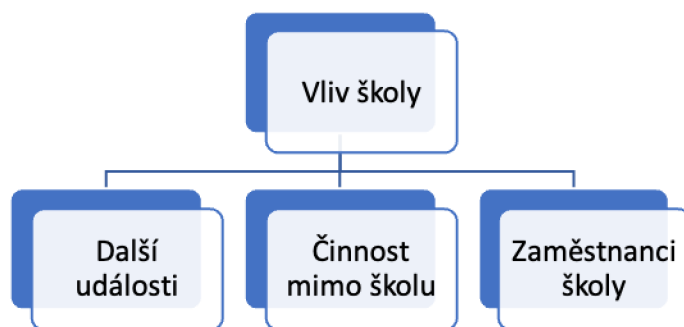
⁴ Junk free – označení pro místo, bez nezdravého a nekvalitního jídla často v plastových obalech, jako chipsy atd.

Stejné pravidlo na své škole zmiňuje i účastník 8: „[...] měli jsme zakázáno kupovat nudge v plastových obalech a další takové věci.“ Účastník 5F hodnotí tuto strategii pozitivně: „Myslím, že je to dobrá praktika, protože když nebude junk [nezdravé potraviny v obalech] ve škole, nebudou [studenti] tvořit žádný odpad [...] žádný junk, žádné plýtvání penězi.“

Druhá kategorie: vliv školy

Kategorie **vliv škol** na ochranu životního prostředí obsahuje tři kódy: a) **zaměstnanci školy** b) **další události**, c) **činnost mimo školu**. Tato kategorie je krátká, zaměřuje se pouze na myšlenky a činnosti, které účastníci vykonávají i mimo povinné školní aktivity a zároveň dle jejich slov pramení ze školního prostředí.

Obrázek č. 14: Druhá výzkumná otázka, druhá kategorie – studenti

Vliv školy by měl být na obecné úrovni ve všech školách stejný, měl by připravit mladou generaci na koexistenci s životním prostředím. Účastník 1 řekl: „Školy mají být vzory pro nás budoucí Bhútánce, takže nás učí, jak se postarat o životní prostředí.“

Účastníci výzkumného vzorku mluvili o pozitivním vlivu **zaměstnanců školy**, učitelů a ředitelů, kteří jim svou činností přinášejí inspiraci. Účastník 9 řekl: „Vždycky máme ranní shromáždění a ona [ředitelka] nám pak dává životní lekce.“ [...] Jednou řkala, že prostředí by mělo být velmi čisté, potom se budeme cítit šťastní a svěží. Mám pocit, že řkala pravdu.“ [...] Myslím, že je to moje paní ředitelka [která nejvíce ovlivnila můj postoj k životnímu prostředí]. Předtím jsem si neuvědomovala, že životní prostředí je pro nás velmi důležité [...] Ted' chci, aby moje země byla čistá, nejen moje země, chci, aby každé místo bylo čisté, abych se mohla cítit šťastná díky životnímu prostředí.“ Respondent 2 řekl: „Většina učitelů mě inspirovala ochraňovat přírodu, motivovali mě a podporovali mě, abych sázel stromy.“ [...] Taky mě naučili, abych se zeptal na lesnickém ministerstvu a získal podporu a sázel stromy, kde byl les zničen. [...] Ten nápad nám dali učitelé během lesnického dne, kdy měli proslov, takže během toho mě napadlo, že vytvořím skupinu těch, kdo by chtěli sázet.“

Druhým kódem jsou **další události**. Studenti využívali i jiné aktivity na podporu životního prostředí.

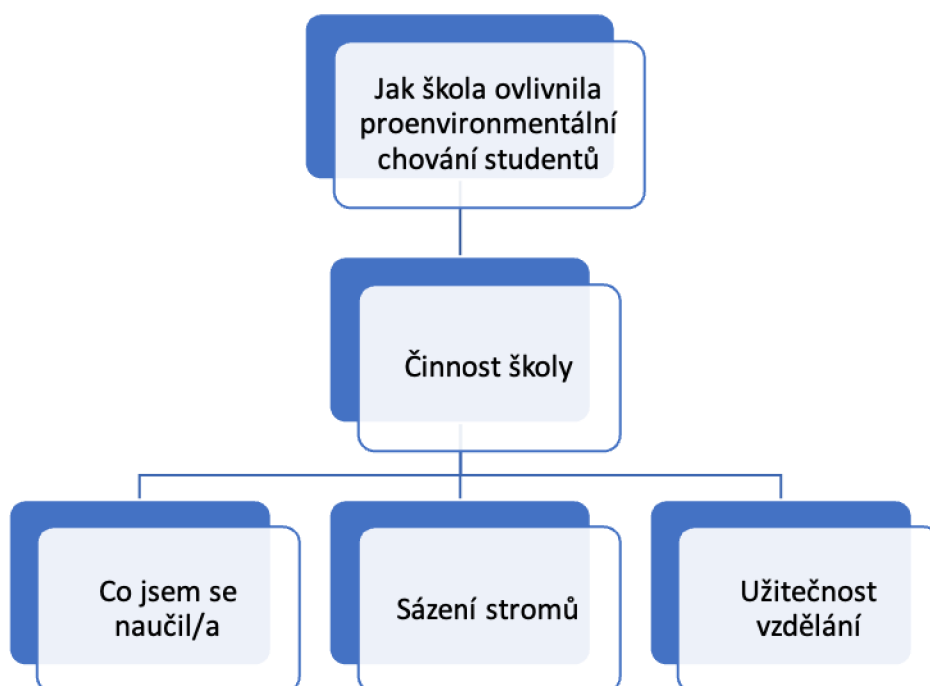
Účastník 7 řekl: „ Škola mě podporuje tím způsobem, že nám dává různé příležitosti, dává nám informace co se děje a jak se můžeme zúčastnit. [...] Škola mi dala příležitost se zúčastnit uklízací kampaně minulý rok.“ Účastník 5F se zúčastnila skautského kurzu vůdcovství, který jí zprostředkovala škola a odtamtud si odnáší nový zvyk, řekla: „Na mém tréninku vůdcovství jsem měla paní učitelku, která mě naučila, jak si zvyknout mít odpad u sebe, je to celoživotní zvyk a můžete dokonce naučit i ostatní jak nakládat s odpadem. Bylo motivující to slyšet.“

Posledním kódem je **činnost mimo školu**. Soustředí se na ty aktivity, které studenti dělají po škole. Účastník 9 zmiňuje využívání odpadu, které se naučila ve škole, řekla: „ Někdy když se nudím, snažím se vyrobit něco zajímavého z odpadu.“ Někteří respondenti počítají s další spoluprací se školou. Účastník 2, jenž založil svůj klub sázení, řekl: „Můžeme vzít stromy do školy a požádat vedení školy o zasazení.“ Účastník 5F využívá dál vzdělávací materiál ze školy, řekla: „[...] Moje vesnice, je opravdu vzdálená, nevědí o managementu odpadu. Ukázala jsem jim video, které nám ukázali ve škole, jak jsou zelené plochy přeměněné na poušť. Takže když jsem jim tohle ukázala, tak řekli je to pravda? Nemohli tomu uvěřit, ale já jsem jim to hezky vysvětlila.“

4.2.2 VÝSLEDKY Z DRUHÉ VÝZKUMNÉ OTÁZKY – DOSPĚLÍ

Výsledky z druhé výzkumné otázky pro skupinu dospělých Bhútánců ukazují, jak škola ovlivnila jejich proenvironmentální chování. Byla vytvořena pouze kategorie **činnost školy** se třemi kódy (viz Obrázek č. 15).

Obrázek č. 15: Kategorie se svými kódy, druhá výzkumná otázka - dospělí

Výzkumný vzorek dospělých Bhútánců vzpomínal na svá školní léta a činnosti školy v rámci environmentálního vzdělávání. Tato kategorie je rozdělena do tří kódů: a) **užitečnost vzdělání**, b) **sázení stromů**, c) **co jsem se naučil/a**.

Účastníci druhé výzkumné skupiny hovořili o vlivu a **činnostech školy** méně než předchozí výzkumná skupina studentů. Nicméně se všichni respondenti tohoto výzkumného vzorku shodovali na **užitečnosti vzdělání**. Účastník 1a řekl: „*Myslím, že ochrana, motivace a tohle všechno pochází ze vzdělání. Myslím, že motivace většinou pochází ze vzdělání, které dostaneme.*“ Účastník 6a přičítá vytvoření pouta s přírodou právě škole, řekl: „*Myslím, že to pouto je silné už od té doby, co jsme na základní škole, takže když vyrosteme, možná se odkloníme od ochrany, ale myslím, že každý z Bhútánců rozumí na konci dne důležitosti toho mít okolo takovou krásnou přírodu a to si myslím je důležité.*“ Účastník 2a doplňuje: „*Vzdělání ti může dát znalost, strom je dobrý, dává ti kyslík.*“ Účastník 4a doplňuje: „*[Škola] vždy představí benefit životního prostředí, pokud známe výsledek, přirozeně dostaneme zájem pracovat.*“

Většina účastníků vzpomínala **na sázení stromů** a to konkrétně tematický den, 2. červen, den sociálního lesnictví, který trvá dodnes. Účastník 7a považuje tento den jako nejužitečnější ukázkou environmentální výchovy, kterou na škole zažil, řekl: „*Jedna věc, která se mnou navždycky zůstala, je 2. červen. Moc si nepomatuji naše kurikulum nebo program speciálně pro životní prostředí. Učili nás o životním prostředí to jo, ale zřídka to převedli do praxe. Takže jenom 2. červen byl den, kdy jsme šli do přírody a sázeli jsme stromy a pak šli zpátky ke kurikulu, do školy.*“ Účastník 6a doplňuje: „*Chodíte do školy a oslavujete tento den sázení, oslavujete našeho otce moderního Bhútánu a celý ten den sázíme stromy.*“ Účastník 3a řekl: „*Sázeli jsme borovice celý den, vysázel jsem jich tak 6-7 v mojí škole.*“ Účastník 1a hovoří i o rozvinutí starostlivosti při tomto dni: „*Pamatuji si ze školy, 2. červen, kdy jsem byla v 5. třídě a měli jsme, nevím, jestli to mají i teď, sociální den sázení stromů. Každý dostal sazenici, kterou si musel adoptovat a musel se o ni starat. Myslím, že se člověk stane trochu starostlivější. Pořád mám svůj strom na mojí střední škole, někdy se tam jedu na něj podívat... je už velký.*“ Účastník 2a dodává: „*Každý rok, máme 2. červen, [...] lesnický a sázecí den. Stát, školy, kanceláře sází stromy. Můj strom je tam, kde jsem studoval, je už velký, vždycky když jedu do Phuentsolingu a vidím ho je to velké potěšení.*“

Poslední kód zahrnuje, co se respondenti **naučili ve škole**. Účastník 6a řekl: „*Nekácím stromy [...] myslím, že to jsem se naučil ve škole. Taky jsem se naučil, že stromy jsou ovlivňovány sesuvy půdy [je tedy třeba] se ujistit, že vypěstujeme strom co má silné kořeny a nalijeme mu nějakou vodu a člověk si může jít svou cestou.*“ Účastník 3a hovoří o jiném návyku, který si odnesl ze školy: „*Mnoho učitelů nás učilo jednoduše neodhazovat odpadky. Tak jsem neodhazoval odpadky tak moc, mám to na paměti, že to není dobré, takže je většinou vyhazuji do popelnice [...] Taky další jednoduché metody: jako nehrát si se sirkami v lese a neodhazovat odpad do řeky.*“

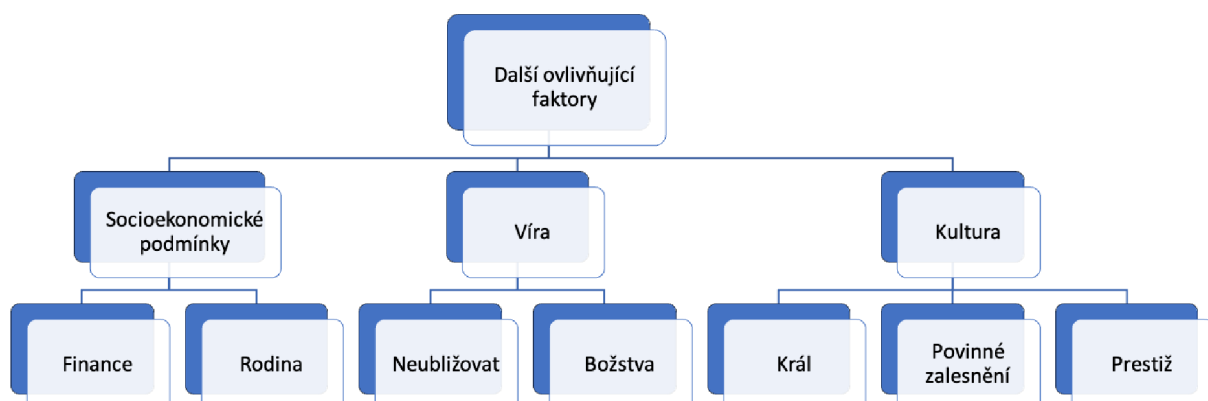
V bhútánských školách jsou součástí výuky i každodenní ranní modlitby, které jsou završeny zpěvem národní hymny. Účastník 6a hovoří také o postoji, který si z této aktivity jako student odnesl: „*Modlíme se ráno v naší modlitbě, abychom měli tuto zemi borovic [...] Země bylinného stromu je i v naší národní hymně [...] Jak bychom tedy jako Bhútánci nemohli mít rádi přírodu a nevážit si stromů a bylin, které kolem rostou. Jak bychom si to mohli neuvědomit, když je to v naší národní hymně.*“

Jako jediná účastnice 5a zmiňovala i další aktivity školy ve shodě s první výzkumnou skupinou studentů: „*Každá škola v Bhútánu má v sobotu sociální den, během kterého trávíme čas alespoň jednu hodinu zahradničením a zkrášlováním okolí školy. Možná dvakrát ročně bývá hromadné uklízení... Naučilo mě to starat se o životní prostředí a poznala jsem hodnotu týmové práce, a že těžká práce je vždy odměněna pokud do ní dáte srdce a duši. A s tímto principem žiju do teď.*“ Účastník 4a má poněkud jinou zkušenost s množstvím environmentálních aktivit na škole. Autorka se domnívá, že tento rozdíl je ovlivněn stáří respondentů. Účastník 4a řekl: „*Během naší doby tyhle věci [environmentální výchova] nebyly brány vážně, jednoduše jsme prošli historií a geografii. Ne žádný specifickým způsobem. V geografii jsme se tedy učili výhody sázení.*“

4.3.1 VÝSLEDKY Z TŘETÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY – STUDENTI

Třetí a poslední výzkumná otázka se věnuje působení kulturního, náboženského a socioekonomického prostředí jedinců na jejich postoje a vnímání. Z analýzy vznikly deduktivně tři kategorie: a) **socioekonomické podmínky**, b) **víra**, c) **kultura** (Obrázek č. 16) Jednotlivé kódy byly vytvořeny induktivně.

Obrázek č. 16: Kategorie se svými kódy, třetí výzkumná otázka - studenti

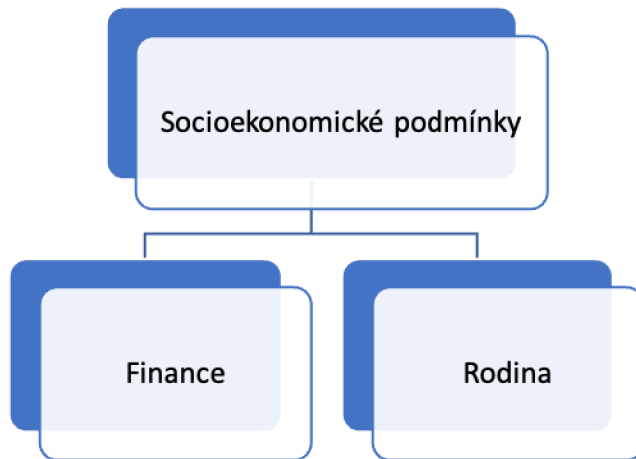

První kategorie: Socioekonomické podmínky

Kategorie **socioekonomické podmínky** zahrnuje faktory působící na výzkumný vzorek. Tato kategorie je tvořena dvěma kódy: a) **finance** b) **rodina** (viz Obrázek č. 17).

Tato kategorie je doplněna výsledky krátkého dotazníku, který respondenti vyplnili na konci rozhovoru. Tabulka č. 3 poskytuje základní informace o sociálním zázemí respondentů. Tabulka č. 4 poskytuje hodnocení respondentů finanční situace jejich rodiny.

Obrázek č. 17: První kategorie, třetí výzkumná otázka – studenti

Tabulka č. 3: Sociální zázemí studentů

Respondent	Žije s	Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů	Bydliště
1	Rodiči	Postgraduál	Městská oblast
2	Opatrovníky	Žádné formální vzdělání	Venkovská oblast
3F	Rodiči	Klášterní vzdělání	Městská oblast
4F	Rodiči	Žádné formální vzdělání	Venkovská oblast
5F	Rodiči	Žádné formální vzdělání	Městská oblast
6	Matkou a tetou	Středoškolské	Městská oblast
7	Rodinou a tetou	Středoškolské	Venkovská oblast
8	Rodiči	Středoškolské	Městská oblast
9	Rodiči	Středoškolské	Městská oblast
10	Opatrovníky	Nevyplnil	Městská oblast

Jak je vidět z Tabulky č. 3 tak respondenti pocházejí z různého socioekonomického zázemí, přesto se shodně konání většiny rodičů týkalo hlavně neodhazování a třídění odpadu a zahradničení. Účastník 4F řekla: „[...] *moje mamka mě nikdy nenechala zahodit žádný odpad od dětství do teď.*“ Účastnice 3F řekla: „ *Zeptala jsem mamky, proč všechno sbírá, všichni zde nechávají svoje odpadky, proč nemůžeme taky? [Odpověděla] Užili jsme si klášter a musíme mu vrátit vděčnost. Všechno odpad sbíráme a bereme ho domů.*“

Účastník 7 řekl: „*V naší rodině není něco jako, že bychom šli ven a sázeli stromy, ale [děláme to] naším malým způsobem, neodhazujeme odpadky, recyklujeme plasty... jakýkoliv plast dostaneme při nákupu, znovu použijeme.*“ Podobné činnosti také zmiňuje respondent 8: „ *Neznečišťujeme životní prostředí, nevyhazujeme plasty ven. Používáme popelnice a třídíme náš odpad a snažíme se používat papírové tašky.*“ Pro bhútánské studenty je běžné zahradničení jak ve škole, tak doma s rodinou. Účastník 4F řekla: „ *Naše rodina pracuje pohromadě, staráme se o chilli a koriandr, [rodiče] je zalévají každý den, rostou pak víc.*“ Účastník 5F dodává, že společné zahradničení je její oblíbená činnost: „ *Je opravdu zábava zahradničit s rodiči, učí nás, jak vykopat brambory, jak vysadit hrášek a jak ho sklízet.*“ Účastník 2 dodává, že jeho děda, který je mnichem, dohlíží na dodržování buddhistické tradice bezmasého měsíce v jeho rodině: „*Náš děda je mnich a připomíná nám, že jeden měsíc bychom neměli mít žádné maso v našem domě.*“ Účastník 6 zase přidává zkušenost se svojí babičkou: „*Moje babička mě naučila neublížovat stromům a všemu dalšímu.*“

Rodina může mít samozřejmě i negativní vliv na environmentální chování svých dětí. Ojedinelý případ v tomto výzkumném vzorku uvádí účastník 8: „ *Moji přátelé nebyli vegetariáni a moje rodina není vegetariánská, takže jsem se cítil odlišný a stranou. Když moje matka vařila, musela vařit zvlášť pro mě, to je hodně práce, začal jsem tedy znovu jíst maso.*“ Respondent 5F uvádí příklad, kdy ji komunita odrazovala od environmentální aktivity: „*Někteří lidé říkají, nepořádejte uklízecké tábory, protože pokud je budete dělat, lidé na vás budou spoléhat a myslet si, že vy to seberete, takže budou odhazovat odpadky dál. Ale kdybychom je poslechli, životní prostředí by přece bylo špinavější.*“

Posledním kódem v této kategorii jsou **finance**. Zabývá se jejich vlivem na proenvironmentální chování respondentů. Tabulka č. 4 slouží jako doplňující informace při výpovědích respondentů.

Tabulka č. 4: Rozpočet domácností respondentů, studenti

Respondent	Rozpočet
1	Lehce nadprůměrný
2	Podprůměrný
3F	Lehce nadprůměrný
4F	Lehce podprůměrný
5F	Lehce podprůměrný
6	Lehce podprůměrný
7	Lehce podprůměrný
8	Lehce podprůměrný
9	Lehce nadprůměrný
10	Průměrný příjem

Účastník 7 řekl: „*Myslím, že [ekonomická situace] to není [ovlivňující] faktor, být bohatý a být zdvořilý k přírodě je úplně jiná věc.*“ Účastník 6 dodává: „*Myslím, že abychom udrželi přírodu čistou, nemusíme být bohatí ani chudí.*“ Účastník 7 přidává důkaz pro své tvrzení: „*Dokonce i na naší ranní procházce potkáváme jednu osobu, jejíž [finanční]zdroje nejsou moc dobré. Bere si sebou igelitový sáček, jen se tak potuluje a sbírá všechny plasty a papíry kolem. Toto je jeden dobrý příklad, že nemusíme být bohatí, abychom sloužili životnímu prostředí.*“ Účastník 8 souhlasí s tímto tvrzením: „*Nemyslím si, že ekonomika ovlivňuje životní prostředí. Protože chudí lidé nemají důvod ničit životní prostředí. A bohatí lidé už mají, co chtějí, takže nemají v úmyslu narušovat životní prostředí.*“ Účastník 1 řekl: „*Myslím, že v tom není žádný rozdíl, někteří bohatí lidé jej mají rádi a někteří nemají.*“

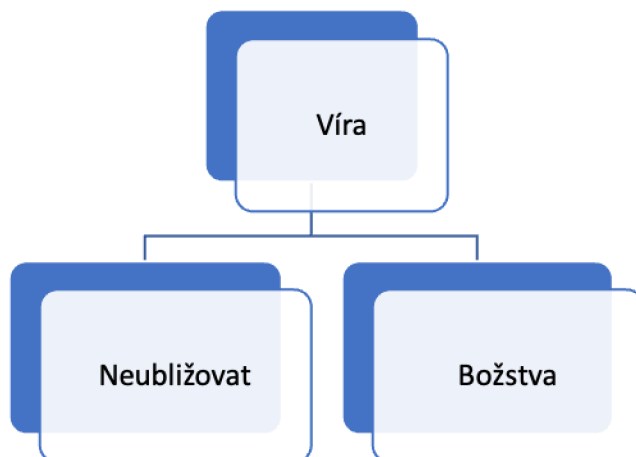
Účastník 9 však považuje bohatší občany za méně se starající: „*Existují lidé, kteří mají spoustu peněz, nezajímá je životní prostředí, protože se vždy věnují svému podnikání a jejich peníze jsou všechno.*“ Účastník 10 dodává: „*Ano, lidé jsou většinou ovlivňováni, pokud mají peníze. Většinou jde o osobní chamtivost...Myslím, že to záleží na člověku, protože někteří lidé mají větší chamtivost, proto to může být mnohem horší, ale někteří lidé pomáhají chránit přírodu, myslím, že je to tak 50/50.*“

Účastník 2 jako jediný z výzkumného vzorku vnímá, že chudoba v Bhútánu škodí životnímu prostředí: „*Myslím, že být chudý škodí přírodě. Protože bohatí nedělají zemědělské práce. Chudí lidé tedy evidentně ublíží lesu zemědělskými pracemi.*“

Druhá kategorie: Víra

Tato kategorie byla vytvořena deduktivně na základě výzkumné otázky. Induktivně z dat vznikly dva kódy: a) **neubližovat**, b) **božstva** (Obrázek č. 18). Tato kategorie je navíc doplněna o údaje náboženského vyznání rodičů nebo opatrovníků respondentů z krátkého dotazníku, který byl vyplněn s každým respondentem na konci rozhovoru.

Obrázek č. 18: Druhá kategorie, třetí výzkumná otázka – studenti

Tabulka č. 5: Náboženské vyznání rodičů

Respondent	Náboženství
1	Buddhismus
2	Buddhismus
3F	Buddhismus
4F	Buddhismus
5F	Buddhismus
6	Hinduismus
7	Hinduismus
8	Buddhismus
9	Hinduismus
10	Buddhismus

Buddhismus, který je většinovým náboženstvím, jak je patrné i z Tabulky č. 5. Jedno z hlavních učení buddhismu je **neubližovat** žádným živým bytostem.

Účastník 1 řekl: „ Myslím, že všichni v Bhútánu následují buddhismus, je zde jen trocha [lidí], kteří ho nenásledují.“ Účastník 8 dodává, že pro něj bylo přirozené se stát buddhistou: „Když jsem byl mladý, neznal jsem jiná náboženství. Takže když jsem vyrostl, byl jsem obklopen lidmi, kteří byli buddhisti, a nakonec jsem se stal také buddhistou.“ Účastník 1 dodává: „Buddhismus nás učí starat se o zvířata...Já zvířata nezabíjím.“ Účastník 10 řekl: „Buddhismus nás učí co dělat a co nedělat, ale potom to záleží na každém... já netrhám rostliny... I když vidím, že jsou krásné [...] není třeba je trhat, místo toho je můžete zalít vodou a udělat je krásnější.“ Účastník 9 řekl: „ Buddhismus je celý o ochraně rostlin, zvířat a všeho. Neměli bychom nikomu ubližovat.“ Účastník 8 řekl: „Myslím, že nás naše náboženství hodně ovlivňuje. Neměli bychom ubližovat zvířatům a tím se řídíme.“ Buddhismus jak je zmíněno v 2. kapitole má tradici bezmasého měsíce. Účastník 5F o tomto náboženském zvyku řekla: „[...]měsíc se vyhýbáme masu, myslím, že je to opravdu dobré. Pokud nejíme maso, je to pak jiné když cítíme maso.“ Účastník 3F ji doplňuje: „pak nám nechutná.“ Účastník 5F dodává: „Ale když ho konzumujeme, cítíme se na to jíst ho dál.“ Maso se zvláště v oblastech vzdálených od centra konzumuje méně často. Účastník 3F vysvětluje proč, řekla: „ Jíme maso, tak jednou, dvakrát do měsíce. Kvůli tomu, že v naší lokalitě není žádný obchod s masem, musíme jet do Thimphu a koupit maso tam. Je opravdu těžké dostat maso tady, takže jsme si zvykli konzumovat méně.“ Účastník 7 vyznává hinduismus a o svém spirituálním cvičení řekl: „ Učí nás jak meditovat a jak zrelaxovat a další podobné věci...Mění to náš postoj, takže nás to dělá klidnějšími a slušnějšími lidmi, takže dosahujeme dobrých výsledků, když se uklidníme.“ Účastník 7 dodává, jaký má hinduismus vztah k ochraně životního prostředí: „Hinduismus tedy říká, že zvířatům by se nemělo ublížit, neměli bychom jíst maso. Neměli bychom ubližovat rostlinám.“

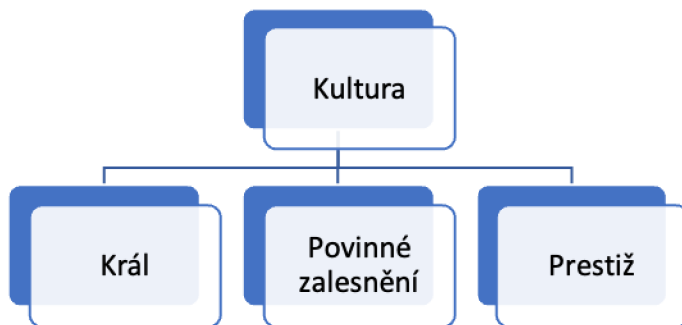
Do kontaktu s přírodou se Bhútánci často dostávají právě na cestě ke klášterům, které jsou umístěny často i hluboko v přírodě, většinou v horách. Účastník 1 řekl: „ Všemi cestami v Bhútánu můžete dojít k Dzongkhag [klášterům].“ Účastník 3 řekl: „ Skoro vždycky chodíme s přáteli navštívit kláštery.“

Víra v **božstva** sídlící v přírodě je taktéž ovlivňujícím faktorem. Účastník 2 řekl: „ V pilířích buddhismu máme víru v to, že kámen, jezera a někdy i stromy, když je neochráníme, tak nám ublíží. Pokud plivneme na kámen nebo horu jsme v nebezpečí [...] Pokud mě moji rodiče řeknou, že ten kámen je ny [posvátný], musíme se starat o jeho okolí, někdy i nabídnout mléko. Také věříme, že jezera jsou speciální a nabízíme jim máslové lampy.“ Místní božstva ovlivňují životy místních. Respondentka 5F řekla: „ Poprvé když jsme sem přistěhovali, nebyli jsme šťastní, moje matka říkala, že je to kvůli tomu, že nás deity [duch toho místa] nezná a proto se cítíme smutně.“

Třetí kategorie: Kultura

Kategorie kultura obsahuje tři kódy, které byly vytvořeny induktivně z dat: a) **král**, b) **povinné zalesnění**, c) **prestiž**.

Obrázek č. 19: Třetí kategorie, třetí výzkumná otázka – studenti

Poslední kategorie třetí výzkumné otázky je **kultura**, zahrnuje v sobě specifické kulturní aspekty pro Bhútánské království.

Král je v Bhútánu vzorem. Studenti ve výzkumném vzorku ho považují za inspirující vzor pro občany. Účastník 1 řekl: „[...] náš král říká, udělejte to a to a oni [lidé] jsou inspirováni to udělat.“ Účastník 3F potvrzuje, že proslovy krále jsou inspirativní: „[...] nesoutěžíme s ostatními zeměmi ekonomicky, pouze s životním prostředím a zemědělstvím, takže se víc staráme o zachování životního prostředí, jsme inspirováni proslovy jeho výsosti.“ Účastník 4F dodává: „Král říká lidem, aby udržovali naše životní prostředí čisté.“ Účastník 2 považuje za inspirativní královo chování vůči životnímu prostředí: „ Jeho výsost král sám ochraňuje životní prostředí, takže my bychom se měli alespoň pokusit vysadit jednu rostlinu.“ Účastník 5F dodává: „ Král je velmi laskavý k našemu životnímu prostředí.“ Účastník 5F doplňuje, že i další vládní představitelé se angažují v ochraně životního prostředí: „ Byl to jeden z premiérů [který inicioval] každý měsíc oslavovat bezplastový den.“

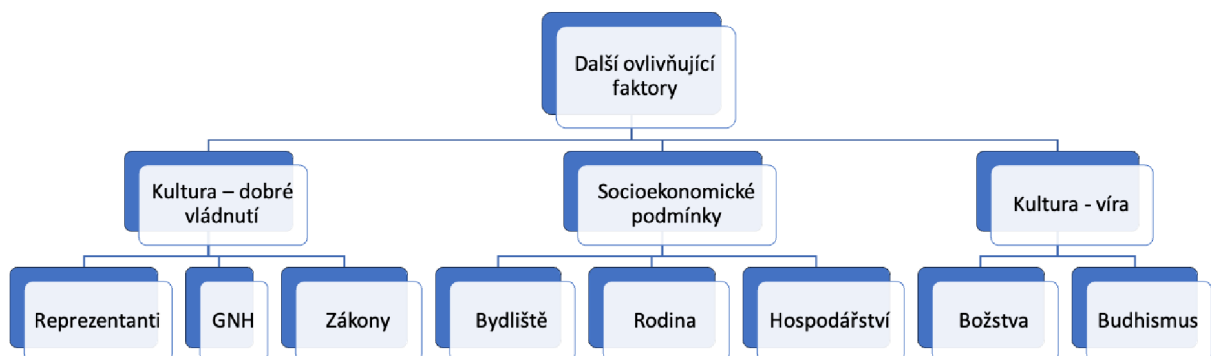
Jak je zmíněno v teoretické části v kapitole 2.1, v Bhútánu je **povinné zalesnění** nad 60%, studenti vnímají tuto skutečnost velmi pozitivně. Účastník 7 řekl: „Náš zákon říká, že prostředí Bhútánu by mělo být chráněno na 60 procent, takže to samo o sobě dokazuje, [...] že bez ohledu na to, jak velký rozvoj nebo ekonomickou krizi máme, měli bychom vždy chránit přírodu, protože prodej přírody nás neudělá bohatšími.“ Účastník 8 dodává: „Naše vláda stanovila povinně 70 procent lesního porostu, což je dobré, protože chráníme spoustu zvířat.“

Pro mládež je **prestiž** Bhútánu důležitá a nadále ji chtějí zachovat. Účastnice 5F řekla: „Protože Bhútán je rozvojová země, nemůžeme soutěžit s dalšími zeměmi, ale můžeme soutěžit s našimi přírodními zdroji, kvůli tomu jsme myslím my všichni Bhútánci motivováni chránit naše životní prostředí.“ Účastník 9 zmiňuje důležitost čisté přírody pro turismus: „Chci, aby životní prostředí vypadalo čistě, protože mnoho lidí navštěvuje naši zemi a já chci udržet dobrou slávu a dobré jméno naší země, když přijdou další lidi do naší země, chci, aby řekli tahle země je velmi krásná a velmi čistá.“

4.3.2 VÝSLEDKY Z TŘETÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY – DOSPĚLÍ

Výsledek analýzy třetí výzkumné otázky u druhé výzkumné skupiny dospělých byl v rámci tematické analýzy deduktivně rozdělen do tří kategorií: a) **kultura**, b) **socioekonomické podmínky**, d) **víra**. Tyto kategorie dále obsahují několik induktivně vytvořených kódů (viz Obrázek č. 20)

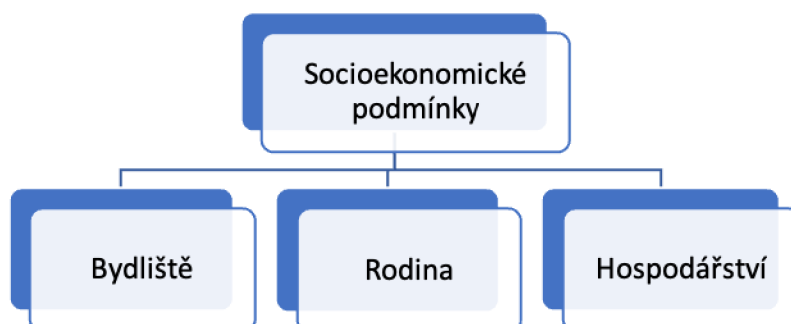
Obrázek č. 20: Kategorie se svými kódy, třetí výzkumná otázka – dospělí

První kategorie: socioekonomické podmínky

V této kategorii jsou vytvořeny tři kódy: a) **rodina**, b) **bydliště**, c) **hospodářství** (viz Obrázek č. 21). Byly vytvořeny na základě socioekonomických faktorů, které ovlivňují vnímání a postoj účastníků ve výzkumném vzorku.

Obrázek č. 21: První kategorie, třetí výzkumná otázka - dospělí

Tabulka č. 6: Vzdělání a bydliště, dospělí

Respondent	Vzdělání	Trvalé bydliště
1a	Postgraduál	Městská oblast
2a	Postgraduál	Městská oblast
3a	Střední škola	Městská oblast
4a	Klášterní vzdělání	Venkovská oblast
5a	Bakalářský titul	Městská oblast
6a	Postgraduál	Městská oblast
7a	Bakalářský titul	Venkovská oblast

S výjimkou jednoho středoškolsky vzdělaného účastníka a mnicha, který prošel klášterním vzděláním, tvoří zbytek výzkumného vzorku vysokoškolsky vzdělaní jedinci. Většina respondentů žije současně ve městech, ačkoliv jak je dále z analýzy rozhovorů patrné, někteří v minulosti žili i na venkově.

První kód **rodina** shrnuje odpovědi účastníků ohledně jejich proenvironmentální výchovy v rodině, která v nich zůstala dodnes. Tento kód je propojen s následujícím kódem **bydliště**, jelikož ve vzdálenějších oblastech od centra jsou lidé více závislí na přírodě a proto s ní žijí ve větším a spirituálnějším spojení. Účastník 2a řekl: *„Začal jsem školu opravdu pozdě, všechno vnímání o světě, limitovaném vystaveném světě se vám tvaruje podle příběhů okolo vás, že? A můj děda vždycky vyprávěl příběhy. Většina příběhů byla založená na božstvech hor a životního prostředí [...] Viděl jsem, že když šli na horu a pokáceli strom, říkali modlitby a dělali ceremonie. A od té doby jsem věděl, že s nimi [stromy] máme spojení a že z lesa dostáváme spoustu jídla.“*

Účastník 6a uvádí, že jeho pohled na životní prostředí je taktéž spoluvytvořen jeho rodinou: *„Pro mě je to [vnímání životního prostředí] trochu konfliktní. Souvisí to s tím, jak jsou moji rodiče z různých kultur. Takže strana mého otce věří, že stromy jsou živé bytosti a krvácejí a jedí [...]. Strana mojí matky je trochu liberální ...pravá strana, neřezají stromy, pokud to není nutné, ale přesto je to pouto s přírodou trochu rozbité. Takže já jsem mezi nimi.“* Účastník 6a dodává: *„Pokud jsem ulomil větev, můj děda mě uhodil do hlavy a řekl mi, jsou to žijící bytosti, které krvácejí, a bez důvodu nikdy neublížuj něčemu živému.“*

Ochrana životního prostředí není v Bhútánu žádnou novinkou, ale je to tradice předávána z generace na generaci.

Účastník 5a řekl: „ *Potřeba si vážit a ochraňovat životní prostředí je předávána po generace. Bylo to do vás zakořeněno od doby, kdy jste malý a od té doby to tam bylo vždycky. Jelikož ta potřeba ochraňovat životní prostředí vítězila po generace, není to pro mě záležitost motivace ale spíš povinnosti.*“

Kód **bydliště** potvrzuje, že místní zvyklosti jsou ovlivněny okolím. Na vesnicích jsou na přírodě velmi závislí a tak o ní lépe pečují než lidé ve městech. Účastník 2a řekl: „ *Ve vesnici je les všechno.*“ Účastník 1a doplňuje: „ *Lidé ve vesnicích jsou obvykle soběstačné a samostatné komunity, kde jsou závislí velkou částí na přírodě.*“

Účastník 1a dodává, že život ve venkovských oblastech je méně konzumní a tedy environmentálně šetrnější: „ *Když se podíváme na postoj lidí ve městech v porovnání s lidmi ve venkovských oblastech, můžeme vidět, že je tam jen malá produkce odpadu. Ale tady [ve městě] je to myslím trochu více konzumní, než ve vesnicích.*“ Formování postojů probíhá různě v různých částech země. Ve venkovské oblasti převažuje výchova k náboženství a ve městech vzdělání založené více na vědeckých poznacích. Účastník 4a řekl: „ *Ti co jsou ve městech v kancelářích, jsou učeni na základě vědeckých důvodů a ti na venkově pomocí náboženství, buddhismu, například soucitu. Pokud máte soucit, neměli byste zabít ani hmyz.*“ Účastník 2a řekl: „ *Ve vesnicích jsou lidé vyzbrojeni kulturou. ... Lidé z města jsou vybaveni vědeckou znalostí., [...]pokud ochráníme les, zachrání to globální oteplování. Lidé z města jsou pyšní na to, že jsme uhlíkově neutrální země. Takže můžeme říct, že máme to nejlepší z obou světů.*“ Účastník 3a má radikální názor oproti ostatním, řekl: „ *Vesničané se starají o životní prostředí víc, ale městští lidé se nestarají o nic kromě peněz.*“

Posledním kódem je **hospodářství**. Na kvalitním životním prostředí je závislé samotné **hospodářství** Bhútánu, takže pochopitelně jeho zachování je národním zájmem. Účastník 3a řekl: „ *Ochraňujeme, protože víme, že je to pro nás dobré, že dýcháme čistý vzduch v porovnání s většinou našich sousedů, nejsme tak často nemocní.*“ Účastník 2a doplňuje: „ *Když chodí [studenti] studovat za hranice, je [pro ně] skoro obtížné dýchat a když se vrátí domů a tady je čistý vzduch, vidí ten rozdíl.*“

Lepší zdravotní podmínky nejsou jediným benefitem. Příjmy z turismu a z výroby vodní energie jsou nepostradatelné pro ekonomiku země. Účastník 3a řekl: „ *Podle mě Bhútánci jsou závislí na turismu a většinou ochraňují přírodu pro turisty.*“ Účastník 4a doplňuje: „ *V Bhútánu je HDP tvořeno turismem a hydroenergií, myslím, že tyhle dvě jsou hlavním zdrojem příjmu pro zemi. Zaprvé na produkci hydroenergie potřebujeme vodu, proud vody by měl být perfektní v zimě i v létě. Aby byl perfektní, musíme se starat o životní prostředí. [...] za druhé musíme dát turistům [možnost] užít si zelené plochy, musí si užít čistý vzduch a vodu, takže proto se taky musíme starat o životní prostředí.*“

Tabulka č. 7: Finanční situace respondentů, dospělí

Respondent	Status	Rozpočet domácnosti
1a	Zaměstnanec	Lehce nadprůměrný
2a	Podnikatel	Lehce nadprůměrný
3a	Nezaměstnaný	Nadprůměrný
4a	Mnich	Průměrný
5a	Zaměstnanec	Trochu podprůměrný
6a	Student	Lehce podprůměrný
7a	Podnikatel	Trochu podprůměrný

Jak je patrné z Tabulky č. 7 respondenti mají k dispozici různé finanční prostředky a přesto se všichni shodují na tom, že více peněz nevede k lepšímu vztahu k přírodě. Někteří považují finance za oddalující element od tohoto cíle.

Účastník 1a řekl: *„Neovlivňuje to nutně přímo, ale nepřímo, protože [jako bohatší] máte větší přístup k prostředkům. Ale jinak by v tomto ohledu mezi bohatým a chudým neměl být rozdíl.“* Účastník 2a dodává: *„Ekonomie hraje nějakou roli ale ne velkou. Ve skutečnosti jsou to měštští a bohatí lidé tady v Bhútánu, kteří nemají starost o životní prostředí. [...] bez ohledu na to jak chudí Bhútánci jsou, není pochyb o úctě k životnímu prostředí.“* Účastník 3a se k tématu vyjádřil následovně: *„Vesničanům záleží více na životním prostředí, ale lidé z města se nestarají o nic, ti myslí na peníze.“... Upřímně, nemám rád představu, že vydělám více peněz. Postavit tento dům, jít tam a tam. Nelíbí se mi to. Pokud si koupím více, budu řídit více aut, myslím, že to více ovlivní přírodu.“*

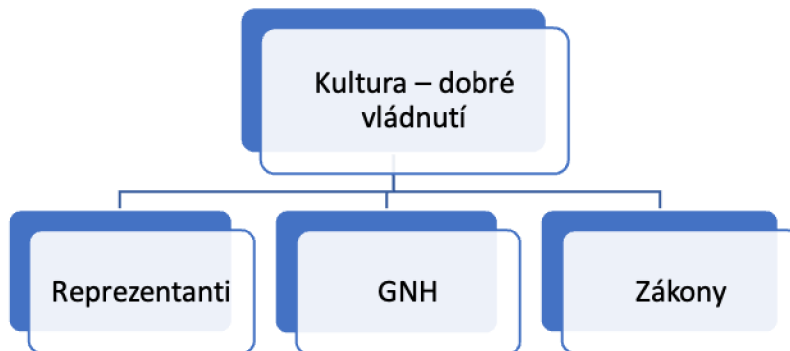
Účastník 7a demonstruje na svém příkladu, že na ekonomické situaci ve vztahu k životnímu prostředí podle něj nezáleží: *„Myslím, že by to zůstalo stejné [i při změně finanční situace]. Uděláme pro životní prostředí vše, co je v našich silách, a to bez ohledu na to, v jaké ekonomické situaci se nacházíme. Protože většina startupů i já sám se právě teď snažíme udržet [přežít na trhu]. Ale alespoň jsme šťastní a vysazujeme stromy. Včera jsme zasadili dva stromy.“*

Účastník 6a má odlišnou zkušenost než ostatní s bohatými lidmi. Řekl: *„Neznám nikoho, kdo je bohatý a nedobrovolníčí pro životní prostředí, [...] bohaté lidi, pro které jsem pracoval, jsem viděl holýma rukama sázet rostliny a to si myslím, říká hodně.“*

Druhá kategorie: Kultura – dobré vládnutí

Kategorie **kultura – dobré vládnutí** je induktivně z dat rozdělena do tří různých kódů: a) **GNH**, b) **zákony**, c) **reprezentanti**.

Obrázek č. 22: Druhá kategorie, třetí výzkumná otázka – dospělí

Dle některých účastníků je respekt k životnímu prostředí zakořeněn v místní **kultuře**, jež je často spojována s dobrým vládnutím země a buddhismem. K vlivu buddhismu se dostaneme více v následujícím kategorii **kultura - víra**.

Účastník 2a řekl: „*Je to vryté v naší kultuře se starat o životní prostředí a mít ten respekt, [...] kultura to spojuje s emocí a dokud máte emoci s něčím spojenou, tak to s vámi zůstane celý život.*“

Prvním kódem této kategorie je **GNH**, tento národní indikátor rozvoje je znám všem obyvatelům a ti ho považují za součást své kultury. O tom, že GNH je implementováno i ve školách, autorka hovoří v 2. kapitole. Účastník 4a řekl: „*GNH má čtyři pilíře a jeden pilíř je ochrana životního prostředí. Myslím, že o tom vědí všichni.*“ Účastník 1a řekl: „*Ochrana a zachování životního prostředí je v našich čtyřech pilířích národní filosofie... jak dále postupovat. Životní prostředí je velmi důležité pro GNH, proto je velmi důležité. Takže proto neexportujeme... nemáme vlastně žádné továrny.*“ Podle účastníka 6a je vztah k přírodě ovlivněn právě GNH: „*Má to co dělat s naší kulturou a rozvojovou filosofií GNH.*“ Účastník 6a doplnil: „*Myslím, že je to naše hlavní mise, pro Bhútánci. Naše vláda v GNH říká, že potřebujeme ochránit přírodu. Od té doby, co jsme byly děti, jsme byli učeni to dělat.*“ Někteří respondenti jsou přesvědčeni, že štěstí závisí i na životním prostředí. Účastník 2a řekl: „*Věříme, že pokud se nestaráme o životní prostředí, [životní prostředí] bez jezer, bez řek přispěje k vašemu neštěstí.*“

Druhým kódem souvisejícím s kódem **GNH** jsou **zákony**. Zákony jsou také stanoveny vládními představiteli, vládou a královskou rodinou a pramení z nich vize Bhútánského království. Se zákony na ochranu životního prostředí se většina respondentů ztotožňuje. Účastník 2a řekl: „*To je proč Bhútánská ústava říká, že 60 % musí být pokryta lesem navždycky, to ukazuje závazek země. [...] byli jsme bombardováni západní kulturou, změnilo to spoustu věcí, ale jednu věc to nezměnilo, a to postoj vůči životnímu prostředí.*“ Účastník 1a doplňuje: „*Samotným ovlivňujícím faktorem jsou, myslím, vládní nařízení o ochraně životního prostředí a z toho plynoucí činy, které řídí lidi.*“ Účastník 2a dodává: „*Ministerstvo lesnictví před dlouhou dobou začalo něco, čemu se říká komunitní udržitelné lesnictví, takže vesnice se teď musí starat o okolní les. Ochránit ho před lidmi co chodí lovit, zloději, čímkoliv. Dokonce na každý poražený strom musí [ve vesnici] dostat povolení a musí ho nahradit a les teď roste a roste.*“

S GNH přišel minulý a stále žijící čtvrtý král Bhútánu, který už abdikoval a předal vládu svému synovi. Účastník 7a se vyjadřuje k současné situaci: „*Jeho výsost čtvrtý král měl vizi udělat Bhútán nejlepším a nejšťastnějším místem. Během jeho cesty se stal vůdcem a implementoval dle sebe, když rezignoval, to je to kde začal problém, protože všechno bylo jeho vizí a lidi co pracovali kolem něj, to všechno nemohli zachytit. Hádám, že koncept Gross National Happiness musí být redefinován. Pořád máme našeho čtvrtého krále, takže možná potřebují [vládní představitelé] pobrat všechno jeho vědění.*“

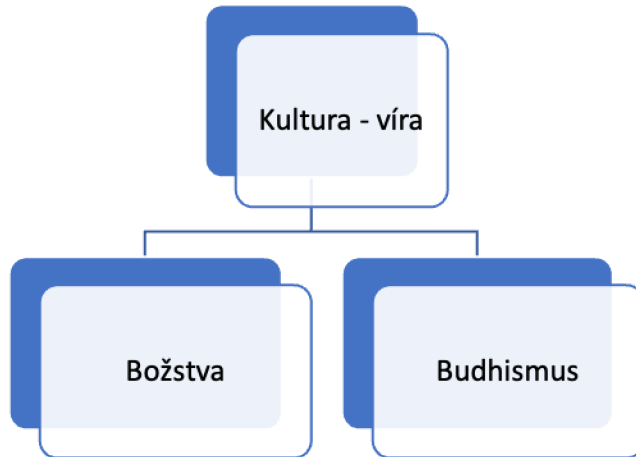
Na otázku, kdo nejvíce ovlivňuje Bhútánce a jejich vztah k životnímu prostředí zmiňovali někteří respondenti také státní **reprezentanty** Bhútánu. Účastník 6a řekl: „*Král a královská rodina.*“ Účastník 7a řekl: „*Myslím, že to jsou vůdci země, hlavně náš bývalý premiér⁵, který podal slavnou Ted talk, [...] zmínil, že Bhútán je uhlíkově neutrální a uhlíkově negativní země, ale jsme opravdu? Tak tohle je něco, co nutí mladé lidi přemýšlet. A jelikož to náš vůdce řekl, pokud sázení stromů udělá Bhútán uhlíkově negativní zemí, tak bychom měli sázet stromy a podpořit jeho vyjádření. Protože on nás reprezentoval v globálním fóru a my musíme žít jeho slova, to je moje ideologie.*“

⁵ Bývalý premiér – Tshering Tobgay, odkaz na Tedtalk: https://www.ted.com/talks/tshering_tobgay_this_country_isn_t_just_carbon_neutral_it_s_carbon_negative

Třetí a poslední kategorie: Kultura – víra

Tato kategorie je tvořena dvěma kódy: a) **buddhismus**, b) **božstva**

Obrázek č. 23: Třetí kategorie, třetí výzkumná otázka – dospělí

Tabulka č. 8: Náboženství, dospělí

Respondent	Víra
1a	Buddhismus
2a	Buddhismus
3a	Buddhismus
4a	Buddhismus
5a	Hinduismus
6a	Buddhismus
7a	Buddhismus

Z Tabulky č. 8 je patrné, že všichni účastníci jsou věřící. Šest ze sedmi respondentů ve výzkumném vzorku se označuje za buddhisty.

Buddhismus je pro některé účastníky součástí kultury, která učí vzájemné harmonii s přírodou. V buddhistické filosofii je všechno propojené a na sobě závislé, s čímž také souvisí učení neublížovat živým tvorům. Účastník 6a řekl: „[náš postoj k životnímu prostředí] má co dělat s náboženstvím... neublížovat a ochraňovat slabší.“ Účastník 1a řekla: „ Jsem buddhistkou od narození. V buddhismu je všechno, celý vesmír propojeno, související. Takže když se na to díváte takto, příroda je část nás a my jsme část přírody, protože tohle je všechno samsárický kruh.“ Účastník 2a doplňuje: „[...]naše kultura nás učí respektovat životní prostředí, les [...]Proč? Protože to dává život, nebere ho. Je to založeno na velkém rozsahu filozofie buddhismu.“

Účastník 6a dodává: „*Vím, že jsem buddhista,[...] myslím si, že být buddhistou a být ochránce životního prostředí má spolu co do činění. Naše náboženství říká: neubližujte živým bytostem.“ [...] zabít hmyzu je hřích, jíst maso je hřích.“*

Účastník 4a dodává: „*Někdy si myslím, že ochrana životního prostředí je cesta pro všechny, pro buddhisty, ne buddhisty, podnikatele, úředníky, pro všechny.“*

V Bhútánu se běžně uctívají **božstva**. Ty mají podle věřících sídlo v horách i v kamenech a někdy i ve stromech. Lidé je uctívají, nejčastěji jim na posvátná místa přinášejí vonné tyčinky nebo jídlo. Božstva mohou místní obyvatele ochraňovat ale i trestat, pokud se chovají bez respektu. Účastník 2a řekl: „*Zakázali jsme lidem lezení po horách, protože věříme, že tam sídlí bohové. Mohli jsme si vydělat kolik peněz, tím že bychom tam pustili turisty, kteří přišli do Bhútánu lézt. Nedovolili jsme to a také jsme nedovolili, aby zde vyrostly továrny založené na zpracování dřeva. To je druh harmonie, takový druh postoje si můžete vybudovat během několika let.“*

Účastník 3a doplňuje: „*Někdo je považuje za bohy a modlí se k nim, zapaluje jim vonné tyčinky. Modlí se k horám a někdy taky když jsou lidé na novém místě a myslí si, že by tam mohli být démoni blízko stromů a hor a vedle kamenů.“*

5. DISKUZE

Tato kapitola je věnována konečnému závěru této diplomové práce. Všechny výsledky jsou zde sjednoceny, aby odpověděly na hlavní výzkumnou otázku a propojily praktickou část s teorií.

Cíl práce byl zjistit vnímání a postoj Bhútánců vůči životnímu prostředí. Z výsledku je patrné, že respondenti přikládají velkou důležitost tomu, aby životní prostředí bylo zachováno. Všichni respondenti se shodli na tom, že Bhútánci jsou jako národ závislí na přírodních zdrojích (viz výsledky v kapitole 4.1.1 a 4.1.2). Jak ve své práci uvádí Monaco (2012), v Bhútánu je více než polovina populace závislá na soběstačném zemědělství a právě tito občané si velmi uvědomují důležitost ochrany přírody.

Závislost na přírodě na individuální úrovni se podle účastníků v tomto výzkumu nejčastěji týká kyslíku, obživy, topiva a materiálů na bydlení.

Respondenti dále uváděli, že jsou na životním prostředí závislí i na národní úrovni, a to ve spojitosti s turismem a hospodářstvím. Jak je již zmíněno v kapitole 2.1, tyto složky tvoří důležitou součást HDP. Jak uvádí Kharat (2016), vodní energie je hlavním vývozním produktem Bhútánu a vydělává spoustu peněz. Většina elektřiny je vyvážena do Indie, v roce 2007 tento vývoz tvořil více než 45% celkových příjmů z celkového exportu.

Většina respondentů se ztotožňovala s vládními opatřeními na ochranu životního prostředí v Bhútánském království, díky nimž se občané a návštěvníci země musí chovat více proenvironmentálně.

Takové zjištění potvrzuje i autor Dolkar (2013), jenž uvádí, že Bhútánci považují přijetí zákonů a politiky ochraňujících životní prostředí za nezbytné pro dosažení rovnováhy mezi ekonomickým a environmentálním rozvojem.

Respondenti vnímali ochranu životního prostředí jako prioritu, jelikož je takto definovaná i v indexu GNH. Na GNH byli hrdí, také na svého krále a další vládní představitele, kteří se zavázali k uhlíkově negativní stopě a vyzývají občany k proenvironmentálnímu chování.

Autorka věnovala pozornost postoji vůči životnímu prostředí. Z poznání, že závislost na životním prostředí je pociťována velkou částí populace, by mohl stále vyplývat takový antropocentrický postoj, kdy člověk nakládá s přírodou jako pečující pastýř (viz kapitola 1.2.3). Pro další hodnocení autorka zohledňuje výsledky třetí výzkumné otázky (viz kapitola 4.3.1 a 4.3.2), která měla za cíl zjistit působení kulturních a socioekonomických vlivů na respondenty. Ve výzkumném vzorku se všichni klasifikovali jako věřící. Respondenti svému náboženství, ať hinduismu nebo buddhismu, přiřazovali pozitivní vliv na jejich vztah k životnímu prostředí. Zmíněná náboženství dle respondentů učí soucitu vůči všemu živému. Librová (1994) označuje takový přístup za jeden z aspektů neantropocentrické etiky.

Většina respondentů z druhé výzkumné skupiny nahlížela na životní prostředí z buddhistického pohledu, kdy je vnímáno jako neoddelitelná součást života. Buddhismus je podle Kaewkhunok (2019) v bhútánském životě důležitou filozofií, a proto ovlivňuje vnímání a vztah mezi Bhútánci a životním prostředím tak, že ho vnímají jako neoddelitelný celek. Kaekhunok konstatuje, že víra v Bhútánu vyústila ve vysoké respektování životního prostředí, což vedlo k uzákonění mnoha zákonů na jeho ochranu. Z výpovědí studentů a z výsledku dotazníkového šetření mezi učiteli je patrné, že školy v Bhútánu studentům poskytují právě i spirituální výchovu. Studenti jsou v rámci výuky vedeni k meditacím a modlitbám a dalším spirituálním činnostem.

Z výsledků třetí výzkumné otázky je také patrné, že i rodina má nezpochybnitelný vliv na proenvironmentální chování Bhútánců. V Bhútánu si děti od svých rodičů odnášejí především návyky třídění odpadu a neodhazování odpadků v přírodě. Některé děti se také od svých rodičů učí jak pečovat o rostliny. Takovéto zvyklosti si dle autorů Matthies a kol (2012) a Grønhoj a Thøgersen (2012) odnášejí děti od svých rodičů i v jiných zemích (viz kapitola 1.2.2).

Unikátním zjištěním plynoucím z analýzy rozhovorů je postoj starší generace k přírodě. Někteří rodiče ale hlavně prarodiče svým teocentrickým postojem předávají dalším generacím úctu k životnímu prostředí jako božstvu a živé bytosti.

Monaco (2012) uvádí, že kombinace starověkého náboženství Bon, které předcházelo buddhismu v Bhútánu a uctívalo přírodu jako příbytky duchů, bohů a neviditelných bytostí, společně s buddhismem vytvořila základ pro hluboký respekt k životnímu prostředí.

Kulturní kořeny jsou podle respondentů nejsilnější ve venkovských oblastech, kde lidé žijí tradičnějším způsobem, než lidé ve městech.

Druhá výzkumná otázka se věnovala fungování programu *Green School for Green Bhutan*. V teoretické části byly představeny principy, na kterých by „zelená“ škola měla fungovat a výsledky několika studií, jež se věnovaly realizaci tohoto programu na školách. Ve výpovědích respondentů se objevily všechny činnosti na podporu zelenosti školy, které ve svých studiích uvádějí autoři Drakpa (2013) a Jose (2015), více v kapitole 2.2.

Dnešní bhútánské školy pořádají různé tematické dny, mají své specifické nařízení a činnosti v rámci ochrany životního prostředí a naplňování cílů zelené školy.

Ze všech aktivit, které škola v dnešní době vykonává, je nejvíce oblíbená výsadba stromů v rámci národního lesnického dne, který je každoročně druhého června. Výsadba stromů, jak vyplývá z analýz dvou výzkumných skupin, byla v době bez programu „zelených“ škol jedinou praktickou činností.

Z výzkumného vzorku skupiny studentů vyplývá, že pro dnešní bhútánské studenty učitelé naplňují i cíle akademické zelenosti a svou činností je inspirují k řešení environmentálních problémů v rámci ekomanagementu, spotřebitelství a přesvědčování (viz kapitola 1.1). Toto zjištění je odlišné od výsledků výzkumu Pem Lama konaném v roce 2016, respondenti v jejím výzkumném vzorku škola nenaučila studenty jednoduché udržitelné návyky. Naše výsledky se mohou lišit z mnoha důvodů, můžeme ale předpokládat že s delším trváním programu *Green School for Green Bhutan* jsou žáci efektivněji vedeni k proenvironmentálnímu chování.

Autorka na závěr hodnotí environmentální výchovu na školách jako komplexní. Školy posilují všechny zmíněné oblasti v modelu teorie plánovaného chování. Studenti na školách získávají zkušenost s ochranou životního prostředí a posilují tak své sebevědomí pro další konání (jedná se hlavně o sázení stromů a hromadný úklid). Proenvironmentální postoje jsou posilovány skrze zaštiťující program EGNH, kdy jsou studenti vzděláváni o důležitosti životního prostředí pro národní rozvojovou strategii země. Subjektivní norma je studentům vštěpovaná ve školách například formou pravidel, která zakazují vytvářet odpad na území škol.

I přesto, že tato práce je vypovídající pouze pro bhútánské prostředí a výsledky se nedají povrchně generalizovat, lze v nich hledat inspiraci i pro české školy. Aktivity škol jako sázení stromů a hromadné úklidy spolu se soutěžemi v kreativním zpracování odpadu by mohly být začleněny i do našeho rámcového vzdělávacího programu nebo alespoň do školních vzdělávacích programů jednotlivých škol. Rovněž inspirací může být tematický lesnický, vegetariánský a bezplastový den.

Nicméně neantropocentrický postoj k životnímu prostředí v Bhútánu vychází do velké míry z buddhistické teorie spojené s přímou závislostí na přírodě. Na tento fakt by při případném formulování programů i na českých školách bylo dobré brát velký zřetel a zahrnout aktivity, které žákům zprostředkují pocit sounáležitosti s přírodou, například pomocí výcviku mysli.

Jako slabá místa bhútánského vnímání se ukázala hrozba ustupující tradice s trendem stěhování se do měst a hrozba zakrnělosti občanů, kteří často jen spoléhají na činnost vlády.

I přes slabá místa autorka považuje strategii Bhútánu za velmi slibnou na cestě za udržitelným rozvojem. Takový rozvoj, je definován v dokumentech UN (1987), *„který uspokojuje potřeby současnosti bez ohrožení potřeb budoucích generací. V nejširším smyslu je taková strategie udržitelného rozvoje zaměřená na prosazování harmonie mezi lidskými bytostmi a mezi lidstvem a přírodou.“*

6. ZÁVĚR

V této diplomové práci bylo hlavním cílem analyzovat vnímání a postoje Bhútánců vůči životnímu prostředí. Dalším cílem bylo analyzovat roli zelených škol v Bhútánu a jejich působení na proenvironmentální chování studentů.

Dále se práce věnovala i vlivu kulturních a socioekonomických faktorů na proenvironmentální chování respondentů. V teoretické části byly popsány hlavní koncepty týkající se těchto cílů.

Byly použité tři metody sběru dat, a to polostrukturované rozhovory, fokusní skupina a dotazník. Data byla analyzována pomocí tematické analýzy. Polostrukturovaných rozhovorů se zúčastnilo 14 respondentů. Fokusní skupiny se zúčastnily tři respondentky. Dotazníkového šetření se zúčastnila nejvíce zastoupená škola, na které dotazník vyplnilo 17 učitelů. Kvalitativní výzkum probíhal od 15.5 2020 do 26. 6. 2020. Dotazníkové šetření probíhalo od 26. 6. 2020 do 5.9 2020. Prvnímu rozhovoru předcházela konzultace s ředitelem na katedře výzkumu a vnějších vztahů na *Royal University of Bhutan*.

Byly vytyčené tři výzkumné otázky, na něž je odpovězeno v kapitolách 4. Interpretace výsledků a 5. Diskuze. Závěrem uvádím pouze hlavní shrnutí práce.

Práce popisuje, jak studenti vnímají aktivity na školách, které jsou už od roku 2010 zaštitěny programem *Green school for Green Bhutan*. Z výzkumu vyplývá, že popisované aktivity škol pozitivně ovlivňují environmentální chování studentů. Někteří studenti se činnostmi ve škole cítí posílení pro vykonávání podobných aktivit i mimo školu. Motivaci k ochraně životního prostředí studentům přinášejí i zaměstnanci škol.

Proenvironmentální jednání je dále v Bhútánu významně pozitivně ovlivňováno náboženstvím. Převažuje zde buddhistické učení, které je obsahem i na školách.

Zásady hlubokého respektu vůči přírodě jsou předávány také napříč generacemi. Lidé z vesnic jsou považováni za ty všímavější a ohleduplnější vůči přírodě než lidé ve městech.

Ti, co žijí ve městech, jsou zase podle respondentů obohacováni vědeckými poznatky z oblasti udržitelného rozvoje. Finanční situace podle většiny respondentů nehraje roli ve vztahu vůči životnímu prostředí, i mezi těmi nejchudšími i nejbohatšími jsou lidé, kteří dbají na jeho zachování.

Vliv na vnímání životního prostředí má i bhútánská vláda, která uzákonila mnoho nařízení omezujících škodlivé chování. Tato opatření byla respondenty přijímána až na pár výjimek velmi pozitivně.

Přínos této práce autorka shledává v popsaném fungování zelených škol, které by mohlo být inspirací i pro české školy. Neantropocentrické vnímání a postoje plynoucí z místní kultury autorka shledává jako inspirativní pro vytvoření hlubšího respektu vůči životnímu prostředí i u nás v České republice.

7. BIBLIOGRAFIE

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Process*, 50, 179–211

Ando, K. a kol. (2015). *Asian Journal of Social Psychology*, vol. 18, pp. 134-144.

Asian Development Bank. (2019). <https://www.adb.org> . Dostupné z: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/27755/bhu-2019.pdf>

Bamberg, S. (2007). Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: A new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behaviour. *Journal of environmental psychology*, stránky 14-25.

Bandyopadhyay, S. (2005). Gross national happiness and beyond: A micro welfare economics approach . Paper presented at the 2nd International conference on Gross National Happiness, Canada

Bangkok Post Website. (2020) Bhutan lifts tobacco ban temporarily. Bangkok Post Public Company Limited. Dostupné z: <https://www.bangkokpost.com/world/1976619/bhutan-lifts-tobacco-ban-temporarily>

BBC. (2021). <http://www.bbc.co.uk>. Dostupné z: <https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/z4b42hv/revision/1>

Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Bracho, F. (2004). Happiness as the greatest human wealth . Paper presented at the 1st International conference on Operationalization of GNH, Thimphu

Bryman, A. (2008). *Social research methods*. (3rd ed.). New York, NY: Oxford University Press Inc.

Cassidy, T. (1997). *Environmental Psychology Behaviour and Experience In Context*. Psychology Press.

Centre for Bhutan Studies. 1999. *Gross National Happiness Discussion Papers*. Th imphu: Th e Centre for Bhutan Studies

Clayton, Susan, Myers, Gene.(2009). *Conservation Psychology: Understanding and Promoting Human Care for Nature*. Wiley-Blackwell,

Council, Royal &.Dukpa, Pedup. (2016). *Complete Bhutan National School Curriculum Conference* . Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/326736255_Complete_Bhutan_National_School_Curriculum_Conference_2016_Report

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design. Choosing among five approaches*. Chapter 10: Standards of Validation and Evaluation. London: Sage.

Činčera, J. (2013). *Environmentální výchova: efektivní strategie*. Masarykova univerzita.

Činčera J. (2020). *Proenvironmentální chování a akční kompetence* [Video file]. Dostupné na <https://youtu.be/LplyfnALqXU>.

Dawa Drakpa, R. D. (2013). *Green School for Green Bhutan: Relationship with Gross National Happiness in Chukha Dzonghag*. Indo-Bhutan International Conference On Gross National Happiness, (stránky 314-324)

Dolkar, Jamyang, Dorji, Sherab, Dorji, Tshetrim, Choden, Kinley, Wangmo, Nima and Patel, Samir S. 2013. "Public Awareness of Environmental Policies in Bhutan." *Bhutan Journal of Research & Development*: 1-14.

Du Nann Winter, Deborah. (2009). *Psychologie environmentálních problémů*. Portál, s.r.o.

Education Monitoring and Support Services Division (EMSSD). (2013). *School performance management system, school self assessment & school improvement plan (The Whole School Approach)*. Thimphu, Bhutan: Ministry of Education. Načteno z: <http://www.education.gov.bt/documents/10180/15989/SSA+Brouchre.pdf/f4873427-d751-400a-b67e-bdcc26e30675?version=1.0>

Flick, Uwe. (2009). *An Introduction to Qualitative Research*. 4th edition. University of Michigan: SAGE Publications Ltd.

GNH Centre Bhutan. (2019). *THE 4 PILLARS OF GNH* . Načteno z: <http://www.gnhcentrebhutan.org/what-is-gnh/the-4-pillars-of-gnh/>

GNH Survey Report. (2015). Načteno z: <https://www.grossnationalhappiness.com/2015-gnh-survey-report/>

Government of Bhutan. (2012). Načteno z: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/798bhutanreport.pdf>

Grønhøj A. and Thøgersen J. (2012). *Journal of Economic Psychology*, vol. 33, pp. 292-302

Havlíčková, M. (2008). *Hodnotové orientace současných vysokoškolských studentů a jejich vztah k jiným osobnostním a kognitivním strukturám* . Masarykova univerzita.

Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. (2nd ed.). Praha: Portál.

Horká, H. (2005). Ekologická dimenze výchovy a vzdělávání ve škole 21.století. Brno: Masarykova univerzita.

Hungerford, H. R., Peyton, B. R. & Wilke, R. J. (1980). Goals for Curriculum Development in Environmental Education. *The Journal of Environmental Education*, 11 (3), 42–47

IndexMundi.(2018).*indexmundi.com*.Načtenoz:<https://www.indexmundi.com/facts/indicats/ER.LND.PTLD.ZS/rankings>

J.K.N. Wangchuck. (2009). King's Speech at the 3rd Convocation of the Royal University of Bhutan. Načteno z: <http://no.dou.bt/2009/02/17/convocation-royal-university-bhutan-2/>

James Lovelock. (1979). *Gaia: A New Look at Life on Earth*.Oxford University Press, Oxford. Český překlad Jana Edlmana.ABIES. 1993

James Lovelock. (1981). *Healing Gaia: A New Look at Life on Earth*.Oxford University Press, Oxford. Český překlad Jana Edlmana.ABIES.1993

Jančárová, I. (2016). *Právo životního prostředí: obecná část*. Masarykova univerzita.

Jose, Kc. (2015). SPIRITUAL GREENERY IN FIVE SCHOOLS OF SAMTSE, BHUTAN - AN ENQUIRY.. 10.13140/RG.2.1.2051.3763.

Keller, J., Gál, F.& Frič, P. (1996). *Hodnoty pro budoucnost*. Praha: Agentura.

Kitzinger, J. (2005). FOCUS GROUP RESEARCH: using group dynamics to explore perceptions, experiences and understandings In: Holloway, I. (Ed.). *Qualitative Research in Health Care*. Maidenhead: Open University Press.

Kaewkhunok, Suppawit. (2019). Environmental conservation in Bhutan: Organization and policy. 31. 43-56.

Kharat, Rajesh S, ed. 2016. *Bhutan: Contemporary Issues and Perspectives*. New Delhi: Adroit Publishers.

Kohák, E. (2000). *Zelená svatozář*. Slon.

Krajhanzl, J. (2007). Přesvědčení a osobní vztah člověka k přírodě. *Veronica*. 11(1),10–12.

Krajhanzl, J. (2010). Environmentální a proenvironmentální chování. *Škola a zdraví* 21. *Výchova ke zdraví: mezinárodní zkušenosti*.

Librová, H. (1994). *Pestří a Zelení*. Veronica a Hnutí Duha.

Matthew Schuelka, T. (2016). *Education in Bhutan Culture, Schooling and Gross National Happiness*. Springer Science.

Matthies, E., Selge, S., Klöckner. (2012). Journal of Environmental Psychology, pp. 277-284

Morgan, D. L. (2001). Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu. Boskovice: Albert.

Monaco, Edoardo. (2012). Environmental Preservation and Development in the Kingdom of Bhutan: Utopia or Inspiration?

Ministry of Agriculture and Forests. (2021). 2nd June 2015 Bhutan National Holiday- Social Forestry Day. Dostupné z: <http://www.moaf.gov.bt/2nd-june-2015-bhutan-national-holiday-social-forestry-day/>

Nováček, P. (2012). *Udržitelný rozvoj*. Univerzita Palackého v Olomouci.

Paivi Ahonen, D. T. L. (2013). Bhutanese Teachers' Perceptions about Gross National. Bhutan Journal of Research & Development , str. 67.

Payutto, P. A. (1995). Toward sustainable science. Bangkok: Buddhadhamma Foundation

Pem Lama. (2019). The Druk Journal. Sustainable consumption and Production: Why is it important? Načteno z: <http://drukjournal.bt/sustainable-consumption-and-production-why-is-it-important/>

Powdyel, T. S (2010). Nurturing green school for green Bhutan. A Guide to School Management. Thimphu.

Powdyel, T. S. (2014). My Green School.

Průcha, Jan, Eliška Walterová a Jiří Mareš.(2013). Pedagogický slovník. 7.vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0403-9.

Příhodová, Tereza & Preiss, Marek. (2020). The theory of planned behavior and its applicability in research. Psychologie a její kontexty.

Royal Government of Bhutan. (2015). INDC of the Kingdom of Bhutan. Načteno z: <https://www4.unfccc.int/sites/ndcstaging/PublishedDocuments/Bhutan%20First/Bhutan-INDC-20150930.pdf>

Royal Government of Bhutan, R. (2018). <http://www.paro.gov.bt/>. Načteno z: <http://www.paro.gov.bt/institution/shaba-higher-secondary-school>

Rynda, I.(2000). Trvale udržitelný rozvoj. Geografické rozhledy.

Řeháková, Blanka.(2006). "Měření Hodnotových Orientací Metodou Hodnotových Portrétů S. H. Schwartze. Sociologický Časopis, vol. 42, no. 1, str. 107–128. Dostupné z: www.jstor.org/stable/41132262.

Sachs, W. (1992). The Development Dictionary.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. In: Zana, M. P. (Eds): Advances in experimental social psychology. San Diego, Academic, 24, 1-65.

Schweitzer, Albert.(1993). Nauka úcty k životu. 1. vyd. Praha: DharmaGaia, s. 38-39.

States, R. c. (2015). The Association of Religion Data Archives. Načteno z https://www.thearda.com/internationalData/countries/Country_26_1.asp

Švaříček, Roman; Šedová, Klára et al. (2007). Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.

Thathong, K. (2012). A spiritual dimension and environmental education: Buddhism and environmental crisis. Elsevier Ltd. Selection.

The Constitution of the Kingdom of Bhutan, Article 5 Environment. (2008).

The Independent.(2017). Why Bhutan's 'hardline vegetarian right' wants everyone in the country to stop eating meat Dostupné z: <https://www.independent.co.uk/travel/asia/bhutan-hardline-vegetarian-right-stop-eating-meat-travel-tours-holiday-a7608141.html>

The TBILISI Declaration. (2005). Intergovernmental Conference on Environmental Education.

Tourism Council of Bhutan. (2021). <https://www.bhutan.travel/>. Načteno z: <https://www.bhutan.travel/page/language>

Tourism Council of Bhutan. (2021). <https://www.bhutan.travel/>. Načteno z: <https://www.bhutan.travel/page/environment>

Tourism Council of Bhutan. (2021). <https://www.bhutan.travel/>. Načteno z: <https://www.bhutan.travel/page/economy>

UN.(2017).<https://population.un.org/>.Načtenoz: <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>

UNESCO UIS.(2017). Načteno z: <http://uis.unesco.org/en/country/bt>

Unitar. (2016). EGO-to-ECO: A sustainable School Challenge! Načteno z: <https://unitar.org/about/news-stories/news/ego-eco-sustainable-school-challenge>

United Nations. (2018). Least Developed Country Category: Bhutan Profile | Department of Economic and Social Affairs. Načteno z: <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-country-category-bhutan.htm>

United Nations World Commission on Environment and Development. (1987). Our Common Future. Oxford University Press, Oxford

Višňovský, E. (2009). Pojem „evolučno-ontologickej gramotnosti.“ In M. Timko (Ed.). K problému ontologie kultury: ekologické a sociálně ekonomické souvislosti. (s. 44–49). Brno: Tribun EU

Wangchuck, J. G. N. (2009). The Madhavrao Scindia Memorial Lecture Delivered by His Majesty The King of Bhutan. Changing world and timeless values. Speech. Delhi, India. Načteno z <http://www.grossnationalhappiness.com/>

Yangdon. (2019). Factors affecting the implementation of Green. Journal of Humanities and Education Development.

8. PŘÍLOHY

Příloha 1: Doporučující dopis.....	34
Příloha 2: Krátký dotazník studenti.....	35
Příloha 3: Krátký dotazník dospělí.....	36
Příloha 4: Scénář rozhovoru.....	37
Příloha 5: Dotazník pro učitele.....	39
Příloha 6: Letter of information.....	41
Příloha 7: Informovaný souhlas.....	41

Royal University of Bhutan

ལྷན་སྐྱོང་པོའི་འཕྲིན་ལུགས་འཛུགས་པའི་ཡིག་ཚང་།

Office of the Vice Chancellor
Royal University of Bhutan
Post Box: 708
Motithang, Thimphu, Bhutan

RUB/DRER/ER/2020/ 4919

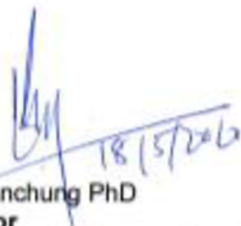
18th May 2020

TO WHOM IT MAY CONCERN

The Royal University of Bhutan has hosted Ms KAROLINA FORMANKOVAA, Passport No. 40912592, a Master Degree student in International Development and Environment Studies in Palacky University, Olomouc, Czech Republic for research internship programme with effect from **1st February 2020 till 30th June 2020**.

The Department of Research and External Relations (DRER), Royal University of Bhutan, Thimphu is mandated by the University Research Policies on the research code of conduct in ensuring the highest possible standards of integrity. DRER is pleased to review her research project proposal on "**Bhutanese perception of environment and attitude towards environmental preservation**" and accord an approval in the conduct of research in Bhutan for her Master's Thesis project.

The Royal University of Bhutan requests all government agencies, private sectors, and individuals to render all assistance as respondents to the structured and semi-structured questionnaires and interviews when approached for data collection.

Dr Phanchung PhD
Director
Department of Research and External Relations

Director
Department of Research &
External Relations
Office of the Vice Chancellor
Royal University of Bhutan

PŘÍLOHA 2

1.) With whom do you live?

- a. parent
- b. guardians

2.) What education do your parents/ guardians have?

- a. no formal education
- b. monastic education
- c. high school
- d. diploma
- e. undergraduate
- f. post- graduate (Masters/PG Diploma/ Others)

3.) How would you evaluate your family's economic situation compared to the average bhutanese family?

- a. Above average
- b. Slightly above average
- c. Below average
- d. Slightly below average

4.) What is your parents/guardians spiritual practise/religion?

- a. Buddhism
- b. Hinduism
- c. Christianity
- d. Islam
- e. Atheism
- f. Other:

5.) What is your family permanent residence?

- a. Urban area
- b. Rural area

PŘÍLOHA 3

1.) With whom do you live?

2.) Education level (Select one that applies to you)

- g. no formal education
- h. monastic education
- i. high school
- j. diploma
- k. undergraduate
- l. post- graduate (Masters/PG Diploma/ Others)

3.) Profile (Select what that applies to you)

- a. Am a student
- b. Am employed
- c. Am unemployed
- d. Am monk/nun

4.) How would you evaluate your family's economic situation compared to the average bhutanese family?

- a. Above average
- b. Slightly above average
- c. Below average
- d. Slightly below average

5.) What is your spiritual practise/religion?

- g. Buddhism
- h. Hinduism
- i. Christianity
- j. Islam
- k. Atheism
- l. Other:

6.) What is your permanent residence?

- c. Urban
- d. Rural

PŘÍLOHA 4

1. Perception of the environment	1.1. What is the environment to you? What does environmental preservation mean to you then?
	1.2. How do you perceive hills, rivers, trees and animals?
	1.3. How do you think Bhutanese society perceives and treats the environment?
2. Relationship with nature/ attitude	2.1. What is the main reason for you to go to nature? How much time do you spend in nature?
	2.2. Are you doing or planning to do something for environmental preservation? What is it? Who taught you that?
	2.3. Do you feel that you have responsibility to protect the environment? Why yes or no? What kind of?
3 School	3.1 How does school support you in environmental preservation? What do you think about this support?
	3.2. What activities or events for environment preservation at your school have you liked the most and why?
	3.3 How does school influence your attitude towards environmental preservation? <ul style="list-style-type: none"> Do you use some environmental practices what you learnt at school?
4 Other influencing factors	4.1. Who or what do you think has influenced the most your attitude towards environmental preservation? <ul style="list-style-type: none"> How does your spirituality influence your attitude towards environmental preservation? What has shaped your spirituality the most?
	4.2.. What attitude has your family towards environmental preservation? What does it characterize? <ul style="list-style-type: none"> How does your family support you to protect the environment? What do you do together in this matter? How does your family economic situation influence your attitude towards environmental preservation?
	4.3. Who or what do you think influences the most Bhutanese attitude towards environmental preservation?
5 Work/ second group	What is your company's approach towards environmental preservation? <ul style="list-style-type: none"> What activity or event for environment preservation do you do at your work? What do you think about it?

Survey for teachers in Bhutan

Respected Sir/Madam,

This questionnaire is for teachers and principals and vice principals at high schools in Bhutan. The data will be used for master thesis focused on "The role of schools and their impact on student's environmental behavior in Bhutan". Your cooperation and support will be highly appreciated. All information gathered will be used for academic purposes only.

Thank you very much!

*Required

1. Please, evaluate the level of waste management in your school: *

Mark only one oval per row.

	Strongly agree/ The statement describes the school	Agree	On half way there	Disagree	Strongly disagree/ School does not pay attention to this issue
Clean surrounding (no garbage at school ground)	☐	☐	☐	☐	☐
Zero-waste (produces only degradable waste)	☐	☐	☐	☐	☐
Segregation of waste into relevant dustbins	☐	☐	☐	☐	☐
Successful recycling (reuse the waste for other purposes at school)	☐	☐	☐	☐	☐

2. What does your school do in order to maintain school green and clean? (More options possible)

Tick all that apply.

Produce green energy (solar, wind, hydro)

Compost degradable waste

Mass cleaning

Other: _____

3. What does your school do in order to prevent waste generation? *

4. Please, fill in how often average student performs these activities during school hours at your school: *

Mark only one oval per row.

	Every school day	At least once a week	At least once a month	At least once a year	Less than once a year
Tree planting	☐	☐	☐	☐	☐
Gardening	☐	☐	☐	☐	☐
Recycling waste in a creative way	☐	☐	☐	☐	☐
Mass cleaning	☐	☐	☐	☐	☐

5. What vegetable and fruits does your school grow? How much (approx. harvested quantities)? *

6. What happens with grown vegetable and fruits at your school? (0- never, 1 - rarely to 5 -always) *

Mark only one oval per row.

	0	1	2	3	4	5
Students can take it home	☐	☐	☐	☐	☐	☐
School sells it	☐	☐	☐	☐	☐	☐
School canteen prepares food from it for students	☐	☐	☐	☐	☐	☐

7. From which school subject or project do you think students gain most of their environmental education in your school? *

8. Please, fill in how often average student at your school performs these spiritual activities during school hours: *

Mark only one oval per row.

	Every school day	At least once a week	At least once a month	At least once a year	Less than once a year
Practising mindfulness	☐	☐	☐	☐	☐
Praying	☐	☐	☐	☐	☐
Visiting sacred places and temples	☐	☐	☐	☐	☐
Singing national anthem	☐	☐	☐	☐	☐

9. Please, describe any other way, if any, how you practice spirituality with students at your school. *

10. Why and for who do you do annual ritual? *

11. From which school subject or activity do you think students gain most of their spiritual education in your school? *

12. Rate how in your opinion clubs mentioned below influences student`s environmental behaviour in your school: (not much - very much) *

Mark only one oval per row.

	this one is not available at our school	not much	a bit	a lot	very much
nature club	☐	☐	☐	☐	☐
social science	☐	☐	☐	☐	☐
sports	☐	☐	☐	☐	☐
cultural club	☐	☐	☐	☐	☐
welfare club	☐	☐	☐	☐	☐

13. Please, evaluate the following statements. In our school: *

Mark only one oval per row.

	Strongly agree	Agree	Neither agree or disagree	Disagree	Strongly disagree
Students are motivated to help elders	☐	☐	☐	☐	☐
Students are encouraged to share their lunches among themselves	☐	☐	☐	☐	☐
Parents are involved in school activities	☐	☐	☐	☐	☐
School participates at community activities (tree planting, mass cleaning)	☐	☐	☐	☐	☐

14. Please, evaluate how often average student at your school participates in activities below: *

Mark only one oval per row.

	Every school day	At least once a week	At least once a month	At least once a year	Less than once a year
Traditional games and sports	☐	☐	☐	☐	☐
Traditional dances and songs	☐	☐	☐	☐	☐

PŘÍLOHA 6

Letter of Information

Research title: Bhutanese perception of environment and attitude towards environmental preservation

Researcher: Karolina Formankova, Palacky University, Czech republic

Research Purpose: The objective of this research is to understand bhutanese perception of environment and how aspects of school affect students' perception and attitudes towards environmental preservation and what role their cultural and socio- economic background plays there?

You will be participating in an interview. You will be asked to share what environment conservation means to you, what is your relationship to nature etc. This is meant to understand environmental preservation from your perspective and it is not a test of your knowledge. Your participation in the research will contribute to building knowledge on bhutanese perception and attitude to environmental preservation.

The interview should take no longer than one hour.

1. Your participation is voluntary and you are free to withdraw at any time.
3. Your school time will be respected and you will not be disturbed unduly. You will be consulted for the interview time
4. You are not obliged to answer any questions that you find objectionable or which make you feel uncomfortable.
5. The interview will be audio recorded. You are not required to give your name. Pseudonyms will be assigned to protect your identity (anonymity). Any reference to places or people in your stories will also be disguised.
6. A copy of the interview transcript will be shared with you where you can add or change information if you wish to.
7. What you share in the interview will be confidential. Interview notes will be stored on a password-protected computer and only I will have access to this data. The data will be retained for 2 years after which it will be deleted permanently.
8. Reports of this study will aggregate interview data and will not discuss individual interviews. The data may also be published in journals or presented at conferences, but any such presentations will be of general findings and will never breach individual confidentiality.
9. There is no monetary incentive for your participation. There are no foreseeable financial expenses on your part.
10. If you wish a copy of the summary of the findings will be shared with you. Any questions about study participation may be directed to email: formankova.carol@gmail.com

Thank you for your interest in participating in this research.

PŘÍLOHA 7

Consent Form Research title: Bhutanese perception of environment and attitude towards environmental preservation

Name (parent/guardian):

1. I have read the Letter of Information and have had any questions answered to my satisfaction.
2. I understand that my son/daughter will be participating in the study called Bhutanese perception of environment and attitude towards environmental preservation and what role their school and cultural and socio- economic background plays.
3. I understand that this means that he/she will be asked to share what environment conservation means to them, what their relationship to nature and what has formed it.
4. I understand that my son/daughter's participation in this study is voluntary and he/she may withdraw at any time.
5. I understand that every effort will be made to maintain the confidentiality of the data now and in the future. Only the principal investigator, Karolina Formankova, will have access to the data.
6. The data may also be published in journals or presented at conferences, but any such presentations will be of general findings and will never breach individual confidentiality.

I have read the above statements and freely consent for the participation of my son/daughter in this research:

Signature: Date:

Your son/daughter's signature below indicates that he/she has read this Letter of Information and assent to participate in this research.

Participant signature: Date:

Thank you for your participation.